

**МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ВНУТРІШНІХ СПРАВ**

Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису

КОВАЛЬ ОЛЬГА ІВАНІВНА

УДК 343.132:341.45

**ДИСЕРТАЦІЯ
МІЖНАРОДНА ПРАВОВА ДОПОМОГА ПРИ ПРОВЕДЕННІ
ПРОЦЕСУАЛЬНИХ ДІЙ В СТАДІЇ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ**

08 – Право

081 – Право

Подається на здобуття наукового ступеня доктора філософії

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

_____ **О. І. Коваль**

Науковий керівник: **Никоненко Михайло Якович,**

кандидат юридичних наук, доцент

Київ–2024

АНОТАЦІЯ

Коваль О. І. Міжнародна правова допомога при проведенні процесуальних дій в стадії досудового розслідування. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 «Право». Національна академія внутрішніх справ, Київ, 2024.

Дисертацію присвячено дослідженню сутності та особливостям здійснення міжнародної правової допомоги під час проведення процесуальних дій у кримінальному провадженні на стадії досудового розслідування.

Прослідковано генезу розвитку міжнародного співробітництва в кримінальному процесуальному законодавстві України й зазначено, що на кожному етапі державотворення діяли правові норми, які регулювали міжнародну та зовнішньополітичну діяльність.

Проаналізовано становлення міжнародного співробітництва в законодавстві зарубіжних країн, зокрема кримінальному процесуальному. Констатовано, що всі закладені з давніх часів норми права розвивалися й удосконалювалися в законодавствах країн Європи та США, сприяючи створенню міжнародних організацій, укладенню численних міжнародних договорів з метою неухильного дотримання основоположних прав людини та громадянина, забезпечення законності, верховенства права, а також підтримання міжнародного правопорядку.

Аргументовано, що інтеграційні процеси України в європейський правовий простір обумовили утвердження міжнародного співробітництва як самостійного інституту в Кримінальному процесуальному кодексі України.

Доведено, що розширення обсягу правового регулювання міжнародної правової допомоги й узгодження його норм із міжнародними стандартами є

тим дієвим засобом, за допомогою якого виконують завдання кримінального провадження, а також формується злагоджена співпраця з компетентними органами кримінального судочинства іноземних держав у напрямі неухильного дотримання та захисту законних прав, свобод й інтересів людини.

Зазначено, що запит про міжнародну правову допомогу є однією з підстав проведення процесуальних дій на території іноземної держави та легітимним засобом отримання допустимих доказів, необхідних для подальшого використання в кримінальному провадженні.

Увагу зосереджено на тому, що правильна структурна побудова запиту про міжнародну правову допомогу, змістовність і правильність його викладу з огляду на вимоги міжнародних договорів, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, або ж принципу взаємності, доцільність звернення в конкретному кримінальному провадженні слугуватиме не тільки досягненню завдання кримінального провадження, визначеного ст. 2 Кримінального процесуального кодексу України, а й сприятиме формуванню в договірної сторони прагнення для здійснення подальшої співпраці на засадах професійності, виваженості, справедливості й уміння використовувати набуті знання під час зносин з компетентними органами іноземних держав.

Розглянуто сутність процесуальних дій, які може бути проведено на виконання запиту компетентного органу іноземної держави в порядку надання міжнародної правової допомоги на території України.

Досліджено класифікацію процесуальних дій у порядку надання міжнародної правової допомоги, з огляду на норми кримінального процесуального законодавства України, зокрема міжнародних договорів, згоду на обов'язковість яких надала Верховна Рада України, та які є його частиною. Крім цього, вони є засобами виконання завдання кримінального провадження, визначеного ст. 2 КПК України, а також засобами забезпечення його дієвості.

Зазначено, що міжнародна правова допомога під час проведення процесуальних дій є чи не найбільш фундаментальною для інших форм міжнародної співпраці, оскільки саме на стадії досудового розслідування відбувається безпосереднє розслідування кримінальних правопорушень, що передбачає проведення комплексу процесуальних і слідчих дій з метою реалізації завдань кримінального провадження та подальшого здійснення правосуддя судом.

Встановлено, що вирішальну роль у міжнародній співпраці під час досудового розслідування відведено центральному органу України – Офісу Генерального прокурора й Національному антикорупційному бюро України, оскільки саме вони остаточно перевіряють матеріали виконання запиту компетентного органу іноземної держави на обґрунтованість і відповідність вимогам законів та міжнародних договорів України, згоду на обов'язковість яких надала Верховна Рада України перед їх направленням безпосередньо запитуваній стороні й навпаки.

Висвітлено сутність нагляду прокурора під час надання міжнародної правової допомоги й зауважено, що розширення правового регулювання міжнародного співробітництва в кримінальному процесі позначилося на розширенні обсягу наглядових повноважень прокурора, що актуалізує необхідність закріплення в нормах Кримінального процесуального кодексу України визначення нагляду прокурора під час міжнародної правової допомоги в кримінальному процесі.

Сформульовано дефініцію поняття нагляду прокурора під час надання міжнародної правової допомоги, яке полягає в здійсненні нагляду прокурором за дотриманням законності та повноти під час проведення органом досудового розслідування процесуальних дій на виконання запиту компетентного органу іноземної держави на території України або ж законності й обґрунтованості запиту про міжнародну правову допомогу в кримінальному провадженні в процесі його підготовки з метою подальшого направлення до компетентного органу запитуваної держави.

Здійснено аналіз відомчого контролю в кримінальному провадженні, зокрема за дотриманням законодавства про міжнародну правову допомогу, зокрема в контексті профільних нормативно-правових актів. Цей контроль полягає в наданні керівником органу досудового розслідування письмових вказівок у кримінальному провадженні особі, уповноваженій на його здійснення, які сприяли б усебічному, повному й об'єктивному його проведенню задля ухвалення судом законного, умотивованого та обґрунтованого судового рішення.

Акцентовано на сутності судового контролю за дотриманням законодавства під час проведення процесуальних дій, які потребують спеціального дозволу під час міжнародної правової допомоги в стадії досудового розслідування. Констатовано, що на території України може бути проведено будь-які процесуальні дії, передбачені як Кримінальним процесуальним кодексом України, так і міжнародним договором, ратифікованим Верховною Радою України, а для деяких з них необхідним є ще й спеціальний дозвіл – рішення суду про дозвіл на їх проведення.

Досліджено особливості судового контролю під час міжнародної правової допомоги під час проведення процесуальних дій у стадії досудового розслідування, увагу зосереджено на розширенні контрольних повноважень суду, які є еталоном дотримання основоположних прав і законних інтересів людини й громадянина, а також законним засобом їх обмеження під час кримінального провадження, зокрема в межах міжнародної правової допомоги.

Запропоновано дефініцію поняття судового контролю під час міжнародної правової допомоги на стадії досудового розслідування як процесуальної діяльності слідчого судді, що полягає в перевірці дотримання вимог закону органом досудового розслідування або прокурором, а також повноти реалізації наглядових функцій останнім у кримінальному провадженні під час підготовки запиту про міжнародну правову допомогу

компетентному органу іноземної держави або ж, навпаки, під час виконання його прохання на території України.

Наведено аргументи щодо необхідності формування на законодавчому рівні окремих положень, що стосуються нагляду прокурора, відомчого та судового контролів під час міжнародної правової допомоги в межах проведення процесуальних дій в стадії досудового розслідування та запропоновано доповнити Кримінальний процесуальний кодекс України окремою статтею «Нагляд і контроль при проведенні процесуальних дій» розділу «Міжнародне співробітництво під час кримінального провадження», яка має визначати особливості нагляду прокурора, відомчого та судового контролів під час міжнародної правової допомоги в межах проведення процесуальних дій в стадії досудового розслідування.

Ключові слова: кримінальне судочинство, міжнародне співробітництво, правові основи, міжнародний договір, основоположні права та свободи людини, засіб забезпечення законності та правопорядку, компетентний орган іноземної держави, завдання кримінального провадження, досудове розслідування, запит, процесуальні дії, нагляд прокурора, відомчий контроль, слідчий суддя, спеціальний дозвіл.

SUMMARY

Koval O. I. International legal assistance in conducting procedural actions at the stage of pre-trial investigation. – Qualifying scientific work on manuscript rights.

Dissertation for obtaining the scientific degree of Doctor of Philosophy in the specialty 081 "Law". National Academy of Internal Affairs, Kyiv, 2024.

The dissertation is devoted to the study of the essence and features of the implementation of international legal assistance during procedural actions in criminal proceedings at the stage of pre-trial investigation.

The genesis of the development of international cooperation in the criminal procedural legislation of Ukraine was traced and it was noted that at every stage of the state formation of Ukraine there were always legal norms that regulated the international and foreign policy activities of the state.

The analysis of the development of international cooperation in the legislation of foreign countries, in particular in criminal procedural law, was carried out. It is noted that all the rules of law laid down since ancient times were developed and improved in the legislation of European countries and the USA, thus contributing to the creation of international organizations by foreign countries and the conclusion of numerous international treaties with the aim of unwavering observance of the fundamental rights of man and citizen, ensuring the legitimacy of the rule of law, as well as maintaining the international legal order.

It is noted that the integration processes of Ukraine into the European legal space conditioned the approval of international cooperation as an independent institution in the current Criminal Procedure Code of Ukraine.

Attention is drawn to the fact that expanding the scope of legal regulation of international legal aid and bringing its norms into line with international standards is the necessary and effective means by which the task of criminal proceedings is carried out, as well as the development of coordinated cooperation with the

competent criminal justice bodies of foreign countries in the direction of strict compliance and protection of legal rights, freedoms and interests of a person.

It is noted that the request for international legal assistance is one of the grounds for conducting procedural actions on the territory of a foreign state and is a legitimate means of obtaining admissible evidence necessary for further use in criminal proceedings.

It was emphasized that the correct structural construction of the request for international legal assistance, the meaningfulness and correctness of its presentation taking into account the requirements of international treaties, the binding consent of which was given by the Verkhovna Rada of Ukraine, or the principle of reciprocity, the expediency of the appeal in a specific criminal proceeding will serve not only achievement of the task of criminal proceedings, defined in Art. 2 of the Criminal Procedure Code of Ukraine, and will also contribute to the formation of the contracting party's desire for further mutual cooperation, taking into account professionalism, balance, fairness and the ability to use the knowledge acquired by national bodies during communication with the competent bodies of foreign countries.

The essence of the procedural actions that can be taken to fulfill the request of the competent body of a foreign state in the order of providing international legal assistance on the territory of Ukraine is analyzed.

The classification of procedural actions in the order of providing international legal assistance was studied, taking into account the norms of the criminal procedural legislation of Ukraine, in particular international treaties, the binding consent of which was given by the Verkhovna Rada of Ukraine, and which are part of it. In addition, they are means of fulfilling the task of criminal proceedings, defined by Art. 2 of the Criminal Procedure Code of Ukraine, as well as means of ensuring its effectiveness.

It is noted that international legal assistance in conducting procedural actions is almost the most fundamental for other forms of international cooperation, since it is at the pre-trial investigation stage that a direct investigation of criminal

offenses takes place, which includes conducting a number of procedural and investigative actions in order to fulfill the task of criminal proceedings and subsequent administration of justice by the court.

It is noted that the central body of Ukraine – the Office of the Prosecutor General and the National Anti-Corruption Bureau of Ukraine – play a decisive role in international cooperation during the pre-trial investigation, as they are the ones who finally check the materials of the execution of the request of the competent body of a foreign state for the validity and compliance with the requirements of laws and international treaties of Ukraine, consent the binding nature of which was provided by the Verkhovna Rada of Ukraine before sending them directly to the requested party and vice versa.

The essence of the prosecutor's supervision during the provision of international legal assistance was revealed and attention was drawn to the fact that the expansion of the legal regulation of international cooperation in the criminal process affected the increase in the scope of the prosecutor's supervisory powers, which suggests the possible formation and consolidation in the norms of the Criminal Procedure Code of Ukraine of the meaning of the prosecutor's supervision under the time of international legal assistance in criminal proceedings.

The concept of supervision by the prosecutor during the provision of international legal assistance is proposed, which consists in the supervision by the prosecutor of compliance with the legality and completeness during the pre-trial investigation by the body of procedural actions to fulfill the request of the competent authority of a foreign state on the territory of Ukraine, or the legality and reasonableness of the request for international legal assistance in criminal proceedings during its preparation for the purpose of further referral to the competent authority of the requested state.

An analysis of departmental control in criminal proceedings was carried out, in particular, in compliance with the legislation on international legal assistance, taking into account relevant normative legal acts. Its essence has been formed, which consists in the provision by the head of the pre-trial investigation body of

written instructions in criminal proceedings to the person authorized to carry them out, which would contribute to their comprehensive, complete and objective implementation in order for the court to adopt a legal, reasoned and justified court decision.

Attention was drawn to the essence of judicial control over compliance with the legislation when conducting procedural actions that require special permission during international legal assistance at the stage of pre-trial investigation, and it was stated that any procedural actions provided for by the Criminal Procedural Code of Ukraine can be conducted on the territory of Ukraine, as well as an international treaty ratified by the Verkhovna Rada of Ukraine, and some of them also require a special permit – a court decision on permission to conduct them.

The essence of judicial control during international legal assistance during the conduct of procedural actions at the stage of pre-trial investigation has been studied and attention has been drawn to the expansion of the court's control powers, which act as a benchmark for observing the fundamental rights and legitimate interests of a person and a citizen, as well as a legal means of limiting them during criminal proceedings, in particular during international legal assistance.

The concept of judicial control during international legal assistance at the stage of pre-trial investigation is proposed, which can be formed as a procedural activity of the investigating judge, which consists in checking compliance with the requirements of the law by the pre-trial investigation body or the prosecutor, as well as the completeness of the implementation of supervisory functions by the latter in criminal proceedings during the preparation of the request on international legal assistance to the competent authority of a foreign state or, on the contrary, when fulfilling its request on the territory of Ukraine.

Arguments are given for supplementing the Criminal Procedure Code of Ukraine with a separate section dedicated to the features of prosecutor supervision and judicial control during the provision of international legal assistance during procedural actions at the stage of pre-trial investigation.

Arguments are presented regarding the need to form at the legislative level separate provisions relating to the supervision of the prosecutor, departmental and judicial control during international legal assistance during the conduct of procedural actions at the stage of pre-trial investigation, and it is proposed to supplement the Criminal Procedure Code of Ukraine with a separate article "Supervision and control during the conduct of procedural actions" of the section "International cooperation during criminal proceedings", which should determine the specifics of supervision by the prosecutor, departmental and judicial control during international legal assistance during procedural actions at the stage of pre-trial investigation.

Key words: criminal justice, international cooperation, legal foundations, international agreement, fundamental human rights and freedoms, means of ensuring legality and law and order, competent body of a foreign state, task of criminal proceedings, pre-trial investigation, request, procedural actions, prosecutor's supervision, departmental control, investigating judge, special permit.

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

які опубліковано в наукових фахових виданнях України:

1. Коваль О. І. Становлення інституту міжнародного співробітництва у кримінальному процесуальному законодавстві України. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2021. № 1 (36). С. 102–106. URL: http://pjuv.nuoua.od.ua/v1_2021/24.pdf.

2. Коваль О. І. Нова історія: епоха становлення засад міжнародного співробітництва у законодавстві зарубіжних країн. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2021. № 5. С. 254–257. URL: http://www.lsej.org.ua/5_2021/61.pdf.

3. Коваль О. І. Сутність та правове регулювання міжнародної правової допомоги у кримінальному провадженні. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. 2021. № 54, т. 2. С. 105–109. (Серія «Юриспруденція»). URL: https://vestnik-pravo.mgu.od.ua/archive/juspradenc54/part_2/23.pdf.

4. Коваль О. І. Зміст запиту про міжнародну правову допомогу. *Київський часопис права*. 2022. № 4. С. 213–218. URL: <http://kyivchasprava.kneu.in.ua/index.php/kyivchasprava/article/view/238>.

5. Коваль О. І. Процесуальні дії в порядку надання міжнародної правової допомоги на території України. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2022. № 6. С. 217–222. URL: http://apnl.dnu.in.ua/6_2022/34.pdf.

6. Коваль О. І. Нагляд прокурора за дотриманням законодавства про міжнародну правову допомогу при проведенні процесуальних дій під час досудового розслідування. *Київський юридичний журнал*. Вип. 3. 2023. С. 78–84. URL: <https://journals.fpk.kyiv.ua/index.php/kyivlawjournal/article/view/26/23>.

які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

1. Коваль О. І. Формування міжнародних договірних відносин за часів Київської Русі. *Кримінальне судочинство: сучасний стан та перспективи*

розвитку : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (Київ, 28 трав. 2021 р.). С. 306–309. URL: <https://elar.naiu.kiev.ua/server/api/core/bitstreams/7a95929c-2e18-4fec-8bc8-c0e359066b21/content>.

2. Коваль О. І. Прохання Міжнародного кримінального суду про допомогу: особливості виконання на стадії досудового розслідування. *Кримінальне судочинство: права людини під час дії надзвичайного або воєнного стану* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 18 листоп. 2022 р.). С. 190–193. URL: <https://elar.naiu.kiev.ua/server/api/core/bitstreams/cd3f3264-2a8e-4c1e-a0ef-2cd8d98712ed/content>

3. Коваль О. І. Особливості надання міжнародної правової допомоги під час кримінального провадження в умовах воєнного стану. *Кримінальне судочинство: сучасний стан та перспективи розвитку* : матеріали міжвідом. наук.-практ. конф. (Київ, 28 квіт. 2023 р.). С. 112–115. URL: <https://elar.naiu.kiev.ua/server/api/core/bitstreams/b720686a-8722-452d-b283-576fa93cc23c/content>.

ЗМІСТ

ВСТУП	16
РОЗДІЛ 1. ГЕНЕЗА РОЗВИТКУ МІЖНАРОДНОЇ ПРАВОВОЇ ДОПОМОГИ В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ	
1.1. Історичний розвиток міжнародної правової допомоги в кримінальному провадженні в Україні.....	28
1.2. Становлення міжнародної правової допомоги в кримінальному провадженні в зарубіжних країнах і практики її застосування.....	54
Висновки до розділу 1.....	86
РОЗДІЛ 2. МІЖНАРОДНА ПРАВОВА ДОПОМОГА В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ ЯК ФОРМА ЗДІЙСНЕННЯ МІЖНАРОДНОГО СПІВРОБІТНИЦТВА	
2.1. Поняття, сутність і правові основи регулювання надання міжнародної правової допомоги в кримінальному провадженні.....	89
2.2. Запит про міжнародну правову допомогу в кримінальному провадженні під час здійснення досудового розслідування.....	105
2.3. Порядок та умови виконання запиту компетентного органу іноземної держави про міжнародну правову допомогу на території України.....	126
2.4. Проведення процесуальних дій в порядку надання міжнародної правової допомоги на території України.....	140
Висновки до розділу 2.....	155
РОЗДІЛ 3. КОНТРОЛЬ І НАГЛЯД ЗА ДОТРИМАННЯМ ЗАКОНОДАВСТВА ПРО МІЖНАРОДНУ ПРАВОВУ ДОПОМОГУ ПРИ ПРОВЕДЕННІ ПРОЦЕСУАЛЬНИХ ДІЙ В СТАДІЇ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ	
3.1. Нагляд прокурора за дотриманням законодавства про міжнародну правову допомогу під час здійснення досудового розслідування.....	157

3.2. Здійснення відомчого контролю за дотриманням законодавства про міжнародну правову при проведенні процесуальних дій.....	170
3.3. Судовий контроль за дотриманням законодавства при проведенні процесуальних дій, які потребують спеціального дозволу.....	184
Висновки до розділу 3.....	197
ВИСНОВКИ.....	200
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	207
ДОДАТКИ.....	230

ВСТУП

Обґрунтування вибору теми дослідження. Міжнародне співробітництво посідає чільне місце в процесі розбудови демократичної, правової та соціальної держави.

Після проголошення 1991 року незалежності України для нашої держави розпочався важливий процес встановлення як двосторонніх, так і багатосторонніх дипломатичних відносин з іноземними державами.

Основний Закон визначає, що зовнішньополітична діяльність України спрямована на забезпечення її національних інтересів і безпеки шляхом підтримання мирного й взаємовигідного співробітництва з членами міжнародного співтовариства за загальновизнаними принципами та нормами міжнародного права.

Переломною подією в утвердженні міжнародного співробітництва в кримінальному процесі як самостійного інституту стало прийняття 13 квітня 2012 року Кримінального процесуального кодексу (КПК) України, у якому йому присвячено окремий IX розділ «Міжнародне співробітництво у кримінальному провадженні», що засвідчує його важливість й актуальність, а форми його здійснення є гарантією дотримання прав і свобод людини, взаємодопомоги в забезпеченні миру та безпеки, запобігання вчиненню кримінальних правопорушень, розшуку злочинців і реалізації принципу невідворотності покарання за вчинене кримінальне правопорушення.

Норми КПК закріпили положення щодо сутності міжнародного співробітництва під час кримінального провадження, основних засад його здійснення та процесуального порядку реалізації його форм.

Фундаментальним підґрунтям для цього наукового дослідження стали праці таких учених, як: А.-М. Ангелюк, А. Антонюк, О. М. Бандурка, Р. І. Благута, М. Ю. Бурдін, О. В. Буткевич, Ю. В. Гуцуляк, П. П. Захарченко, О. В. Зінченко, В. В. Зуєв, Н. І. Клименко, М. П. Климчук, В. В. Косов, І. М. Кобилинська, М. А. Макаров, В. Т. Маляренко, Д. О. Михайлик,

О. Є. Омельченко, О. А. Осауленко, Д. П. Письменний, Д. А. Пеший, В. О. Попелюшко, Г. С. Римарчук, В. В. Рогальська, В. В. Рожнова, Д. О. Савицький, А. В. Самодін, С. А. Сорока, Г. М. Степанова, О. М. Субтельний, В. В. Сухонос, Ю. В. Терещенко, Л. Д. Удалова, А. В. Форостяний, Ю. М. Черноус, В. М. Юрчишин. У їхніх доробках не лише висвітлено ключові питання кримінального процесу, які пов'язані з міжнародним співробітництвом у кримінальному провадженні, а й досліджено окрему форму його здійснення – міжнародну правову допомогу під час проведення процесуальних дій.

До прикладу, міжнародна правова допомога під час проведення процесуальних дій у кримінальному провадженні була предметом вивчення в дисертаційному дослідженні А. Б. Антонюк («Процесуальні засади міжнародного співробітництва при розслідуванні кримінальних правопорушень», 2016). У зазначеній роботі проаналізовано основні процесуальні засади та порядок здійснення міжнародної правової допомоги в кримінальному провадженні, а також досліджено дефініцію поняття «міжнародна правова допомога» та її сутність.

Міжнародна правова допомога під час проведення процесуальних дій є чи не найбільш значущою формою здійснення співробітництва в кримінальному провадженні, а тому є фундаментальною для інших її видів.

Відповідно до статистичних даних, наведених на сайті Офісу Генерального прокурора, щодо міжнародно-правового співробітництва в кримінальному провадженні 2019 року від компетентних органів іноземних держав надійшло 2809 запитів про міжнародну правову допомогу, з яких 2451 – виконано, 627 – підготовлено для направлення запитуваній стороні; 2020 року надійшов 3271 запит, з яких 2619 – виконано, 586 – підготовлено для скерування іноземній державі; 2021 року надійшло вже 4134 запити, з яких 3818 – виконано, а також підготовлено 655 звернень до іноземних держав.

Водночас з 2022 року спостерігається тенденція до їх зменшення. Упродовж цього періоду до уповноважених органів України надійшло 1508 звернень іноземних держав про виконання процесуальних дій, 1600 було виконано, щодо 142 прийнято рішення про відмову у їх виконанні; підготовлено 534 запити до компетентних органів іноземних держав.

2023 року надійшло 1287 звернень компетентних органів іноземних держав про виконання процесуальних дій, виконано – 1302, а щодо 52 прийнято рішення про відмову у їх виконанні. Також до іноземних держав підготовлено 526 звернень про надання міжнародної правової допомоги¹.

Тож вбачається активна міждержавна співпраця з питань кримінального судочинства, що засвідчує її розвиток і є вкрай важливим в умовах сьогодення.

Здійснюючи досудове розслідування кримінального провадження, не завжди можливо досягти виконання його завдання, забезпечити розумні строки його здійснення, отримати допустимі докази без залучення можливостей міжнародних інстанцій, тому постає необхідність у запитуванні національними органами міжнародної правової допомоги в компетентного органу іноземної держави або ж навпаки.

Можуть траплятися випадки проведення процесуальних дій не уповноваженим на те суб'єктом, порушення строків їх виконання, здійснення збирання та фіксування доказів без дотримання належної процедури тощо, що має наслідком визнання їх судом недопустимими через істотне порушення вимог кримінального процесуального закону.

Чимало теоретичних і практичних питань залишаються актуальними через швидку імплементацію міжнародних норм у вітчизняне кримінальне процесуальне законодавство без урахування особливостей його здійснення.

Тож обґрунтованою видається необхідність детального дослідження питання здійснення міжнародної правової допомоги під час проведення

¹ Статистика про роботу органів прокуратури за 2019, 2020, 2021, 2022 та 2023 роки. *Офіс Генерального прокурора*: [сайт]. URL: <https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-robotu-organiv-prokuraturi-2>.

процесуальних дій в стадії досудового розслідування, зокрема щодо міжнародного договору як однієї з юридичних підстав її надання, змісту запиту згідно з їхніми положеннями, особливостей проведення процесуальних дій, сутності здійснення нагляду прокурора, відомчого й судового контролів під час такої співпраці тощо.

На підставі проведеного анкетування встановлено, що лише 55,3 % респондентів ознайомлені з інститутом міжнародного співробітництва в кримінальному провадженні. Водночас потребу вдосконалення міжнародної правової допомоги в межах проведення процесуальних дій у кримінальному провадженні поділяють 34,7 % опитаних, 47,7 % визначають необхідність удосконалення запиту про міжнародну правову допомогу в кримінальному провадженні (додаток А).

Зазначене вище засвідчує актуальність обраної теми дисертаційного дослідження.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами, грантами. Обраний напрям дослідження ґрунтується на положеннях Стратегії розвитку системи правосуддя та конституційного судочинства на 2021–2023 роки, затвердженої Указом Президента України від 11 червня 2021 року № 231/2021, Національної стратегії у сфері прав людини, затвердженої Указом Президента України від 24 березня 2021 року № 119/2021; узгоджується з Пріоритетними напрямами розвитку науки і техніки на період до припинення або скасування воєнного стану в Україні, введеного Указом Президента України «Про введення воєнного стану в Україні» від 24 лютого 2022 року № 64/2022, затвердженим Законом України «Про затвердження Указу Президента України “Про введення воєнного стану в Україні”» від 24 лютого 2022 року № 2102-ІХ, та до 31 грудня року, наступного після припинення або скасування воєнного стану (Закон України від 21 грудня 2023 року № 3534-ІХ), Пріоритетними напрямами фундаментальних та прикладних наукових досліджень у галузі права, визначеними Стратегією розвитку Національної академії правових наук

України на 2021–2025 роки (затверджена постановою загальних зборів НАПрН України від 26 березня 2021 року № 12-21). Робота виконана відповідно до Тематики наукових досліджень і науково-технічних (експериментальних) розробок на 2020–2024 роки, затверджених наказом Міністерства внутрішніх справ (МВС) України від 11 червня 2020 року № 454, й Основних напрямів наукових досліджень Національної академії внутрішніх справ на 2021–2024 роки, схвалених Вченою радою Національної академії внутрішніх справ (протокол від 21 грудня 2020 року № 23), та плану проведення науково-дослідних і дослідно-конструкторських робіт у Національній академії внутрішніх справ.

Тему дисертації затверджено рішенням Вченої ради Національної академії внутрішніх справ від 12 листопада 2020 року (протокол № 22) і зареєстровано Координаційним бюро НАПрН України (№ 720, 2020 рік).

Мета і завдання дослідження. *Метою* дисертаційного дослідження є аналіз сутності міжнародної правової допомоги під час проведення процесуальних дій в стадії досудового розслідування, наукове обґрунтування основних засад й особливостей здійснення нагляду та контролю за дотриманням законодавства під час її здійснення з метою формування наукових пропозицій і рекомендацій, спрямованих на вдосконалення кримінального процесуального законодавства та практики його застосування в частині міжнародної правової допомоги.

Реалізація поставленої мети зумовила необхідність виконання таких *завдань*:

- розглянути розвиток міжнародної правової допомоги в кримінальному процесі України й іноземних держав;
- проаналізувати ратифіковані Верховною Радою України багатосторонні та двосторонні міжнародні договори України про правову допомогу й правові відносини в кримінальному процесі;
- дослідити запит про міжнародну правову допомогу в кримінальному провадженні під час досудового розслідування в контексті положень

ратифікованих Верховною Радою України міжнародних договорів про правову допомогу та правові відносини з іноземними державами;

– обґрунтувати необхідність формування на законодавчому рівні окремих положень щодо порядку продовження строку виконання запиту про міжнародну правову допомогу на території України;

– з'ясувати сутність процесуальних дій у порядку надання міжнародної правової допомоги на території України, удосконалити визначення цього поняття, окреслити притаманні йому особливості;

– висвітлити сутність нагляду прокурора за дотриманням законодавства про міжнародну правову допомогу на стадії досудового розслідування та сформулювати відповідну дефініцію;

– визначити специфіку відомчого контролю на підставі законів України, які регулюють діяльність органів, уповноважених на здійснення міжнародного співробітництва в кримінальному провадженні;

– встановити призначення судового контролю за дотриманням законодавства під час проведення процесуальних дій, які потребують спеціального дозволу, сформулювати його визначення;

– довести необхідність закріплення на законодавчому рівні окремих положень, що стосуються нагляду прокурора, відомчого та судового контролів під час міжнародної правової допомоги в межах проведення процесуальних дій в стадії досудового розслідування.

Об'єктом дослідження є кримінальні процесуальні правовідносини, що виникають, розвиваються та припиняються під час здійснення міжнародної правової допомоги в межах проведення процесуальних дій у кримінальному процесі.

Предметом дослідження є міжнародна правова допомога під час проведення процесуальних дій в стадії досудового розслідування.

Методи дослідження. Методологічну основу дисертації було обрано відповідно до мети й завдань, а також об'єкта і предмета дослідження. Вона становить сукупність загальнонаукових і спеціальних методів, зокрема:

діалектичний метод пізнання соціальних явищ і процесів – дав змогу розглянути всі порушені питання в сукупності, динаміці та взаємозв'язку (розділи 1–3); *історико-правовий* – використано під час дослідження тенденцій розвитку міжнародної правової допомоги в кримінальному процесі України та зарубіжних країн (розділ 1); *формально-юридичний* – у межах аналізу порядку надання міжнародної правової допомоги в кримінальному провадженні, порядку й умов виконання запиту компетентного органу іноземної держави і, навпаки, під час його підготовки національними органами для подальшого скерування запитуваній стороні, порядку проведення процесуальних дій за такої співпраці, особливостей здійснення нагляду прокурора, відомчого та судового контролів за дотриманням законодавства в цьому питанні (розділи 2, 3); *порівняльно-правовий* – для зіставлення положень чинного КПК України з окремими положеннями КПК України 1960 року з питань міжнародного співробітництва, зокрема під час здійснення судового контролю за дотриманням законодавства в межах проведення процесуальних дій, які потребують спеціального дозволу, положень багатосторонніх і двосторонніх міжнародних договорів України з іноземними державами з питань правової допомоги в кримінальному провадженні (підрозділи 1.1, 2.1–2.3, 3.1, 3.2); *догматичний* – застосовано для з'ясування суті правових норм, тлумачення юридичних термінів і нормативно-правових актів (розділи 2, 3); *формально-логічний* і метод *моделювання* – під час розроблення й обґрунтування пропозицій з удосконалення окремих положень КПК України (підрозділ 2.4, розділ 3).

Емпіричну базу дисертаційного дослідження становлять результати анкетування 130 осіб, а саме 76 слідчих Національної поліції України й 54 прокурорів окружних прокуратур, офіційні статистичні дані, опубліковані на сайті Офісу Генерального прокурора, щодо міжнародно-правового співробітництва в кримінальному провадженні, а також 171 ухвала слідчих суддів, що розміщені в Єдиному державному реєстру судових рішень.

Наукова новизна отриманих результатів полягає в тому, що дисертація є системним, монографічним, комплексним дослідженням міжнародної правової допомоги під час проведення процесуальних дій у кримінальному провадженні на стадії досудового розслідування.

У роботі міститься низка наукових положень, висновків і пропозицій, що мають важливе значення для кримінального судочинства, до найважливіших з яких належать такі:

вперше:

– обґрунтовано необхідність формування на законодавчому рівні окремих положень, що стосуються нагляду прокурора, відомчого й судового контролів під час міжнародної правової допомоги в межах проведення процесуальних дій в стадії досудового розслідування, запропоновано доповнити КПК України окремою статтею «Нагляд і контроль при проведенні процесуальних дій» глави 43 «Міжнародна правова допомога при проведенні процесуальних дій»;

– сформульовано визначення поняття та сутність нагляду прокурора під час міжнародної правової допомоги в кримінальному процесі, що полягає в здійсненні ним нагляду за дотриманням законності та повноти під час проведення органом досудового розслідування процесуальних дій на виконання запиту компетентного органу іноземної держави на території України або ж законності й обґрунтованості запиту про міжнародну правову допомогу в кримінальному провадженні під час його підготовки з метою подальшого направлення до компетентного органу запитуваної сторони;

– запропоновано дефініцію поняття судового контролю під час міжнародної правової допомоги на стадії досудового розслідування, згідно з якою це процесуальна діяльність слідчого судді, що полягає в перевірці дотримання вимог закону органом досудового розслідування або прокурором, а також повноти реалізації наглядових функцій останнім у кримінальному провадженні під час підготовки запиту про міжнародну

правову допомогу компетентному органу іноземної держави або ж, навпаки, під час його виконання на території України;

удосконалено:

– сутність процесуальних дій, які проводять у порядку надання міжнародної правової допомоги в кримінальному провадженні, що є засобами виконання завдання кримінального провадження, визначеного ст. 2 КПК України, а також є засобами забезпечення його дієвості;

– необхідність доповнення ст. 39 КПК України положенням, відповідно до якого керівник органу досудового розслідування уповноважений визначати слідчого, який здійснюватиме міжнародне співробітництво в кримінальному провадженні, зокрема міжнародну правову допомогу у кримінальному провадженні або розслідування у перейнятому кримінальному провадженні, і відсторонювати слідчого в разі неефективного досудового розслідування, зокрема в перейнятому кримінальному провадженні, у разі неповного чи неправильного виконання запиту компетентного органу іноземної держави про міжнародну правову допомогу, або при порушенні змісту та форми запиту про міжнародну правову допомогу для подальшого направлення прокурору; ст. 40 КПК України, відповідно до якої слідчий уповноважений здійснювати міжнародне співробітництво в кримінальному провадженні, зокрема виконувати запити компетентних органів іноземних держав про міжнародну правову допомогу в кримінальному провадженні або готувати запити про міжнародну правову допомогу для подальшого направлення прокурору, а також здійснювати досудове розслідування в перейнятому кримінальному провадженні;

– сутність судового контролю під час міжнародної правової допомоги під час проведення процесуальних дій в стадії досудового розслідування, який є гарантією дотримання основоположних прав і законних інтересів людини й громадянина, а також законним засобом їх обмеження під час кримінального провадження;

дістало подальшого розвитку:

– дослідження запиту про міжнародну правову допомогу, який є однією з підстав проведення процесуальних дій та легітимним засобом збирання допустимих доказів, необхідних для подальшого їх використання в кримінальному провадженні;

– питання щодо правового регулювання міжнародної правової допомоги в межах проведення процесуальних дій, що є необхідним засобом виконання завдання кримінального провадження та сприяє розвитку злагодженої співпраці з компетентними органами іноземних держав у напрямі неухильного дотримання та захисту прав, свобод і законних інтересів людини;

– порядок проведення на території України процесуальних дій, які передбачені як КПК України, так і міжнародними договорами, ратифікованими Верховною Радою України, з огляду на необхідність отримання спеціального дозволу про їх проведення;

– поняття та сутність відомчого контролю в кримінальному провадженні за дотриманням законодавства про міжнародну правову допомогу, що полягає в наданні керівником органу досудового розслідування письмових вказівок особі, уповноваженій на його виконання, які сприяли б усебічному, повному й об'єктивному проведенню процесуальних дій з метою належного виконання завдання кримінального провадження, визначеного ст. 2 КПК України, а також перевірці дотримання слідчим вимог кримінального процесуального законодавства під час його підготовки.

Практичне значення отриманих результатів полягає в тому, що сформульовані в роботі висновки є обґрунтованими та можуть бути використані у:

– *законотворчій діяльності* – під час внесення змін і доповнень до КПК України для вдосконалення його положень, які регламентують порядок здійснення міжнародної правової допомоги в межах проведення процесуальних дій в стадії досудового розслідування (лист до Комітету

Верховної Ради України з питань правоохоронної діяльності від 23 травня 2024 року № 46/03/39 ВР);

– *правозастосовній діяльності* прокурора (акт впровадження Білоцерківської окружної прокуратури від 30 квітня 2024 року);

– *освітньому процесі* – під час укладання навчальних програм, навчально-методичних посібників, курсів лекцій, проведення семінарських і практичних занять (акти впровадження Білоцерківського національного аграрного університету від 25 квітня 2024 року, Національної академії внутрішніх справ від 15 травня 2024 року № 71-оп);

– *науково-дослідній діяльності* – під час підготовки монографій, підручників, навчальних посібників, методичних рекомендацій, узагальнень аналітичних матеріалів, обґрунтування пропозицій до чинних і проєктів нормативно-правових актів (акт впровадження Національної академії внутрішніх справ від 15 травня 2024 року № 72-нд).

Апробація матеріалів дисертації. Основні положення, висновки та рекомендації дослідження обговорено на засіданнях кафедри кримінального процесу Національної академії внутрішніх справ і фаховому семінарі. Положення дисертації оприлюднено на міжнародних, всеукраїнських і міжвідомчих науково-практичних конференціях, зокрема: «Кримінальне судочинство: сучасний стан та перспективи розвитку» (Київ, 28 травня 2021 року та 28 квітня 2023 року), «Кримінальне судочинство: права людини під час дії надзвичайного або воєнного стану» (Київ, 18 листопада 2022 року).

Публікації. Результати дисертаційного дослідження відображено в дев'яти наукових публікаціях, серед яких шість статей у журналах, включених МОН України до переліку наукових фахових видань з юридичних наук, і три тези доповідей у збірниках міжнародних, всеукраїнських і міжвідомчих науково-практичних конференцій.

Структура та обсяг дисертації зумовлені метою і завданнями дослідження та охоплює анотацію, вступ, три розділи, які містять дев'ять

підрозділів, висновки, список використаних джерел (193 найменування на 23 сторінках) і чотири додатки на 19 сторінках. Загальний обсяг дисертації становить 248 сторінок, з яких обсяг основного тексту – 191 сторінка.

РОЗДІЛ 1

ГЕНЕЗА РОЗВИТКУ МІЖНАРОДНОЇ ПРАВОВОЇ ДОПОМОГИ В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

1.1. Історичний розвиток міжнародної правової допомоги в кримінальному провадженні в Україні

Із стародавніх часів діяльність держав була спрямована не тільки на підтримання влади, правопорядку, цілісності кордонів, сприятливого економічного та політичного становища, а й на розвиток та утвердження в міждержавних відносинах національних інтересів з метою підтримання мирної та взаємовигідної співпраці. Саме так і сформувався інститут міжнародного співробітництва.

Міжнародне співробітництво є тією рушійною силою, яка позначається на розвитку не тільки політичних, економічних, соціальних відносин, а й на формуванні та розвитку всіх галузей законодавства, упроваджуючи в національне законодавство ті вихідні принципи, які є основами для регулювання різних сфер правовідносин і є еталонами для належної правової поведінки учасників міжнародних відносин.

У кримінальному процесуальному законодавстві України законодавець наділив міжнародне співробітництво статусом інституту, присвятивши йому в КПК України окремий розділ [93].

Для того щоб краще зрозуміти сутність інституту міжнародного співробітництва, засади його правового регулювання та здійснення, форми виявлення, необхідно проаналізувати генезу його розвитку, зосередивши увагу на впливі історичних подій на процеси його формування і вдосконалення.

На теренах України міжнародне співробітництво розвивалося завжди, адже свого часу Київська Русь була однією з найбільших держав у Європі, мала вигідне географічне розташування.

Відомо, що поява перших племен, потім – Скіфського царства, панування сарматів, утворення античних держав Північного Причорномор'я заклали основи для формування власних норм права, які допомагали регулювати різні сфери суспільного життя.

Одним із визначальних чинників, що позначався на процесі становлення відносин з іноземними державами, була торговельна діяльність, у межах якої відбувався безпосередній обмін накопиченим досвідом та інформацією, що допомагало внаормувати правовідносини. Першоджерелом її здійснення був звичай, який, розвиваючись і вдосконалюючись, урегульовував різні сфери правовідносин, завдяки чому набував усталеної форми та визнання державою, що сприяло його фіксації в нормах права.

Усе це позитивно позначалося на розвитку міждержавних відносин, а тому налагоджені торговельні зв'язки із сусідніми країнами зумовили появу цивільно-правових договорів, таких як позика, купівлі-продажу, дарування, які укладали лише при свідках або чиновниках чи нотаріусах [58, с. 12].

Водночас П. А. Захарченко зауважив, що в Скіфському царстві паралельно зі звичаєвим правом діяли правові норми, установлені царською владою. Угоди з царем роксоланів Тасієм і царицею Боспору Гіпепірією свідчать про існування в скіфів ще одного джерела права – міжнародних договорів [58, с. 9].

Скіфські племена були витіснені сарматами, у яких одним із джерел права теж був міжнародний договір. Після багаторічних воєн із Римом царі сарматів неодноразово укладали з ним мирні договори, якими було врегульовано питання щодо пересування римськими територіями й навпаки [143].

Аналізуючи праці вчених-істориків, доходимо висновку, що міжнародні договори з іноземними державами, укладені племенами, які мешкали на території сучасної України, мали важливе значення для розвитку політичного, економічного та військового життя. Адже саме за їх допомогою регулювали двосторонні зобов'язання між державами.

Подальший процес становлення та розвитку правових норм, зокрема норм кримінально-процесуальних, розпочинається з розвитком Київської Русі. Норми права було закріплено в нормах звичаєвого права, договорах, кодексах, уставах, статутах, уніях, конституції, збірниках тощо.

Першоджерелом права в давньоруській державі був звичай – усталене неписане правило поведінки, яке склалося історично внаслідок багаторазового повторення певних дій людьми на певній території. Саме він став основою для розвитку законодавства, оскільки з розвитком держави правила поведінки вдосконалювалися, набували усталеної форми, їх почала визнавати держава.

Першими писемними договорами, які регулювали міжнародні відносини на території України, були договори Київської Русі з Візантією.

До прикладу, за підсумками походів Аскольда на Візантію (863, 866, 874 роки) було підписано міжнародні договори, що максимально враховували інтереси київської сторони [112, ст. 9], а до найвагоміших здобутків князя Олега у сфері міжнародно-правових відносин є договірне встановлення відносин із Візантією. Водночас русько-візантійські договори були вигідними для Русі в усіх аспектах двосторонньої взаємодії. До нашого часу дійшло три договори князів Київської Русі з Візантією – 907, 912 та 944 років. Вони засвідчують, що давньоруським правителям вдалося досягти вершин тодішніх міжнародно-правових відносин – укладення письмових двосторонніх міждержавних угод, що регламентували політичні, економічні й військові питання [56, с. 173].

З цього вбачається, що вони регулювали важливі на той час торговельні відносини, завдяки яким було забезпечено існування та визнання держави на міжнародному рівні. У них чітко прослідковується регулювання кримінального, цивільного, спадкового, процесуального, військового права, а також міжнародного.

Зокрема, у договорі 911 року регламентовано одну з найважливіших форм здійснення міжнародного співробітництва в кримінальному

провадженні – інститут екстрадиції. Він передбачав, що особи, які вчинили злочин у Візантії, мають бути видані для покарання на батьківщині, а греків видавали у Візантію [2, с. 15].

Договори 945-го та 971 року, які укладала Київська Русь із Візантією, були уточнювальними, вносили доповнення, пов'язані з новими обставинами. Водночас «у чотирьох статтях договору 971 року зазначається про те, що київський князь узяв односторонні зобов'язання не воювати з греками, завжди виступати союзником, мати з ними мир і міцну дружбу» [58, с. 30–31].

Аналізуючи положення цих міжнародних договорів, доходимо висновку, що розвиток міжнародних відносин активізувався. Укладені міжнародні договори не тільки допомагали врегульовувати матеріальне право, а й містили норми процесуального, оскільки закріплювали процедуру виконання покарань за злочини, а взяття князем на себе такого зобов'язання, як мати «мир і міцну дружбу» [58, с. 30–31], є виявом важливих демократичних принципів, які забезпечують безпеку й мир у відносинах між державами, а громадянам гарантують безпечне існування на їх території.

Особливість давньоруського права Київської Русі полягало в тому, що з метою пошуку оптимальних засобів боротьби із загарбниками та прийняття загальних законів князі збиралися на з'їзди окремих князівств – собори. Це давало змогу здійснювати співробітництво між князівствами й видавати закони, які були б загальноприйнятими на всій території. Елементи міжнародного права укорінювалися в національних актах і знаходили в них основу для подальшого вдосконалення та застосування [2, с. 15].

З огляду на те, що Київська Русь складалася з порівняно відокремлених князівств, тому для врегулювання найважливіших відносин видавали так звані міжкнязівські договори, які були, певно, одним із головних чинників, що позначалися на утвердженні могутності держави, тому що саме завдяки їм упродовж тривалого часу князі мали змогу домовлятися між собою, вирішувати значущі політичні й економічні питання.

Слід зауважити і про знаний збірник стародавнього руського права – «Руську правду», яка встановлювала «порядок судового розгляду і вирішення кримінальної справи». У цьому документі йдеться про судовий розгляд і вирішення кримінальної справи, принципи здійснення судочинства, докази, положення щодо здійснення досудового розслідування [147, с. 555].

Норми «Руської правди» не містили конкретних положень про здійснення міжнародного співробітництва в кримінальному процесі з іноземними державами. Водночас було окреслено процедурні норми міжнародного права, що регулювали відносини між князівствами, які були суб'єктами суверенних територій [2, с. 16].

Починаючи з першої третини XII століття в Київській Русі розпочався період феодальної роздробленості, унаслідок чого на її території утворилися десятки самостійних князівств, які мали власні органи державного управління та вели міжусобні війни [58, с. 40].

Навіть утворення Галицько-Волинського князівства не захистило українські землі від польсько-литовської експансії. Однак упродовж тривалого часу, навіть після занепаду культурного й політичного осередку – Києва, Галицько-Волинське князівство було основою української державності й запобігало захопленню західноукраїнських земель Польщею [150, с. 68].

На території Галицько-Волинського князівства поширювалася правова система Київської Русі. З огляду на те, що територія України зазнавала монголо-татарських нападів, визначних джерел права не збереглося, хоча правова система продовжувала розвиватися.

Урешті-решт українські землі опинилися в складі Великого князівства Литовського. Україні вдалося зберегти ту систему права, яка існувала на її землях, проте оминати вплив князівського законодавства не було змоги. Суспільний, державний та політичний лад стали регулювати збірниками литовського кримінального і кримінально-процесуального права, грамотами й статутами.

Хоча конкретного закріплення здійснення міжнародного співробітництва не мала в правових актах, проте окремі засади його здійснення все ж таки накопичувалися та вдосконалювалися.

Першим збірником, що містив норми кримінального судочинства, став Судебник Великого князя Казимира IV 1468 року. Він проголошував поняття рівної відповідальності різних верств суспільства за кримінальні правопорушення та зафіксував таку засаду здійснення судочинства, як публічний розгляд усіх кримінальних справ. Водночас він узаконював процедуру досудового розслідування, де ініціативу проведення слідчих дій було надано потерпілій стороні, встановлював процедуру розгляду в суді майнових і кримінальних справ, визначав кваліфікацію кримінального правопорушення, міру покарання залежно від тяжкості злочину та завданих збитків, тобто було встановлено різну відповідальність за дрібні, середні й великі крадіжки). Крім цього, судебник передбачав настання кримінальної відповідальності осіб з віку 7-ми років, застосування запобіжного затримання або ув'язнення злочинців. Тому чимало положень збірника було закріплено в Статуті Великого князівства Литовського 1529 року [21].

Значення Судебника Великого князя Казимира IV 1468 року для кримінального процесу полягало в тому, що він закріплював принципи здійснення правосуддя, встановлював процедуру здійснення досудового та судового розгляду різних категорій кримінальних правопорушень. Зазначені нововведення мали важливе значення для подальшого розвитку й удосконалення кримінального судочинства, зокрема і під час здійснення міжнародного співробітництва.

Найвизначнішою пам'яткою кодифікації права Великого князівства Литовського були Литовські статuti 1529, 1566 та 1588 років, які поєднували норми звичаєвого литовського, білоруського, українського права, судову місцеву практику, положення «Руської правди», положення польських судебників і кодексів інших держав, закріплювали такі основні засади

судочинства, як законність, рівність усіх перед законом, справедливість тощо.

Це були перші в Європі цілком світські зводи законів, які не містили канонів церковного права. Статути обстоювали передусім особисті, майнові й політичні права князів і шляхти. Водночас вони були й кодексами станового суспільства, містили прогресивні правові та політичні ідеї епохи Відродження: відповідальність судів перед законом, право особи на адвокатський захист, персональну відповідальність правопорушника (а не його родини), рівні права представників різних етносів, конфесій та соціальних станів, захист особистості та майнових прав жінок тощо [21].

Литовські статути за своєю структурою склалися з розділів і статей.

Перший Литовський статут 1529 року містив норми державного права та принципові положення інших галузей права, шлюбно-сімейного й спадкового, процесуального, кримінального, земельного, лісового і мисливського, цивільного, кримінального та процесуального права. Він став юридичною базою для подальшої еволюції законодавства та проєктування наступного Статуту [3, с. 22–23].

1566 року в дію було введено Другий Литовський статут, який за своєю структурою та змістом нагадував попередній. Положення Статуту доповнено нормами, які проголошували основні принципи литовсько-руського права, права та привілеї шляхти, а також нормами про військову службу, організацію судової гілки влади, опікунське право, договірне право, правове регулювання земельних спорів. Водночас останні розділи Статуту містили норми, що встановлювали кримінальну відповідальність за окремі злочини [3, с. 23].

Уже після підписання Люблінської унії 1569 року, за якою Королівство Польське та Велике князівство Литовське об'єдналися в союз держав – Річ Посполиту [3, с. 24], розпочалася робота щодо узгодження Литовського статуту з правовою системою Польщі, яка тривала майже 20 років.

Третій Литовський статут було затверджено 1588 року. Перші розділи Статуту містили правові норми про державні злочини й загальні засади правової системи, військові обов'язки шляхти та норми державного права. Інші розділи були схожими на положення попереднього Статуту. Крім цього, у передмові до Третього Литовського статуту було проголошено верховенство закону й обов'язок держави піклуватися про свій народ [3, с. 24].

Аналізуючи праці й дослідження науковців, доходимо висновку, що видання Литовських статутів мало прогресивне значення для тогочасного законодавства. Закріплюючи правові основи здійснення судочинства, проголошуючи та гарантуючи права людини й загальновизнані правові принципи, статuti стали важливим джерелом права, на основі яких формувалося і вдосконалювалося законодавство не тільки на українських землях, а й на території іноземних держав.

Подальший розвиток українського законодавства вже відбувався на теренах Речі Посполитої. Непрості часи приналежності до її складу змінюються переломним періодом в історії України – періодом української козацької держави – Гетьманщини, за якої «кримінальне судочинство засновувалося на таких демократичних засадах, як змагальність, виборність суддів, гласність і колегіальність у розгляді справ» [22, с. 12].

Хоча нормативно-правові акти Гетьманщини не містили конкретних положень, які регулювали б інститут міжнародного співробітництва в кримінальному провадженні, проте міжнародну діяльність продовжували налагоджувати, підтвердженням чого є укладення низки міжнародних договорів з іноземними державами.

Водночас державний устрій Української гетьманської держави був побудований так, що майже кожен орган влади виконував певну функцію, пов'язану з міжнародною діяльністю. Для того щоб краще зрозуміти, як здійснювалася міжнародна діяльність за часів козаччини, які завдання належали до компетенції осіб (органів), уповноважених на виконання

державних функцій, необхідно передусім дослідити, які ж органи існували на її території та яке було їх призначення.

Главою держави був *гетьман*, якому належала вища законодавча, виконавча та судова влада. Він головував на засіданнях Генеральної ради, що виконувала адміністративні, законодавчі, судові й управлінські функції, а також налагоджував дипломатичні відносини з іноземними державами. До прикладу, за часів найвидатнішого діяча цієї доби гетьмана Богдана Хмельницького в Україні було акредитовано послів із Туреччини, Польщі, Швеції, Молдови. У цих країнах наша держава теж мала власні дипломатичні представництва [58, с. 141].

Важливим владним органом Гетьманщини була *Генеральна рада*, якій належало виняткове право обирати гетьмана. Водночас до її компетенції належали також окремі питання щодо здійснення зовнішньої політики. Вона ухвалила Зборівський та Білоцерківський договори, а також окремі статті, укладені українськими гетьманами з московськими царями [58, с. 140–141].

Не менш важливе значення у встановленні дипломатичних відносин з іноземними державами мала *старшинська рада*, яка здійснювала підготовку текстів статей конституцій, численних договорів і трактатів з іноземними державами [58, с. 142–143], а за допомогою таких досвідчених людей, як *писарі*, «забезпечувалось дипломатичне листування з іноземними країнами» [58, с. 146].

Схарактеризувавши державний устрій в Українській гетьманській державі, доходимо висновку, що Гетьманщина стала переломним, революційним періодом в історії України, основними завданнями якого були об'єднання всіх українських земель, їх захист від завойовників і збереження самоврядування.

Для того щоб краще зрозуміти, як же здійснювали регулювання політичних, економічних, військових, соціальних відносин, яку роль відгравали міжнародні договори з іноземними державами, необхідно

проаналізувати різноманітні джерела права, які діяли на її території Української гетьманської держави.

Усі суспільні відносини регулювали звичаєвим правом, яке формувалося та вдосконалювалося за допомогою повторюваних правил поведінки в щоденному житті.

Важливе місце в установленні та регулюванні суспільних, економічних, політичних відносин відведено нормативно-правовим актам гетьманського уряду. *Універсали* регулювали питання земельної власності, майнового чи військового характеру, вони були зверненням як до народу, так і до окремих верств населення, осіб. Натомість конкретні питання щодо економічної, соціальної чи політичної спрямованості вирішували за допомогою *ордерів*. Порядок виконання рішень вищих органів влади Гетьманщини, порядок діяльності судових органів, перелік прав й обов'язків їх посадових осіб урегульовано в *інструкціях*. За допомогою грамот, листів, декретів уряд інформував населення про нормативно-правові акти, їх сферу дії та зміст [58, с. 157].

Різнобічна військова діяльність козацтва позначилася й на міжнародній діяльності Гетьманщини. Аналізуючи міжнародні договори, доходимо висновку, що підписуючи їх, Україна намагалася не тільки утвердитися на міжнародній арені як самоврядна держава, зі своїми кордонами й органами управління, а й встановити взаємовигідні дипломатичні відносини з іноземними державами, які допомагали б у боротьбі із загарбниками.

Зокрема, кілька архівних справ мають назву «Секрети Коша Запорозького», у яких ідеться про таємне листування козаків із гетьманом Кирилом Розумовським, колегією закордонних справ, Київською губернською канцелярією з приводу збору таємних відомостей про сусідні держави, насамперед втручання в справи інших держав, про їх внутрішню ситуацію та зовнішню політику, зокрема войовничо-агресивні плани султанської Туреччини, Кримського ханства та ногайських орд, про

зосередження військових сил ворога тощо [70, с. 10], що є підтвердженням здійснення оперативно-розшукової діяльності за межами України.

З-поміж численних міжнародних договорів, укладених Гетьманщиною, вирішальним для долі Української держави були:

– *Зборівський договір* 1649 року, який було укладено між королем Речі Посполитої та Військом Запорозьким у м. Зборіві. Повна назва Зборівського договору: «*Декларація Його королівської милості Запорозькому Війську на дані пункти супліки*». Він має 12 статей та за формою є жалуваною грамотою короля своїм підданам [59]. Попри низку не вигідних для України умов (обмеження території, повернення польської адміністрації, заведення реєстру), загалом він надав можливість Богдану Хмельницькому зміцнити становище Української держави [60];

– *Білоцерківський договір*, укладений 18 вересня 1651 року в м. Біла Церква між урядом Речі Посполитої та гетьманом Війська Запорізького Богданом Хмельницьким. Умови договору були важкими для України, але необхідними. Україна залишалася під владою Речі Посполитої, територія, підвладна Богдану Хмельницькому, обмежувалася лише Київським воєводством; Україна була позбавлена права вступати у відносини з іноземними державами й повинна була розірвати союз з Кримським ханством; гетьман зобов'язувався розірвати союз із Кримом і відіслати з України татарські загоны; гетьман позбавлявся права дипломатичних відносин з іноземними державами. Богдан Хмельницький використав Білоцерківський договір для перепочинку й підготовки нового воєнного виступу проти Речі Посполитої. Після початку воєнних дій Білоцерківський договір у травні 1652 року анулював Богдан Хмельницький [6].

Слід акцентувати увагу на нератифікованих Генеральною радою Гетьманщини *Березневих статтях* 1654 року, оскільки їх положення відображають широкомасштабну зовнішню діяльність Української гетьманської держави, яку намагалися обмежити.

Статті – це угода між Московським урядом й українською козацькою старшиною, що охоплювала комплекс документів, які регламентували політичний, правовий, фінансовий та військовий статус України після Переяславської ради, яка відбулася 18 січня 1654 року й мала наслідком підписання угоди, за якою Україна переходила під владу Московського царя [4].

Аналізуючи положення статей та несприятливу для України ситуацію, коли українці присягали на вірність цареві (відмова московського посольства взаємно присягти на вірність) після Переяславської ради, слід констатувати, що в запропонованій редакції про їх легітимацію не йшлося, оскільки здійснення дипломатичних відносин з іноземними державами, які були б важливими для України, мало б обмежувальний характер, що не сприяло розвитку міжнародної співпраці.

Гетьманові було заборонено вступати в контакти з урядами Туреччини та Польщі, оскільки вони конфліктували з московським царем. Про всі свої зовнішньополітичні кроки гетьман повинен був повідомляти Москву. Крім того, він мав затримувати в себе тих послів, які намовляли би гетьмана до виступу проти царя [58, с. 160].

О. М. Субтельний слушно зазначає про наслідки скликання Переяславської ради: «Підписання Переяславської угоди стало поворотним пунктом в історії України, Росії та всієї східної Європи. Раніше ізольована та відстала Московія зробила гігантський крок вперед на шляху перетворення на велику державу. А доля України стала – в усьому доброму і лихому – невід’ємно пов’язаною з долею Росії» [150, с. 125].

Справді, приєднання України до Росії відкрило для останньої широкі кордони в Європу, а для України – відкривало нові можливості у виконанні важливих завдань Визвольної війни: завершення кампанії проти Речі Посполитої та реалізації ідеї соборності Української держави [20, с. 65].

Згодом саме в складі Російської держави та під впливом її нормотворчої діяльності будуть формуватися, удосконалюватися та

розвиватися норми національного законодавства. Не стало винятком і міжнародне співробітництво з іноземними державами. Численні міжнародні договори було укладено між Військом Запорізьким й іноземними державами.

Відповідно до умов *Гадяцької угоди* 1658 року, укладеної між Річчю Посполитою та Гетьманщиною, гетьману не дозволяли приймати іноземні посольства [17]; за *Переяславськими статтями* 1659 року суттєво обмежено суверенні права Української держави щодо самостійного ведення зовнішньої політики, здійснення дипломатичної діяльності, укладання міжнародних договорів з іноземними державами, надання військової допомоги сусіднім державам [116], а згідно з умовами *Московських статей* 1665 року, гетьманському уряду було заборонено без дозволу царя вступати в дипломатичні зносини з іноземними державами, передусім з Кримським ханством [111].

Водночас увагу привертає *Андрусівське перемир'я* 1667 року, яке було укладено Річчю Посполитою та Московією без участі української сторони, відповідно до якого відбувся поділ Української держави на Правобережну та Лівобережну. Фактично ця подія ознаменувала перехід незалежної України в новий статус автономної, самоврядної організації в складі Московської держави, основою якого стала Лівобережна Україна [1].

За *Корсунською союзною угодою* 1669 року, Османська імперія і Кримське ханство не повинні були укладати мирних договорів з Річчю Посполитою і Московією без згоди гетьмана Правобережної України [90]; за міждержавною угодою (*Глухівський договір* 1669 року) налагоджувати міжнародні дипломатичні зв'язки Війська Запорозького з іноземними державами було заборонено [18].

Також за умовами *Конотопських статей* 1672 року було істотно обмежено зовнішньополітичні права гетьманського уряду, йому заборонено без царського указу й старшинської ради висилати посольства до іноземних держав, підтримувати відносини з гетьманом Правобережної України, брати

участь у переговорах з представниками уряду Речі Посполитої в справах, які стосувалися Війська Запорозького [83].

Занепад суспільно-політичного життя на українських землях не дарма називають «руїною». Неможливість поділити владу, відсутність консенсусу між очільниками держави, розбрат у суспільстві ставали сприятливими умовами для іноземних сусідів – Польщі, Московії і Туреччини, які, скориставшись внутрішніми міжусобицями, намагалися загарбати собі українські землі, через які проходили торговельні шляхи з Азії, Середземномор'я до Європи.

Підписання значної кількості міждержавних договорів засвідчує, що кожен новий гетьман Української держави йшов на поступки іноземним володарям, шукаючи вигідніші умови для власного панування.

Попередні міждержавні україно-московські договори стали основою *Коломатських статей* 1687 року, які підписав новообраний гетьман Іван Мазепа з московськими царями. Договір містив нові пункти (18–22), що обмежували політичні права гетьмана й українського уряду, зокрема щодо здійснення міжнародного співробітництва [79].

Водночас політика Івана Мазепи виходила за межі умов договору щодо заборон здійснювати зовнішньополітичну діяльність. Попри табу Московії, гетьман Іван Мазепа почав підтримувати дипломатичні зносини з іноземними державами. Після початку Північної війни гетьман у союзі зі шведським і польським королями здійснив спробу реалізувати свою політично-військову мету – вихід українських земель з-під панування Московської держави та проголошення її незалежності [72].

Тому внаслідок підписання *шведсько-української угоди* 1708 року шведська сторона визнавала незалежність і самостійність українських земель, гарантувала їх недоторканість, визнала українську владу та зобов'язувалася не втручатися у внутрішню політику Гетьманщини. Зокрема, Швеція визнавала незалежність України та зобов'язувалася захищати українські землі від іноземних загарбників [190].

Слід зауважити і про *Решетилівські статті* 1709 року, які на практиці не мали впливу на українсько-московські відносини, що перейшли у фазу поступової ліквідації гетьманської автономії та українських вольностей [138].

Уперше за всю історію двосторонніх українсько-російських відносин нормативний акт одноосібно затверджено царським указом. Він містив численні обмеження щодо України, передусім у сфері провадження міжнародної діяльності з іноземними державами. Без царського дозволу гетьманові було заборонено приймати послів іноземних держав [58, с. 165].

Прибічники Івана Мазепи продовжували його політику щодо здобуття незалежності Українською державою. Зокрема, Пилип Орлик для досягнення зазначеної мети засвідчив важливість заступництва з боку Швеції та встановлення миру й союзу з Кримським ханством.

На підтвердження своїх планів щодо України він складає першу українську Конституцію – *«Пакти й Конституції вольностей Війська Запорозького»* 1710 року, яка стала втіленням правової думки та правосвідомості українського народу. Хоча вона діяла недовго, однак закріплювала важливі положення, без яких здійснення міжнародного співробітництва незалежної держави було б неможливим. У ній проголошено цілісність і недоторканість українських кордонів, регламентовано питання щодо здійснення зовнішньої політики й міжнародних відносин, акцентовано на необхідності відновлення військового союзу з Кримським ханством, проголошено принцип незалежного судочинства, гарантовано недоторканість особи та її відповідальність перед судом [58, с. 166].

Проаналізувавши міжнародні договори, можемо дійти висновку, що в пошуках військової підтримки та політичного союзника в боротьбі із загарбниками Українська гетьманська держава вже тоді була активною учасницею міжнародних відносин.

Завдяки розвитку договірних відносин з іноземними державами, під впливом їх правових систем продовжувало формуватися власне законодавство, зокрема щодо здійснення міжнародного співробітництва.

Оскільки накопичений досвід регулювання правовідносин, зокрема й міжнародних, на території України був занадто значним і різноманітним, постала необхідність систематизувати нормативно-правові акти.

Наслідком здійснення кодифікаційних робіт став збір законів *«Права, за якими судиться малоросійський народ»* 1743 року, що містив положення, які регулювали не тільки процесуальне законодавство, а й державне, цивільне, кримінальне, сімейне, земельне, трудове, житлове тощо [124].

Слушно зауважує про важливість Українського кодексу 1743 року А. І. Яковлів. Проєкт Кодексу не було санкціоновано, проте він об'єднав положення українського звичаєвого та магдебурзького права, а також Литовського статуту 1588 року, ставши своєрідним коментарем до їхніх норм. Застосована досконала юридична техніка під час викладу правових норм, наповненість його положень чіткою юридичною термінологією засвідчили авторитет Кодексу, на противагу іншим тогочасним правовим виданням [57, с. 34].

Положення цього правового акта засвідчують, що його структуру схожа на сучасні кодифіковані акти, а поділ на глави, артикули та пункти був зручний у користуванні; регулюванню кожного виду правовідносин було присвячено окрему главу.

Хоча Кодекс і не містив норм, які регулювали б здійснення міжнародного співробітництва, діяльність з іноземними державами, однак спроби врегулювати міждержавні відносини все-таки були.

А. І. Яковлів зазначає, що кодифікатори хотіли вмістити в Кодекс правові норми щодо регулювання відносин між Україною та Москвою, фіксації прав і повноваження царської влади, що їм категорично було заборонено робити [57, с. 113].

Отже, історія Гетьманщина стала ключовим етапом в історії України на шляху до творення власної національної держави [150, с. 162].

Українська гетьманська держава, серцевину якої становила Запорозька Січ, стала не тільки важливою учасницею розвитку міжнародних відносин з

іноземними державами, а й «інструментом» у руках могутніх держав, які вели багатовікову боротьбу за сфери впливу на українських територіях.

Упродовж майже понад століття Гетьманщина тримала курс на здобуття незалежності та самоврядування від іноземного панування, створення рівноправного суспільства, урешті-решт перетворилася на арену боротьби за владу. Уже з кінця XVIII століття українські землі опинилися під пануванням двох могутніх імперій – Російської та Австрійської.

Після приєднання Галичини до Австрійської імперії розпочався період реформ. Значна кількість нагромаджених нормативно-правових актів потребували впорядкування.

Розвивалося українське законодавство в демократичному напрямі, як і правова система Австрійської імперії. Підтвердженням цього є затверджена австрійським сеймом 1791 року Галицька Конституція, яка діяла порівняно недовго, проте стимулювала пробудження національної свідомості в боротьбі за незалежність [58, с. 209].

З кінця XVIII століття тривала активна законотворча робота щодо унормування та вдосконалення законодавства. Правовідносини, які існували на українських землях, потребували оновлення відповідно до потреб тогочасної політики, витісняючи звичаєве право.

Кодифікаційні роботи на території Австрійської імперії відбувалися з огляду на особливості провінцій, що належали до її складу, і це стало свідченням загальноновизнаних принципів демократизму та рівності.

Влада повинна була дотримуватися принципової позиції щодо української мови та сприяти її поширенню на території їх проживання. Проведення кодифікаційних робіт мало певні результати. Починають діяти нові кодекси: цивільний, кримінальний, цивільно-процесуальний та кримінально-процесуальний, які закріпили важливі демократичні принципи, що є базовими в міжнародних відносинах, – усність, гласність і змагальність [58, с. 210–211].

Урахування інтересів народів, які входили до складу Австрійської імперії, під час оновлення законодавства забезпечило позитивні наслідки. Адже прийняті демократичні кодекси продовжували діяти на території Західної України ще й у першій половині ХХ століття.

Видається, що така довготривала їх дія була безпосередньо пов'язана з епохою Просвітництва – добою розквіту суспільної, філософської та правової думки, періодом формування невідчужуваних, природних прав людини та громадянина й утвердження ідеї про рівність усіх людей, адже саме ці принципи були основоположними під час їх прийняття.

На теренах України розвиток законодавства та правовідносин вирізнявся певними в цей період певними особливостями, адже на українських землях діяли різні системи судочинства: з одного боку – російське, а з другого – поновлене литовсько-польське законодавство [58, с. 222–223].

З початку ХІХ століття в правову систему України вкорінюється законодавство Російської імперії. Поряд із чинними нормативно-правовими актами починають діяти різні збірники, зводи, уложення, укази. Нововведення в регулюванні різних видів правовідносин закономірно стосувалися й кримінального судочинства.

У сфері регулювання кримінально-процесуальних правовідносин видано чимало нормативно-правових актів, серед яких систематизоване видання *«Звід законів Російської імперії»* 1835 року, у якому було узагальнено та сформульовано низку юридичних понять. Звід сприяв становленню правової системи Росії, мав вагомий вплив на розвиток юриспруденції. Для України ж цей документ набув чинності лише в частині регулювання державних й адміністративно-правових відносин, а згодом – у частині цивільного та кримінального права [142, с. 70].

Реформування не тільки стосувалося вітчизняного законодавства, а й позначилося на суспільно-політичному житті.

Усі відмінності, які існували на території України під час здійснення судочинства, потребували приведення їх до єдиного формату. З цією метою було проведено *судову реформу*, яка відбулася 1864 року, і прийнято Статут кримінального судочинства.

Проголошення рівності всіх перед законом, незалежність судових органів, запровадження інституту прокурорського нагляду за правильним застосуванням і дотриманням законів судовими органами та суду присяжних, створення адвокатури як гаранта захисту звинувачених у кримінальних справах та представника інтересів у цивільних, змагальність, гласність, усність, публічність, забезпечення рівності учасників судового процесу, поява презумпції невинуватості відкривали нові можливості в здійсненні належного судочинства, утвердженні демократичних засад, які надалі розвивалися, доповнювалися та врешті-решт стали основою для здійснення міжнародного співробітництва з іноземними державами під час кримінального процесу [58, с. 224–225].

Статут запровадив значну кількість новел, метою яких були демократизація кримінального судочинства та розширення процесуальних прав його учасників [98, с. 324].

Під час аналізу праць учених-процесуалістів виявлено тенденцію залежності судової реформи від змін у суспільно-політичному житті, які були пов'язані зі змінами в процесах державотворення європейських країн.

Прогресивного розвитку також набув інститут доказування в кримінальному процесі, який становить його серцевину. Наділення учасників правом подавати докази для відстоювання власної процесуальної позиції є найдієвішим засобом впливу на процес доказування в кримінальній справі [98, с. 329].

Подальші зміни, які відбувалися в кримінальному судочинстві, зокрема виключення певної категорії справ з розгляду судом присяжних, звуження їхніх обов'язків призвели до утворення комісії щодо перегляду основних положень, які стосуються судового розгляду кримінальної справи та основ

здійснення судочинства, що мала на меті ослабити вплив стійких демократичних засад для учасників кримінального процесу.

Однак привести кримінальне процесуальне законодавство у відповідність до державного устрою Російської імперії не вдалося, оскільки комісія так і не спромоглася видати нового акта у сфері кримінального судочинства, адже на початку ХХ століття в державі почали відбуватися революційні події.

Попри політичні події, законодавство країни невпинно продовжувало розвиватися, не була винятком і міжнародна діяльність, основу якої становили міжнародні договори.

Після повалення царської влади російський уряд визнавав в ультиматумі, направленому до Центральної Ради, право Української Народної Республіки на самовизначення, проте політику її не підтримував, поразка українських політичних сил у збройному конфлікті в м. Харкові на користь більшовиків вимагала від Ради пошуку союзників у боротьбі проти Росії. Не забезпечило жодних результатів і підписання 1918 року в м. Бресті між Українською Центральною Радою та Німеччиною, Австро-Угорщиною, Туреччиною і Болгарією мирного договору, за яким було визнано Українську Народну Республіку учасницею міжнародних відносин, країни зобов'язувалися надавати їй допомогу в збройних конфліктах з більшовиками. Втрати соціальної пори в країні, непорозуміння, що існували між державами-учасницями, щодо подальшого соціально-економічного розвитку підштовхнули до падіння Української Центральної Ради [58, с. 246–247].

Для України новий етап у розвитку кримінального процесуального законодавства розпочався з моменту створення в грудні 1917 року Української Соціалістичної Радянської Республіки (далі – УСРР), що зумовило необхідність оновлення та впорядкування його відповідно до вимог тогочасної політики [103]. Одним із засобів узгодження норм стала повна

кодифікація галузей права, яка не оминула і кримінально-процесуальне законодавство.

Перший Кримінально-процесуальний кодекс УСРР (далі – КПК УСРР) прийнято 13 вересня 1922 року. Характеризуючи цей документ, С. О. Сорока, Г. С. Римарчук слушно зауважують: «Він проголошував такі демократичні засади, як: гласність, усність і безпосередність судового процесу, його змагальність; провадження процесу мовою більшості населення із забезпеченням для осіб, які не володіли цією мовою, права на перекладача; рівноправність сторін; право обвинуваченого на захист. Проголошувалась публічність усіх судових засідань, за винятком випадків, що потребували збереження військової чи державної таємниці» [147, с. 558].

Справді, попри те, що КПК УСРР і не містив норм, які регулювали б міжнародне співробітництво в кримінальному процесі, однак він закріпив важливі засади здійснення кримінально-процесуальної діяльності, які також є фундаментальними для цього інституту.

Важливою подією в удосконаленні кримінально-процесуального законодавства УСРР стало утворення 30 грудня 1922 року Союзу РСР. Невдовзі в СРСР було прийнято законодавчі акти, які регулювали кримінальне судочинство у всесоюзному масштабі, зокрема Основи кримінального судочинства Союзу РСР і союзних республік. Постало нове завдання: привести вітчизняне законодавство у відповідність до всесоюзного, на що й було спрямовано всі зусилля [147, с. 558].

Новий КПК УСРР було прийнято 20 липня 1927 року, його положення фактично закріпили обмеження прав людини, які держава повинна захищати та які є визначальним змістом міжнародно-правового регулювання.

Тому слушно видається думка В. Т. Маляренка, що КПК УСРР 1927 року включав положення, які не можна вважати демократичними. Наприклад, органам слідства, прокуратури, судам заборонено відмовляти в прийнятті до провадження кримінальні справи або закривати їх на тій підставі, що в КК УСРР не передбачалося покарання за суспільно небезпечне

діяння, а захисник мав право брати участь у кримінальному процесі виключно зі стадії судового слідства [103].

Водночас ще 1927 року М. Е. Шаргей роз'яснив засади застосування забороненої аналогії закону в новому КПК УСРР і зауважив, що основною метою ч. 3 ст. 2 Кодексу було усунути можливість тяганини справи на всіх стадіях процесу, тому будь-яка судово-слідча інстанція, розглядаючи справу, повинна застосовувати закон, попри його суперечності, неповноту чи неясність, діючи на власний розсуд і керуючись загальними принципами закону [189, с. 7].

За таких обставин видається, що про впровадження інституту міжнародного співробітництва в кримінальний процес, який повинен ґрунтуватися на демократичних засадах, ще не йшлося. Адже для розвитку та здійснення належного співробітництва з іноземними державами неприпустимим є звуження процесуальних прав людини, порушення її права на захист і можливість застосування закону за аналогією [73].

Тому в низці міжнародних нормативно-правових актів увагу акцентовано на важливості прийняття державами-учасницями спільних правил у галузі взаємної допомоги в кримінальних справах, що мало сприяти єднанню між її членами [53]. Цим зумовлено й прагнення укласти всеосяжну, ефективну та дієву міжнародну конвенцію, спрямовану на боротьбу з незаконним обігом наркотичних засобів і психотропних речовин, що мала враховувати різні аспекти проблеми загалом, зокрема ті з них, що не передбачені наявними договорами [81].

Водночас зауважимо, що прийнятий 1938 року Закон «Про судоустрій Союзу РСР, союзних і автономних республік» розвивав засади гласності судочинства, забезпечення обвинуваченому права на захист, незалежності суддів і підпорядкування їх тільки закону. Він стимулював розроблення проєкту нового, демократичнішого КПК УРСР, однак цей процес було призупинено внаслідок розгортання Другої світової війни [103].

Уже в післявоєнний період «відлиги» розпочався процес поступового відходу від тоталітарної системи та переведення політичного й суспільного життя в демократичне русло.

Тож КПК УСРР 1927 року вимагав змін, а прийняття 1958 року Основ кримінального судочинства Союзу РСР і союзних республік стало передумовою для розроблення нового КПК УРСР, який ухвалено 28 грудня 1960 року [103] Верховною Радою Української Радянської Соціалістичної Республіки (далі – КПК України 1960 року).

Уперше в кримінальному процесуальному законодавстві закріплено положення щодо однієї із форм здійснення міжнародного співробітництва в кримінальному провадженні – виконання запиту компетентного органу іноземної держави про міжнародну правову допомогу в кримінальній справі. Жоден із попередніх кодексів не містив норм, які регулювали б здійснення міжнародного співробітництва в кримінальному процесі.

Стаття 3 КПК України 1960 року закріпила, що під час проведення на території України слідчих та інших процесуальних дій на підставі запиту (доручення) компетентного органу іноземної держави про міжнародну правову допомогу в кримінальній справі, яка знаходиться в його провадженні, застосовують норми КПК УРСР. На прохання компетентного органу іноземної держави під час виконання на території України запиту (доручення) про міжнародну правову допомогу може бути застосовано іноземне процесуальне законодавство, якщо це передбачено міжнародним договором, згода на обов'язковість якого надана Верховною Радою України [96].

Ширше питання міжнародних відносин було врегульовано в Конституції УРСР 1978 року, прийнятої Верховною Радою Української РСР та яка діяла до прийнята 28 червня 1996 року Конституції України.

Відтак, єдиним органом законодавчої влади визначено Верховну Раду України, до її виключного відання віднесено ратифікацію та денонсацію міжнародних договорів України, а Президент України має представляти

Україну в міжнародних відносинах, веде переговори й підписує міждержавні й міжнародні договори України, які набирають чинності після ратифікації Верховною Радою України [85].

Хоча в КПК УРСР 1960 року й було закріплено положення про виконання запиту про міжнародну правову допомогу, однак залишилося чимало нерегульованих і важливих для кримінально-процесуальної діяльності питань, зокрема щодо сутності міжнародного співробітництва в кримінальному процесі, його правової основи, обсягу регульованих відносин, органів, наділених правом його здійснення, форм і сили доказів, одержаних національними органами від іноземних держав у процесі надання міжнародної правової допомоги й навпаки.

Тому, проголосивши 24 серпня 1991 року незалежність, Україна взяла курс на узгодження вітчизняного законодавства з міжнародними стандартами шляхом проведення політичних, економічних і правових реформ.

Важливе значення в приведенні українського кримінально-процесуального законодавства до європейських стандартів мала підписана 1994 року Угода про партнерство і співробітництво між Україною і Європейськими Співтовариствами та їх державами-членами, де сторони домовилися налагодити тісні стосунки, побудовані на історичних зв'язках між ними, з огляду на важливість розвитку зв'язків співробітництва між Союзом, його державами-членами та Україною та загальних цінностях, які вони поділяють, бажаючи встановити й розвивати постійний політичний діалог із двосторонніх і міжнародних питань, що становлять взаємний інтерес [157].

З цього часу Україна підписала, а Верховна Рада ратифікувала численні міжнародні договори, які стали правовою основою регулювання інституту міжнародного співробітництва в кримінальному провадженні як частина кримінального процесуального законодавства.

Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року [80], Віденська конвенція про право міжнародних договорів 1969 року [13],

Європейська конвенція про видачу правопорушників 1957 року [54], Європейська конвенція про взаємну допомогу у кримінальних справах 1959 року [53], Конвенція Організації Об'єднаних Націй про боротьбу проти незаконного обігу наркотичних засобів і психотропних речовин 1988 року [81], Європейська конвенція про передачу провадження у кримінальних справах 1972 року [55], а також двосторонні договори про правову допомогу та правові відносини в цивільних, кримінальних, сімейних справах з різними іноземними державами визначають основні засади й умови здійснення міжнародного співробітництва та процедуру реалізації окремих його форм у кримінальному процесі.

Безумовно, вирішальну роль в утвердженні міжнародних договорів відіграла прийнята 28 червня 1996 року Конституція України, яка проголосила, що чинні міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, є частиною національного законодавства України [89].

Слід зазначити, що питання виконання та дотримання міжнародних договорів урегульовує також Закон України «Про міжнародні договори», у ст. 15 якого передбачено, що чинні міжнародні договори України підлягають сумлінному дотриманню Україною відповідно до норм міжнародного права. Водночас дію міжнародних договорів на території України регламентують норми ст. 19 Закону, де зазначено, що якщо міжнародним договором України, який набрав чинності в установленому порядку, встановлено інші правила, ніж ті, що передбачені у відповідному акті законодавства України, то застосовують правила міжнародного договору [130].

Отже, міжнародним договорам, які ратифіковані Верховною Радою України, надано пріоритетне значення, оскільки вони на національному рівні мають вищу юридичну силу, ніж КПК України.

Ось чому чинний КПК України 2012 року в ст. 1 закріпив положення, за яким кримінальне процесуальне законодавство складається з відповідних положень Конституції України, міжнародних договорів, згода на

обов'язковість яких надана Верховною Радою України, КПК України й інших законів України [93].

Уже в наступні роки кримінально-процесуальне законодавство України стрімко розвивається, а ратифікація Другого додаткового протоколу до Європейської конвенції про взаємну допомогу у кримінальних справах від 8 листопада 2001 року призвела до внесення 16 червня 2011 року змін і доповнень до КПК України 1960 року: норми Кодексу доповнено розділом IX «Міжнародне співробітництво у кримінальних справах», де у 35 статтях було врегульовано процедуру здійснення його деяких форм – видача особи (екстрадиція), міжнародна правова допомога в кримінальних справах та перейняття кримінального переслідування.

Переломною подією в утвердженні інституту міжнародного співробітництва в кримінальному процесі стало прийняття 13 квітня 2012 року КПК України, де йому присвячено окремий розділ IX «Міжнародне співробітництво у кримінальному провадженні». Норми КПК України закріпили положення щодо основних засад міжнародного співробітництва, процесуального порядку здійснення його форм і зафіксували поняття «міжнародне співробітництво під час кримінального провадження» [93].

Стаття 542 Кодексу визначає, що міжнародне співробітництво під час кримінального провадження полягає у вжитті необхідних заходів з метою надання міжнародної правової допомоги шляхом вручення документів, виконання окремих процесуальних дій, видачі осіб, які вчинили кримінальне правопорушення, тимчасової передачі осіб, перейняття кримінального переслідування, передачі засуджених осіб та виконання вироків. Міжнародним договором України можуть бути передбачені інші, ніж у КПК України, форми співробітництва під час кримінального провадження [93].

Питання здійснення міжнародного співробітництва визначено також і в профільних актах органів, уповноважених КПК України не тільки на здійснення кримінального провадження.

Зокрема, Закон України «Про прокуратуру» передбачає, що з метою реалізації своїх функцій прокуратура здійснює міжнародне співробітництво. Органи прокуратури, відповідно до міжнародних договорів України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, і кримінального процесуального законодавства України, здійснюють співробітництво з компетентними органами інших держав з питань проведення процесуальних дій під час розслідування кримінальних правопорушень, видачі осіб, які їх вчинили, перейняття кримінального провадження та з інших питань, передбачених такими договорами. У разі відсутності міжнародного договору України співробітництво в цій сфері здійснюють органи прокуратури України на підставі взаємних письмових гарантій [135].

Поліція, відповідно до Закону України «Про Національну поліцію», виконує в межах компетенції запити органів правопорядку (правоохоронних органів) інших держав або міжнародних організацій поліції відповідно до закону й міжнародних договорів України [132].

Згідно з Положенням про Міністерство юстиції України, затвердженим постановою Кабінету Міністрів України від 14 листопада 2006 року, одним з основних завдань Мін'юсту є здійснення міжнародно-правового співробітництва, забезпечення дотримання та виконання зобов'язань, узятих за міжнародними договорами України з правових питань [128].

1.2. Становлення міжнародної правової допомоги в кримінальному провадженні в зарубіжних країнах і практики її застосування

Інститут міжнародного співробітництва є порівняно новим для кримінального процесу. Сформувавшись й утвердившись у нормах КПК України 1960 року, міжнародне співробітництво продовжує розвиватися та вдосконалюватися, адже основу його здійснення становлять не тільки

положення Кодексу, а насамперед міжнародно-правові норми, що регулюють відносини з іноземними державами.

Його зародження сягає ще стародавніх часів. Саме завдяки здійсненню міжнародного співробітництва, передусім у торговельній та військовій сферах, країни посідали чільне місце на міжнародній арені, а під впливом правового потенціалу розвиненіших країн удосконалювали власне законодавство.

Після проголошення 1991 року незалежності Україна почала розбудовувати власну правову, демократичну й соціальну державу. Тому одним з основних завдань постало приведення вітчизняного законодавства у відповідність до міжнародних стандартів, саме до вимог тих провідних, зразкових країн, де пріоритетними є верховенство права, захист прав і свобод людини й громадянина.

Для того щоб краще зрозуміти, які норми правозастосування переймає Україна, здійснюючи міжнародне співробітництво з іноземними державами в кримінальному провадженні, необхідно передусім дослідити генезу розвитку інституту в законодавстві зарубіжних країн.

Зокрема, О. В. Буткевич у своїй праці аналізує висновки Ф. Лорана, що саме навколо війн виникали відносини між державами Стародавнього світу, а також Ф. Мартенса, на думку якого, «війна була могутнім засобом для зближення народів... Крім того, війна була засобом, за допомогою якого народи знайомились один з одним і після укладення миру виникали мирні відносини і поширювали плоди своєї освіченості в чужих землях» [10, с. 62].

На переконання вчених, головною формою здійснення міжнародних відносин спершу були обмін, торгівля, подарунки, данина й інші види економічної взаємодії, завдяки яким розвивалися торговельне право й інші правові інститути, які мали на меті забезпечити торговельні відносини [10, с. 82].

Справді, процес внутрішньодержавного зростання торговельної, господарської діяльності, війни призводили до формування різних видів правовідносин, зокрема й за межами країни.

Беззаперечно, основу таких відносин становили міжнародні договори з іноземними державами. Саме завдяки цим нормативно-правовим актам національне законодавство збагачувалося принципами, інститутами, юридичними термінами та правовими механізмами регулювання, що давало змогу на певному історичному етапі розширювати взаємовигідні відносини з іноземними державами.

З-поміж держав, які заклали основи правових, культурних, економічних, дипломатичних, політичних правовідносин, були стародавні Греція та Рим.

Міжнародні відносини в Стародавній Греції ґрунтувалися на вченні про поліс як самостійну територіально-політичну одиницю, населення якого становили вільно народжені громадяни, які користувалися всією повнотою прав та обов'язків. У галузі міжнародного права для Стародавньої Греції періоду I тисячоліття до нашої ери вже чітко виокремилися право війни й посольське право, яке не мало постійного представництва іноземної держави та вирішувало одноразово конкретні питання [154, с. 65–66].

Система організації полісів нагадувала державні автономні утворення Стародавньої Греції, які населяли повноправні громадяни, кожен з яких мав невід'ємні права, з власним державним апаратом, а також окремим економічним, політичним, культурним і соціальним життям. Тому можна стверджувати, що поліси були суб'єктами міжнародного співробітництва, а відносини між ними регулювали за допомогою міжнародних договорів.

Суб'єктами міжполісних правових відносин могли бути не лише поліси та їхні правителі, а й правителі окремих полісних кланів. Наприклад, клан Алкмеонідів в Афінах мав інтенсивні дипломатичні, економічні та правові контакти з Дельфами, Еритреєю, Сікіоном, Лідійським царством, Сардами,

фракійськими царями, Спартою та іншими, з якими укладав договори, відправляв і приймав послів тощо [109].

Дві сфери міжнародного права стали в міжнародних відносинах другої половини I тис. до н. е. провідними – посольське право і право війни.

Давні греки не знали інституту постійного дипломатичного представництва. Посольства були тимчасовими, мали конкретні завдання. Переважно це було укладання або підтвердження договорів про союзи або мирні договори, а також прийняття присяги. Протилежна місія послів – оголошення війни або вручення документа про її оголошення. Переговори вони мали вести спільно, але траплялися випадки, коли через розбіжності послы проводили переговори незалежно один від одного й навіть шкодили один одному. Здебільшого дипломатами були посадові або впливові особи (царі, стратеги), але відомі випадки, коли послами призначали ораторів й акторів. Це пов'язано з вагомим значенням красномовства й декламації в афінському суспільстві. Наприклад, знаний оратор Демосфен брав участь в афінському посольстві до македонського царя Філіпа II [109].

Як і в більшості давніх країн, основним джерелом правового регулювання на території Стародавньої Греції був звичай. Водночас дедалі поширенішим стає регулювання відносин за допомогою законів і постанов народних зборів, прийнятих щодо окремих осіб, але іноді містили норми загального права.

Найважливіші ж питання, зокрема щодо укладання мирного союзу між полюсами, про кордони й арбітраж, шлюб з іноземцями, участь у міжполісних і панеллінських іграх, взаємну допомогу й ненапад, торгівлю між полюсами, договори про політично-військові морські союзи, визначення правового становища іноземців, торговельно-морські відносини, а також договорів про правову допомогу, наприклад, про компетенцію судів щодо громадян іншої сторони вирішували виключно за допомогою міжнародного договору. Регулювання важливих торговельно-морських відносин потребувало постійного підтвердження свободи судноплавства [15; 111].

Багатогранною є практика регулювання міжнародних відносин у Стародавньому Римі. На думку різних учених, римське право відіграло визначальну роль у побудові сучасної доктрини міжнародного права, тому що в ньому було сформовано чимало юридичних понять, інститутів і правових норм, закладено основи їх правового регулювання.

В історії Стародавнього Риму вирізняють такі епохи: царська, республіки та імперії. У царський період на чолі держави стояв цар – вождь племінного союзу, головний воєначальник і суддя. Він мав право законодавчої ініціативи [65, с. 127].

За часів республіки найважливіше значення для розвитку міжнародних відносин мали угоди римлян з іншими народами. Зовнішні відносини й укладення міжнародних договорів належали до компетенції сенату – одного з найвищих державних органів, але остаточне рішення з цих питань приймали на народних зборах [154, с. 66].

У період імперії вся повнота влади, зокрема щодо здійснення міжнародних відносин, знаходилася абсолютно в руках імператора, якому й належало право вирішувати питання війни і миру з іноземними державами та ведення переговорів з іноземними царями й народами. Ось чому його розпорядження, які відображали його волевиявлення, доволі часто визнавали законами.

Коли йдеться про значення джерел римського права для сучасних країн, слід зазначити, що саме завдяки йому відбувся поділ правових норм на публічні – ті, які регулюють відносини у сфері державних і суспільних інтересів за допомогою категоричних правил поведінки, та приватні, які регулюють індивідуальні, особисті інтереси за допомогою диспозитивного методу.

Тому слушними видаються слова римського юриста Ульпіан, який ще в III столітті н.е. слушно зауважив, що право вивчають у двох аспектах – публічному та приватному. «Публічне право звернене до стану римської

держави загалом, а приватне ж стосується майнових вигод окремих осіб» [65, с. 134].

Першоджерелом римського права є звичай, який регулював прості, примітивні суспільні й державні відносини, а також питання власності та торгівлі за допомогою неписаних правил поведінки. Проведення завойовницької політики, розширення меж державних кордонів і торговельної діяльності, збільшення кількості населення за рахунок завойованих племен зумовили необхідність удосконалення нормативного регулювання різних сфер відносин за допомогою законів.

Слід також зауважити про значення систематизації правових норм, які вплинули на розвиток правових систем європейських країн.

Першою кодифікацією звичаєвого права були Закони XII таблиць, датовані 450 роком до н.е. та які регулювали кримінальне, процесуальне, цивільне, сімейне та спадкове право. Положення Закону заклали основи для подальшого розвитку юридичної думки та науки.

Важливим для вдосконалення правотворчої діяльності стала кодифікація Юстиніана – римський збірник цивільних прав і законів 529–534 років н. е.

Хоча збірник не містив норми, які регулювали міжнародне співробітництво в кримінальному процесі, проте в ньому внормовано низку цивільно-правових положень і засади, що є значущими для формування правосвідомості юристів.

Ураховуючи, що кодифікація відбувалася в доволі стислі строки, слід зауважити, що певне наслідування в застосуванні засобів і прийомів наявне під час створення Австрійського цивільного кодексу, Цивільного кодексу французів 1804 року й інших актів кодифікації у XIX ст. [186, с. 12].

Під натиском завоювань римських земель західноєвропейськими племенами, зокрема франками, Західноримська імперія в V столітті н.е. розпалася, а разом з нею припинив своє існування рабовласницький лад. Для

країн Західної Європи ця подія ознаменувала початок нового історичного періоду – середніх віків і встановлення нового ладу – феодального.

Саме на території завойованої Західноримської імперії було утворено Франкську державу, де виокремилися дві національності – німецька та французька, а відносини регулювали звичаєвим правом і капітуляріями королів – доповненнями до них.

Провідне місце в системі правового регулювання ранньофеодальної держави франків належить «Салічній правді» – збірнику юридичних норм, положення якого регулювали питання права власності, шлюбно-сімейного, зобов'язального, спадкового, кримінального та процесуального права.

Судовий процес за «Салічною правдою» ґрунтувався на деяких сучасних основоположних принципах кримінального судочинства, таких як: порушення справи лише за ініціативою (принцип диспозитивності), здійснення карного процесу в однаковій формі (принцип гласності судового провадження); рівні права сторін (засада рівності перед законом і судом), проведення процесу у вигляді змагання сторін (принцип змагальності сторін). Суворе дотримання встановлених процесуальних форм надавало можливість обвинувачуваному відповісти тільки «так» або «ні». У випадку негативної відповіді суддя вирішував питання про порядок надання доказів (поєднання принципів законності та безпосередності дослідження доказів) [65, с. 162].

Найбільшого розквіту Франкська держава досягла за часів правління імператора Карла I Великого, діяльність якого набувала неабиякого впливу як на території іноземних держав, так і в межах власного королівства, а проведення дипломатичних переговорів з іноземними представниками сприяло розвитку міжнародного співробітництва.

Однак після смерті Карла Великого Франкська імперія поступово розпадається, а на її території утворюються окремі королівства – Західно-Франкське, територія сучасної Франції та Східне Франкське (територія сучасної Німеччини).

Протягом тривалого часу на території Франції продовжував діяти правовий звичай. Однак, у зв'язку з накопиченням правових норм, постає необхідність у приведенні їх до єдиної системи, які однаково б регулювали різні види суспільних відносин. Це так звана кодифікація, яку здійснювали на основі римського права.

Своєрідним різновидом звичаєвого права було міське право, складову якого становили міські хартії, норми яких регулювали питання мирної підтримки, встановлювали права та свободи громадян, регламентували торговельну діяльність.

Водночас джерелами права феодальної Франції були кутюми. Серед кутюмів провідну роль відігравали «Кутюми Бовезі» – збірник правових звичаїв, норми якого регулювали різноманітні суспільні, матеріальні та процесуальні відносини, зокрема щодо здійснення правосуддя.

У збірнику закріплено один із ключових принципів здійснення міжнародного співробітництва – презумпцію невинуватості, а також принцип залежності покарання від тяжкості вчиненого злочину. Водночас у ньому врегульовано питання щодо умислу та замаху на злочин [100].

На наше переконання, відображений у кутюмах принцип непорушності правових звичаїв, яких повинні дотримуватися не тільки громадяни, а й король як глава держави, відповідає сучасним принципам законності та верховенства права.

Водночас утвердження феодалізму на території європейських країн відбувалося різними шляхами. На території Німеччини, яка складалася із Саксонії, Баварії, Франконії, Лотарингії, Швабії, до яких було приєднано ще італійські та французькі території, а також частину слов'янських земель, встановлення нового ладу відбувалося повільними темпами, де низький рівень економічних відносин між різними регіонами імперії, а також етнічна строкатість населення робили єдність держави відносною [65, с. 170–171].

Хоча державна влада й зосереджувалася в руках імператора, проте вона не була абсолютною. Для вирішення найважливіших питань державного

значення скликали рейхстаг, який був наділений правом законодавчої ініціативи та погоджував рішення імператора щодо економічних, міжнародних і військових питань.

Вигідне географічне розташування Німеччини, до складу якої входили окремі князівства, де кожний правитель мав владу та на території яких діяли власні органи державного управління та суду, не сприяло консолідації всіх німецьких земель у єдину централізовану державу з чітко визначеними державним апаратом, єдиною економічною, військовою, соціальною, грошовою системами, а також цілісною системою правосуддя.

Тож видається, що за таких умов здійснення Німеччиною співробітництва з іноземними державами спричинило чимало складнощів, оскільки на міжнародній арені вона не була могутньою, централізованою державою з єдиною системою органів державного управління.

Відсутність спільного регулювання правовідносин на території Німеччини стало підґрунтям для розвитку на території князівств права окремих законів – земського права, яке стимулювало вдосконалення норм різних галузей права.

Попри перепони, які існували під час здійснення державної влади, правова наука продовжувала свій розвиток.

Слід зазначити, що найвідомішою правовою пам'яткою Німеччини доби феодалізму є збірник норм звичаєвого права «Саксонське Зерцало», що ґрунтувалося на римському праві, передусім у контексті викладу юридичної термінології. Збірник містив норми, які регулювали різні сфери правовідносин, зокрема кримінальні та процесуальні [141].

Водночас «Саксонське Зерцало» керується персоніфікованими принципами, які полягають у наділенні конкретних суб'єктів правовідносин юридичними права та втілюються в загальну засаду – «право дається людині від народження» [19, с. 128].

Тому видається, що закріплення такої засади, як наділення людини правами від народження, є основою для здійснення міжнародного

співробітництва. Саме це право закріпило інші важливі принципи – невід’ємності, непорушності й невідчужуваності прав людини, обов’язку держави відповідати перед людиною за порушення чи обмеження її прав, поваги до людської гідності, без дотримання яких здійснення відносин з іноземними державами неможливе.

Збірник і коментарі до нього для Німеччини став основою для подальшого процесу правотворення [19, с. 128], а для України роз’яснення до нього стали правовою основою права міського самоврядування за зразком магдебурзького права та були використані кодифікаційною комісією Гетьманщини під час створення Прав, за якими судиться малоросійський народ 1743 року [124].

Можна стверджувати, що на території Німецької держави початок процесу правотворення заклав основи для розроблення власного законодавства з правовими інститутами та правовими механізмами, відносин не лише на території окремих адміністративних одиниць, а й у загальнодержавному масштабі.

Також слід зауважити про англосаксонську правову систему, що відрізняється від романо-германської, представником якої є Англія – одна з країн Сполученого королівства Великої Британії та Північної Ірландії.

Як і більшість європейських країн, Англія теж пройшла етапи ранньфеодальної, абсолютної та станово-представницької монархії.

Перші держави на теренах Англії зароджувалися в процесі розпаду в VI–VII століттях родоплемінних відносин племен англосаксів, які засновують перші феодальні королівства, на основі яких у IX столітті виникає об’єднана держава. Після норманського завоювання 1066 року Англія стала міцна централізована держава, політика якої була спрямована на підтримання та зміцнення королівської влади [65, с. 180].

Ми вважаємо, що завдяки авторитету й стабільності королівської влади розпочався процес вигідного міжнародного співробітництва. Стрімке економічне та господарське зростання, розвиток міст, торговельна діяльність

між графствами сформували передумови для розвитку й налагодження відносин з іноземними державами.

Попри те, що королівська влада знаходилася в руках монарха, питання щодо ухвалення миру з іноземними державами й затвердження законів належали до компетенції королівської ради.

На початку XIII століття Англія переходить до нової форми держави – станово-представницької монархії. Важливою подією в утвердженні нової форми правління стало скликання першого парламенту, до відання якого належало видання законів і здійснення судових функцій. Надалі жоден закон не можна було ухвалювати без згоди парламенту та короля [65, с. 183].

Змін зазнавало не тільки державне управління, а й судочинство, що сформувало керівні засади сучасного кримінального процесу.

Відкритість судового процесу, утворення суду присяжних і формування права справедливості, за яким людина за захистом своїх порушених прав могла звернутися до вищої інстанції королівського суду [65, с. 187], стали тими принципами, без удосконалення та фіксації яких здійснення міжнародної співпраці у сфері кримінального судочинства було б неможливим.

Видається необхідним акцентувати увагу на джерелах права ранньфеодальної та станово-представницької Англії, де регулювання правовідносин здійснювали за допомогою норм звичаєвого права, які унормовано в збірники та до яких періодично вносила державна влада зміни й доповнення.

Знаковим було затвердження першої конституції Англії – Великої хартії вольностей 1215 року.

Стаття 39 Хартії закріплювала положення, згідно з яким «жодна вільна людина не буде оштрафована, або ув'язнена, або позбавлена волі, або в інший спосіб обездолена, і ми не підемо на неї і не пошлемо на неї, тільки як за законним рішенням рівних їй (її перів) і за законом країни»; стаття 40

проголошувала: «нікому не будемо продавати права і справедливості, нікому не будемо відмовляти в них або сповільнювати їх» [11].

Аналізуючи положення статей Хартії, можна стверджувати, що в них втілилися концепції розвитку таких загальновизнаних демократичних принципів, як законність і верховенство права, свобода, рівність і недоторканість людини, а також гарантії захисту її прав.

Автори документа намагалися сформувані та зафіксувані ступінь розвитку правової свідомості Англії, якого вона досягла, створюючи парламент, що обмежуватиме абсолютну владу монарха в тій країні, де визнають не тільки привілеї феодалів, а й права людини, її свободи та інтереси.

У ст. 63 Хартії англійські вельможі зафіксували своє волевиявлення: «щоб люди в королівстві нашому мали й тримали всі названі вище вольності, права, пожалування належним чином і в світі, вільно і спокійно, в повноті і в цілості для себе і для своїх нащадків від нас і від спадкоємців наших усього суспільства й скрізь на вічні часи» [11].

Вагомим було також значення судових прецедентів, суть яких зводилася до обов'язковості або переконливості рішення суду вищої інстанції для суду першої інстанції під час розгляду справи за схожими фактами чи обставинами.

Увійшовши ще в XI столітті в систему правового регулювання відносин, судові прецеденти продовжують і досі посідати чільне місце в законодавстві держав англо-американської правової сім'ї. Ураховуючи, що до її складу, крім Англії, належать такі країни, як Сполучені Штати Америки, Канада, Австралія, Нова Зеландія, Північна Ірландія та країни Британської Співдружності, можна стверджувати, що постійність і консерватизм у правозастосуванні позитивно позначаються на їхньому політичному, економічному, соціальному й міжнародному розвитку.

Подальші зміни на території європейських країн у період з XIV до XVI століття відбуваються на підґрунті стрімкого культурного та правового

життя, капіталістичних, економічних, торговельних, грошових відносин, що відіграли вирішальну роль у налагодженні міжнародного співробітництва.

Саме в цей час у Німеччині, Франції та Англії формується абсолютна монархія, за якої державна влада належить монарху. Хоча реорганізація державного устрою цих країн відбувалася по-різному, однак правотворення мало схоже демократичне русло.

У Франції встановлення абсолютної та неподільної влади короля сприяло завершенню об'єднання її територій, швидкому розвитку промисловості й торгівлі, а також формуванню практичного адміністративного управління. Сконцентрувавши у своїх руках прийняття зовнішньополітичних рішень і законодавчої ініціативи, король заборонив парламенту оскаржувати й відхиляти прийняте ним законодавство. Судочинство ж здійснювалося лише від імені короля. Тому загальновідомим виявом абсолютної монархії у Франції є вислів короля Людовика XIV: «Держава – це я!» [99, с. 139–140].

Правовідносини у Франції до проведення Великої французької революції 1789–1794 років, яка стала основою для утвердження конституційного порядку, міжнародних принципів свободи, рівності й співдружності, – і надалі були врегульовані значною кількістю неунормованих та хаотичних нормативних актів, сфера дії яких поширювалася або на окрему територію, або на визначене коло осіб [99, с. 142].

У Німеччині абсолютизм не мав ознак загальнодержавного, він укорінився на рівні князівств, де важливе значення мала релігія. Спроби імператора утвердити владу в загальнодержавних масштабах за допомогою релігії католицизму спричинили опір з боку протестантського руху. Зовнішнє втручання з боку Франції призвело до укладення 1555 року між католиками та протестантами Аугсбурзького релігійного миру, за яким кожному імперському чину було надано право сповідувати ту релігію, яку він вважає істинною [92].

Зміни, які відбувалися на території Німецької держави, актуалізували необхідність їх фіксації в нормах різних галузей права, зокрема і в кримінальному праві та процесі.

Тому видання кримінального та кримінально-процесуального уложення «Кароліна» 1532 року стало переломною подією в історії науки кримінального судочинства й зумовило кодифікацію єдиного німецького права, оскільки Карл V оголосив верховенство імперського права над правом окремих територій [65, с. 178].

За формою здійснення кримінальний процес був таємним і передбачав три стадії: дізнання, слідство та спеціальний розгляд. Кожна з них відповідає сучасним стадіям кримінального процесу, передусім це чітко прослідковується в нормах, наприклад, КПК України 1960 року.

На першій стадії – дізнання – відбувався збір необхідної інформації щодо злочину й особи, яка його вчинила, на другій – допит звинуваченого стосовно обставин вчинення злочину. На цій стадії діяв принцип презумпції невинуватості підозрюваного. Третя, заключна, стадія передбачала детальний допит обвинуваченого, свідків, надання доказів. Потерпілих було наділено правом подання позову, який обвинувачуваний міг оскаржити. Сторони процесу могли надавати документи та показання свідків, користуватися послугами юристів. Судовий процес завершувався оголошенням вироку та його виконанням [65, с. 179].

На противагу позитивним тенденціям розвитку кримінального судочинства, актуальними залишалися антидемократичні засади, такі як зокрема отримання визнання шляхом застосування катування. Показання свідків вважали повноцінними, якщо їх надали не менше ніж два свідки, а провину чи невинуватість пійманої на місці злочину людини потрібно було довести чи спростувати за допомогою одноголосних показань шести [65, с. 179].

Встановлення абсолютних монархій у країнах Європи позначалося також на формуванні державного устрою Англії. Хоча вплив парламенту на

здійснення державної політики послаблюється, однак його не було ліквідовано, він продовжує діяти поруч із сильною владою монарха.

Вищим органом державної влади стала Таємна рада, до компетенції якої належало управління колоніями та розвиток зовнішньоекономічної діяльності. Свого розквіту абсолютизм досягнув у другій половині XVI – на початку XVII століття, коли відбувалося економічне та культурне піднесення держави, а вже в наступні століття Англія приєднала до своїх володінь Уельс, частину Ірландії, розпочався процес об'єднання Англії та Шотландії [65, с. 187].

Для розвитку міжнародного співробітництва з іноземними державами важливу роль відіграло утворення 1 січня 1801 року нової держави – Сполученого Королівства Великої Британії та Північної Ірландії, що сприяло поширенню єдиної королівської влади, розвитку міждержавної торговельної діяльності, утвердженню єдиної структури державних органів, зокрема органів судочинства, поширенню єдиного законодавства.

У XIX столітті на території новоствореної держави відбуваються подальші демократичні зміни, передусім за напрямом кримінального судочинства, де відтепер обвинувачений та ув'язнений наділені правом користуватися правовою допомогою адвоката, вимагати ознайомлення з матеріалами справи, а головне – з метою здійснення всебічного дослідження обставин справи обвинуваченому було надано право свідчити в суді [65, с. 213].

З кінця XVI і до початку XX століття для західноєвропейських країн розпочався новий історичний період – Нова історія, епоха розквіту культурного, наукового та правового життя, удосконалення всіх сфер правовідносин, зокрема міжнародної діяльності, утвердження загальних принципів та окремих форм її здійснення [74].

Саме революційні події, війни, державні перевороти, боротьба суспільних класів із владою зумовлювали підвищення рівня правосвідомості,

узгодження правових норм різних галузей права, а також удосконалення та утвердження основоположних прав і свобод людини й громадянина.

1628 року в Англії було прийнято законодавчий акт «Петиція про права», який містив звернення народу до короля щодо додержання останнім вимог закону в різних сферах правовідносин, а також їхніх законних прав. Чимало пунктів акта містили положення щодо незаконного позбавлення волі людини [117].

З п. 4 Петиції вбачається, що «жодна людина, якого б звання і стану вона не була, не може бути зокрема схоплена, ув'язнена в тюрму, не будучи притягнутою до відповідальності в законному порядку судочинства»; відповідно до п. 5: «чимало ваших підданих за недавній час були ув'язнені в тюрму, без повідомлення причини, і попри це, їх відправляли до різних тюрем, хоча проти них не було висунуто жодного обвинувачення, на яке вони могли б відповідати за законом» [117].

Доходимо висновку, що абсолютна повнота влади монарха призводила лише до порушення прав і свобод людини й громадянина.

Безпричинне, незаконне обмеження чи позбавлення свободи людини, застосування покарання без здійснення належного судового розгляду є тими порушеннями основоположних прав і свобод, які апріорі перешкоджають розвиткові та здійсненню належного міжнародного співробітництва, передусім у напрямі кримінальної процесуальної діяльності.

1679 року парламент Англії прийняв «Акт про краще забезпечення свободи підданих та про попередження ув'язнень за морями», відповідно до якого особа, яка вважає свій арешт або арешт будь-кого іншого незаконним, з метою перевірки законності такої дії могла апелювати до суду. Акт проголошував кримінально-процесуальні гарантії захисту від безпідставних арештів й утверджував принципи недоторканості особи, презумпції невинуватості, законності та своєчасності здійснення правосуддя [193].

Прийняття 1689 року англійським парламентом «Білля про права», повна назва якого – «Акт, який декларує права і свободи підданого та

встановлює спадкоємність корони», забезпечило остаточне обмеження влади монарха та визначило компетенцію парламенту. Водночас Акт закріпив положення стосовно того, що «звернення з клопотанням до короля є правом підданих, і будь-яке затримання чи переслідування є незаконним» [8].

Не випадково чимало країн, зокрема Сполучене Королівство Великої Британії та Північної Ірландії, Німеччина, Франція та Україна, підписавши та ратифікувавши низку міжнародних договорів, взяли на себе зобов'язання щодо захисту прав, свобод й інтересів людини.

Зокрема, п. 5 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року закріпив право кожної людини на свободу, якої не може бути позбавлено, крім випадків, передбачених законом, і відповідно до встановленої процедури. Конвенція чітко встановила перелік випадків, зокрема законне затримання або арешт задля забезпечення виконання встановлених КПК обов'язків, за яких особу може бути позбавлено свободи, а також законне ув'язнення після засудження особи компетентним судом [80].

Водночас у Міжнародному пакті про громадянські і політичні права 1966 року зазначено, що кожна людина має право на свободу й особисту недоторканність, а арешт, тримання під вартою чи позбавлення волі може бути застосовано лише на підставах і відповідно до такої процедури, які встановлені законом [110].

У положеннях Конвенції проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання від 1984 року не тільки закріплено обов'язок кожної держави вживати ефективних заходів для запобігання актам катувань на будь-якій території під її юрисдикцією, а й передбачено порядок затримання, застосування арешту, надання міжнародної допомоги та екстрадиції, а також проведення попереднього та судового розгляду щодо актів катувань, спроб піддати катуванням і тих дій особи, що є співучастью в катуванні та які згідно з кримінальним законодавством країни розглядаються як злочини [82].

Доволі прогресивних і революційних змін зазнає законодавство Франції. Прийняті у Франції численні нормативно-правові акти, такі як Декларація прав людини і громадянина, Конституція та Хартія, стали основою для відстоювання демократичних ідей та принципів, дали підстави для повного оновлення законодавства, з огляду на їх положення.

Прийняття Національними зборами Франції 26 серпня 1789 року Декларації прав людини і громадянина ознаменувало утвердження таких основоположних для кримінального процесу принципів, як верховенство права, законність, рівність, презумпція невинуватості, свобода віросповідання, заборона безпідставного ув'язнення чи арешту, непорушність і недоторканість права власності, що стали підґрунтям для кримінально-процесуального законодавства більшості країн світу [26].

Досліджуючи еволюційні ідеї Декларації прав людини і громадянина, О. В. Зінченко слушно підсумовує її значення, поділяючи думку М. Л. Ентіна: «народжена Великою французькою революцією Декларація прав людини і громадянина 1789 року задала вектор конституційного розвитку на наступні два століття... На багато років Декларація прав людини і громадянина виявилася своєрідним взірцем законодавчого оформлення прав людини» [61, с. 121].

Декларація стала своєрідним програмним документом нового суспільства, однаково застосовним як для Франції, так і для інших країн. Нова державна доба породжувала й нове право з його ідеєю рівності громадян перед законом, принциповими положеннями співмірності злочину та покарання, презумпції невинуватості, відмови від «уявних» злочинів (на кшталт чаклунства) тощо [102].

Після прийняття такого радикального акта постала необхідність у підготовці та прийнятті основоположного закону на підставі проголошених Декларацією визначальних принципів.

Установчі збори Франції 3 вересня 1791 року прийняли Конституцію, у преамбулі якої проголошено безповоротне скасування установ, що завдають шкоди свободі та рівності прав.

Конституція визначила Францію як конституційну монархію, де державна влада поділяється на законодавчу, виконавчу та судову. На чолі держави перебував монарх з обмеженою владою.

Питання міжнародного співробітництва з іноземними державами теж було регламентовано. Король міг підтримувати відносини за кордоном, вести переговори, а укладання та підписання з усіма іноземними державами мирних договорів, союзу й інших конвенцій, які, на думку монарха, є необхідними для добробуту держави, належать до його відання за умови ратифікації законодавчим органом. Без такої ратифікації жоден міжнародний договір не може набувати чинності [185].

Демократичні положення містили прийняті 24 червня 1793 року Декларація прав людини і громадянина та Конституція, яка ввійшла до неї. Декларація містила 35 статей, які розширили такі невід'ємні права та свободи людини, як рівність, свобода, безпека та власність [27]. Своєю чергою Конституція тільки наполягає на верховенстві нації, проте в політичному аспекті вона вирізняється більшим демократизмом [183].

Однак революційні події набирали обертів. Державний переворот призвів до втрати законодавчих функцій Національним конвентом.

Унаслідок цього у Франції 1795 року прийнято нову Конституцію, у якій було збережено положення щодо прав і свобод людини й громадянина, республіканської форми правління, народного суверенітету, а також розподілу влади, Декларацію прав і обов'язків людини й громадянина, акцентовано на закріпленні економічних, моральних і правових засад суспільства [184].

Зміни суспільного й політичного життя, потреба збереження та гарантування не тільки основоположних прав і свобод людини, а й основних

інститутів цивільного права вимагали стабільного правового закріплення на державному рівні.

Саме в цей період 1799 року у Франції відбувся державний переворот, який очолив генерал Наполеон Бонапарт, державний діяч і політик, який вплинув на перебіг історичних подій не тільки на теренах Європи, а й поза її межами.

Встановлений першим консулом Французької Республіки Наполеоном Бонапартом новий авторитарний політичний режим – консульство – необхідно було негайно закріпити на конституційному рівні.

13 грудня 1799 року прийнято Конституцію Французької республіки, яка в преамбулі не містила, як попередні, Декларацію прав людини і громадянина, але закріпила єдність та неподільність Французької республіки.

Регламентуючи в конституційних нормах виняткові повноваження першого консула, які за необхідності можна було доповнювати, Наполеон Бонапарт наділив себе необмеженою владою. Він оприлюднював закони, призначав і знімав з посад, зокрема послів та інших державних представників за кордоном, а також суддів різних інстанцій.

Питання щодо здійснення міжнародного співробітництва було врегульовано в низці статей Конституції. Уряд, до складу якого було введено три консули на чолі з першим, підтримував зовнішньополітичні відносини, вів переговори, укладав попередні договори, підписував, надавав право підписувати всі договори й укладав усі договори про мир, союз, перемир'я, нейтралітет, торговельні та інші угоди [113, с. 14].

Проте відсутність у її нормах положень щодо переліку прав і свобод людини та громадянина, їх гарантій щодо державного суверенітету могло мати антидемократичний вияв, що є антиподом для взаємного здійснення міжнародного співробітництва.

Після проголошення Наполеоном Бонапартом 1804 року себе імператором французький народ остаточно втрачає демократичні надбання революційних подій.

Політика, яку провадив Бонапарт, безпосередньо позначилася на прийнятті важливих законодавчих актів, які регулювали правовідносини на території Французької республіки.

Перший КПК, прийнятий 1808 року, закріпив важливі демократичні принципи, зокрема рівності всіх громадян перед законом, а основні його положення перейняли у власне законодавство інші держави, серед яких і Україна, тобто в його нормах було втілено неодноразово проголошені засади, які містилися в Декларації прав людини і громадянина.

Тож слід зауважити, що норми Кодексу наблизили кримінальне судочинство до демократичного, а тому видається слушною думка О. В. Попелюшка, який зазначає, що «КПК 1808 року зберіг прогресивні завоювання буржуазної революції 1789–1794 років щодо судового розгляду кримінальних справ, зокрема, гласність, усність, безпосередність, вільну оцінку доказів, змагальність і навіть суд присяжних, але поновив такі наповнені розшуковим духом форми інквізиційного досудового провадження, як таємність, письмовість, відсутність прав в обвинуваченого та будь-яких елементів змагальності» [122, с. 1]. Зазначене засвідчує, що безправність основного фігуранта процесу перетворила його на предмет дослідження уповноважених органів.

Значення прийнятого КПК Франції 1808 року полягає в тому, що в його нормах урегульовано чимало перейнятих сучасними державами положень щодо досудових стадій кримінального процесу, які виявилися у формі дізнання та попереднього розслідування, функцію державного обвинувачення та нагляду за законністю здійснювала прокуратура, судову поліцію уповноважили на здійснення досудового провадження, сформовано та закріплено структуру обвинувального акта.

Проведення кодифікаційних робіт основних галузей права, упорядкування суспільного й державного життя, стабільність у країні сприяли побудові бюрократичної системи управління.

Подальше відродження монархії визначено в королівській Хартії 1814 року, яка гарантувала на конституційному рівні низку прав людини, зокрема щодо рівності всіх французів перед законом, незалежно від чину й титулів, свободи віросповідання та рівного захисту перед законом. Хоча король мав обмежену владу, однак він залишався главою держави й уряду, перед яким міністри були відповідальні, і був командувачем збройних сил. Крім того, йому довірено право оголошення війни й укладення мирних договорів [187].

Можна констатувати, що внаслідок прийняття Хартії 1814 року суспільство досягло визнання належних людині демократичних прав.

За таких обставин прийняті за часів правління Наполеона Бонапарта основоположні акти у сфері регулювання цивільних, цивільних процесуальних, кримінальних, кримінальних процесуальних, комерційних відносин продовжували діяти впродовж означеного часу й упорядковували правові норми відповідно до їх призначення.

Попри вагому роботу, проведену імператором для унормування суспільних відносин і встановлення обмеженої монархії, народ вимагав повернення до республіканського способу життя.

Водночас норми Конституції 1848 року закріпили положення про те, що президент мав право підписувати договори [52].

Уже 2 грудня 1852 року Другу республіку Франції офіційно проголошено Другою імперією, яка проіснувала до 4 вересня 1870 року, до дня проголошення Франції республікою.

Положення прийнятої 1852 року Конституції містили Декларацію прав людини і громадянина, однак прагнучи одноосібної влади, президент Бонапарт був наділений верховною владою та став єдиним суб'єктом законодавчої ініціативи, а строк його повноважень становив уже 10 років [51; 65, с. 278–279].

Подальші політичні й державні події, поразка Франції у війні з Німеччиною, падіння Другої імперії, встановлення Паризької комуни не забезпечили довгоочікуваної демократичної стабільності державі.

Слід зосередити також увагу на основному документі Паризької комуни – Декларації до французького народу від 19 квітня 1871 року.

Відповідно до основних положень цієї Декларації, Франція повинна стати республікою і складатися з автономних комун, союз яких мав зміцнити єдність країни. Отже, як автономні округи кожна комуна створювала власну систему управління майном і службами, повинна була мати окремі бюджети, самостійно організовувати суд, поліцію, освіту, гвардію [24].

Проіснувавши лише 72 дні, Паризька комуна відіграла важливу роль у процесі державотворення Французької держави, у якій за допомогою форм, що різнилися з іншими, було здійснено спробу досягти єдності територій та населення.

Прийнята 1875 року Конституція Третьої республіки охоплювала три законодавчі акти: Закон про організацію сенату Франції, Конституційний закон про організацію державних влад і Закон про відносини між державними владами.

Водночас останній акт містив застереження про те, що республіканська форма правління не може бути предметом пропозиції про перегляд, що ознаменувало остаточне утвердження нової форми правління – республіки й неможливість повернення до монархічної [65, с. 281; 84].

Водночас у Конституції Третьої республіки, на відміну від попередньої, інакше врегульовано питання відносин з іноземними державами.

Відповідно до положень ст. 8 Конституції, президент республіки укладає та ратифікує договори. Він доводить їх до відома палат, якщо інтереси та безпека держави дозволятимуть. Договори мирні, торгові, які покладають на державу фінансові обов'язки, що стосуються особистого становища й права власності французів за кордоном, є остаточними лише

після прийняття їх обома палатами. Жодні поступка, обмін або приєднання територій не можуть відбутися інакше, як на підставі закону [84].

Аналізуючи конституційні норми, зокрема ст. 8 Закону, можна дійти висновку, що в них консолідовано повноваження органів державної влади, за якими прослідковується парламентсько-президентська форма правління.

Доволі радикально розгорталися події державотворення на території Німеччина, яка на початку періоду Нової історії об'єднувала значну кількість не пов'язаних між собою, відособлених державних утворень.

Вирішальну роль у процесі об'єднання німецьких територій відіграла зовнішньополітична діяльність Наполеона Бонапарта.

Унаслідок підписання 12 липня 1806 року в Парижі міжнародного договору між Францією та 16 державами Західної та Південної Німеччини про об'єднання низки німецьких держав під протекторатом Наполеона I утворився Рейнський союз, який проіснував до падіння імперії Наполеона. До цього утворення поступово приєднувалися відокремлені німецькі держави, на їх території вводили в дію французьке законодавство [65, с. 214].

На цьому процес державотворення не зупинився, а, навпаки, наближався до логічного завершення, оскільки зовнішньополітична, міжнародна діяльність активно розгорталася.

На міжнародному Віденському конгресі 1815 року створено Німецький союз – міжнародно-правовий союз німецьких держав, що передбачав конфедеративну форму правління та полягав у збереженні усталених форм відносин, що діяли на їх територіях, без створення загальнодержавного апарату, єдиної системи економічно-соціальних, фінансових і правових відносин.

Зрештою відсутність стабільного та єдиного державного управління призводило лише до сповільнення їх розвитку в усіх сферах відносин, що мало наслідком повільне входження в міждержавний простір. Існування союзу не тільки не сприяло об'єднанню Німеччини, а й суттєво гальмувало його [65, с. 215–216].

Перша половина XIX століття ознаменувалася революційними подіями на території держав Європи, основним завданням яких було повалення монархічної влади та встановлення республіканської, демократичної форми правління. Саме ці події започаткували прийняття перших конституційних законів.

Не були винятком і німецькі землі, де перші основні закони закріплювали громадянські права та свободи, проголошували міжнародні принципи рівності всіх громадян перед законом, запроваджували свободу віросповідання, думки тощо.

Ключовим етапом революційних подій на території Німеччини стало її об'єднання, про яке в ст. 1 прийнятої 27 березня 1849 року Конституції було зазначено так: німецька територія складається з територій німецького союзу. Крім цього, норми конституції визначали обов'язковість імперського законодавства як на всій території союзу, так і на території окремих німецьких держав.

Норми ст. 1 чотирма параграфами регламентували питання щодо здійснення міжнародної діяльності з іноземними державами. Зокрема, виключно до компетенції імператорської влади належить регулювання всіх міжнародно-правових заходів, таких як: відправлення міжнародно-правових представників Німеччини й окремих держав до іноземних країн, призначення імперських консулів і послів, ведення дипломатичних переговорів, укладення союзів, підписання договорів з іноземними державами, зокрема стосовно торговельної діяльності, здійснення судноплавства та про видачу осіб.

Також встановлено заборону приймати окремим німецьким урядам у себе послів і консулів, останні своєю чергою отримували своє підтвердження від імператорської влади.

Міжнародне співробітництво німецьких урядів обмежувалося владою монарха. Окремі німецькі уряди мали право укладати договори з іншими німецькими урядами, а їх право укладати договори з ненімецькими урядами обмежувалося приватним правом, місцевими відносинами та поліцією.

Усі договори, у яких урегульовано питання не тільки приватноправового змісту та які укладали між урядами німецьких держав або з іноземними державами, мали бути доведені до відома, оскільки вони стосувалися інтересів імперії та утвердження імперської влади [86].

Попри прийняття Конституції, об'єднати німецькі землі в єдину державу не вдалося, оскільки дві могутні імперії – Австрія та Пруссія – не мали наміру втрачати вплив, який вони встановили на території не тільки німецьких держав, а й у міжнародному співробітництві з іноземними країнами.

Перемога в Австро-Пруській війні 1866 року й саморозпуск Німецького союзу відкривали нові можливості для Пруссії в процесі державотворення.

За ініціативою Пруссії 1867 року створено військово-політичний блок німецьких держав – Північнонімецький союз. Прийнята цього року перша Конституція Німеччини перетворила союз на першу німецьку федеративну державу, що стала основою створення німецької національної держави [65, с. 220].

Слід зауважити, що питання здійснення міжнародних відносин урегульовано в ст. 11 Конституції, де зазначено, що «Президія Федерації має право на Корону Пруссії, яка, здійснюючи її, має право представляти Федерацію за міжнародним правом, оголошувати війну й укладати мир від імені Федерації, укладати союзи та інші договори з іноземними штатами, для посвідчення та прийому посланців. Оскільки договори з іноземними державами стосуються питань, які відповідно до статті 4 належать до сфери федерального законодавства, для їх укладення необхідне схвалення Федеральної ради та затвердження Рейхстагом чинності» [87].

Аналізуючи положення ст. 4 Конституції, доходимо висновку, що міжнародне співробітництво з іноземними державами знаходилося на доволі високому рівні, що своєю чергою забезпечувало стабільний економічний розвиток.

Зовнішня діяльність з питань свободи пересування, громадянства, міграційної, митної, торговельної, податкової, фінансової, банківської політики, будівництва різних видів, зобов'язального права, а головне – у сфері кримінального права та судового процесу, відкривала широкі можливості для утвердження і дотримання основоположних прав та свобод людини, що безпосередньо позначалося на формуванні соціальної, правової та демократичної держави.

Важливе значення мали й інші джерела, зокрема нормативно-правові акти та звичаї колишніх державних утворень і держав, які продовжували діяти на їхній території, до моменту їх уніфікації в систему єдиного німецького права.

Для сфери здійснення кримінально-процесуальної діяльності вирішальну роль відіграло прийняття 1871 року Кримінального уложення Німеччини й 1877 року Кримінально-процесуального уложення, а також Закону «Про судоустрій» [94].

Кримінально-процесуальне уложення 1877 року відоме як Кримінально-процесуальний кодекс Федеративної Республіки Німеччини (далі – КПК ФРН). Його постійно вдосконалюють та доповнюють нормами, яких потребує сьогодення, як і власне ФРН зі стабільною економікою та високим рівнем життя [114, с. 3–4].

Кримінальне судочинство мало змагальний характер і передбачало дві стадії: попереднього слідства та судового розгляду. Процесуальна рівність прав прокурора (обвинувача) і підсудного та допуск на всіх стадіях судочинства адвоката відкривали свободу суддівського розсуду, відповідно до якої суддя під час винесення вироку міг покладатися на власне «внутрішнє переконання», а не на аналіз фактичних обставин справи [65, с. 230].

Отже, норми Кодексу були переважно демократичними, закріпили важливі засади здійснення кримінального провадження в напрямі міжнародного співробітництва, у них увагу зосереджено на безпосередності дослідження доказів. Саме навколо нього акумулюються інші значущі

докази, які підлягають усебічному, повному й неупередженому дослідженню сторони обвинувачення як окремо, так і в сукупності.

Ураховуючи, що Федеративна Республіка Німеччина є учасницею різних міжнародних організацій та стороною в міжнародних договорах, можна стверджувати, що норми, які регулюють міжнародне співробітництво в кримінальному судочинстві, закріплено не тільки на державному рівні, а й на міжнародному.

На утвердження міжнародних, загальнодемократичних засад справедливості, рівності, єдності, неподільності, свободи, невідчужуваності права людини була спрямована нормотворча діяльність держави – еталона демократії Сполучених Штатів Америки. Колоніальну політику тут провадили європейські країни. Саме під впливом двох правових систем – романо-германської та англосаксонської – формується американська національна система права, що ввібрала в себе основні риси права та праворозуміння, а також розвинула як загальнодержавну правосвідомість і правову культуру, так і притаманну кожній колонії.

Тому процес становлення системи кримінального судочинства відбувався під впливом уже сформованих юридичних інститутів європейських країн. Загалом кримінальний процес мав змагальний характер, де кожна зі сторін надавала свої докази й аргументувала їх [65, с. 315].

Протягом нетривалого часу європейським країнам вдавалося здійснювати експансію на території Америки. Високий економічний розвиток країни, прагнення людей до самовизначення, свободи й незалежності зумовили початок війни за незалежність Сполучених Штатів Америки.

Прийняття 19 жовтня 1765 року першої декларації прав американських колоній – Декларації прав і вимог – слугувало підґрунтям для об'єднання колоній у єдину силу для боротьби за незалежність.

Аналізуючи положення п. 12 Декларації, у якому зазначено, що зростання та процвітання колоній залежить від повної і вільної реалізації

їхніх прав і свобод, а також взаємовигідних відносин з Великою Британією [25], зауважимо, що в ній закріплено важливі засади здійснення міжнародного співробітництва з іноземними державами.

Повнота реалізації основоположних прав і свобод людини є тією необхідною умовою, яка сприяє налагодженню та розвитку взаємовигідного співробітництва.

Усі подальші нормативно-правові акти, прийняті на з'їздах американських колоній, лише пришвидшували здобуття Америкою незалежності й ставали причинами революційних подій та громадянської війни.

До прикладу, прийнята 1774 року Декларація прав і скарг стала першим політико-правовим актом, у якому базовими поняттями визначалися права людини: право на життя, право на свободу і право на власність, які належать усім громадянам на підставі незмінних законів природи, принципів англійської Конституції та хартій, право на користування ними [65, с. 320], що викликало надзвичайну агресію з боку Великої Британії.

Переломною подією історії цієї держави та права інших країн стало проголошення 4 липня 1776 року Декларації незалежності США. Прийняття цього акта започаткувало боротьбу за утвердження демократичних, національних та основоположних принципів, які становлять основу здійснення і регулювання міжнародного співробітництва. Положення Декларації стали основою для розроблення та укладання різних міжнародних договорів та конвенцій.

Проголошення в статтях ідей щодо непорушності прав людини й народного суверенітету, визначення розподілу системи державного управління та процесуальних гарантій свободи особи стали основою революційних документів країн Європи.

Здійснюючи аналіз цього документа та його впливу на процес державотворення США, В. О. Качур висловлює думку, що Декларація прав Вірджинії 1776 року стала першим документом, який проголосив нові

політичні принципи, а також взяв на себе захист прав людини, ліквідував станові привілеї в державному управлінні й окреслив моральні принципи, на яких воно повинно було ґрунтуватися [67, с. 21].

Прогресивним документом стали прийняті Другим Континентальним конгресом 15 листопада 1777 року «Статті про конфедерацію та вічний союз» (далі – Статті), які було згодом удосконалено, і саме вони стануть основою Конституції США 1787 року.

Відповідно до цього акта, Сполучені Штати Америки – конфедерація, штати якої входять у міцний союз дружби один з одним задля їх спільної оборони, безпеки їх свобод, взаємного і загального добробуту, зобов'язуючись допомагати один одному в разі застосування будь-якої сили проти них, чи нападів на них, чи будь-кого з них на підставі релігії, суверенітету, промислу чи з будь-яких інших приводів.

Не оминули положення Статей і міжнародного співробітництва під час кримінального провадження. Зокрема, у статті IV врегульовано процедуру екстрадиції, закріплено, що «якщо особа, визнана винною, чи обвинувачувана в державній зраді, тяжкому кримінальному злочині чи в іншій тяжкій провині супроти будь-якого Штату, тікатиме від правосуддя і буде знайдена в якомусь зі Сполучених Штатів, то на вимогу Губернатора або Виконавчої влади Штату, з якого вона втекла, така особа має бути видана і переведена в Штат, під чию юрисдикцію підпадає її злочин» [149].

Водночас «у кожному з цих Штатів має бути цілковита довіра до офіційних записів, актів і документів судочинства судів і магістратів кожного іншого Штату». Доходимо висновку, що вони стосуються юридичної сили документів, доказів, зібраних уповноваженими особами під час надання міжнародної правової допомоги.

У положеннях ст. IV цього документа врегульовано із застереженнями загальні питання здійснення відносин з іноземними державами. «Жоден Штат не може без згоди Сполучених Штатів, зібраних на Конгрес, приймати послів іноземних держав і вести з ними переговори, укладати угоди, союзи

чи договори... а також двом чи більше Штатам не можна входити в жодні договори, конфедерації чи союзи між собою, де мають бути точно зазначені мета такого входження і тривалість членства» [149].

Аналізуючи положення щодо здійснення міжнародного співробітництва, можна чітко прослідкувати всі ознаки, які притаманні державі – конфедерації. Питання здійснення міжнародної діяльності із застереженнями для цієї форми правління є доволі суттєвим. Зберігаючи незалежність, маючи власні державні органи управління та систему правосуддя, кожен штат міг би самостійно, без погодження з Конгресом, здійснювати свою політичну діяльність, яка не завжди відповідала б всесоюзним інтересам.

Визнання Британською імперією незалежності своїх колишніх колоній, перемога американської демократичної революції та успішне завершення війни за незалежність Сполучених Штатів Америки потребували остаточного утвердження та закріплення на конституційному рівні.

Прийнята 17 вересня 1787 року Конституція Сполучених Штатів Америки завдяки прогресивності, демократичності та відданості загальнолюдським цінностям, ідеалам свободи залишається стабільною вже понад два з половиною століття, що дає підстави вважати її найвпливовішим конституційним актом в історії людства.

Поряд із загальними положеннями щодо народовладдя, поділу влади, законодавчих і виконавчих повноважень, на конституційному рівні врегульовано питання щодо однієї із форм здійснення міжнародного співробітництва – екстрадиції. Зокрема, особа, обвинувачена в якомусь зі штатів у зраді, тяжкому чи іншому злочині, якщо вона втече від правосуддя та буде знайдена в іншому штаті, повинна на вимогу виконавчої влади штату, з якого вона втекла, бути видана й переведена в штат, юрисдикції якого підлягає злочин [88].

Отже, закладення на конституційному рівні основ здійснення міжнародного співробітництва під час кримінального провадження сприяло

переїняттю вихідних положень іноземними державами під час укладання міжнародних договорів.

Своєрідним доповненням до Конституції США 1787 року став Білль про права 1789 року, у якому було визначено та гарантовано перелік прав і свобод людини. Серед них є кримінально-процесуальні норми, які закріпили заборону на необґрунтоване проведення обшуку, незаконний арешт осіб і вилучення майна, позбавлення життя, свободи чи власності без законного судового розгляду, двічі притягати до відповідальності за одне й те саме діяння та примушувати свідчити проти самого себе, переглядати справу інакше, як згідно з нормами загального права. Водночас в акті визначено права обвинуваченого на швидкий і публічний суд, ознайомитися із суттю та підставами обвинувачення, ставку віч-на-віч зі свідками, що свідчать проти нього, на примусовий виклик свідків зі своєї сторони та на допомогу адвоката [5].

Білль про права став гарантованим доповненням додержання прав людини і громадянина під час здійснення кримінального судочинства. Чимало держав запозичили практику викладу і трактування демократичних норм під час систематизації власного процесуального законодавства.

Упродовж наступного століття законодавство США поповнилося поправками до Конституції, які стали важливими й необхідними для регулювання правовідносин на певному етапі розвитку країни.

Тому правові основи, закладені впродовж століть у національних законодавствах країн Європи та США, сприяли об'єднанню іноземних держав у міжнародні організації, укладенню численних міжнародних договорів у ХХ столітті, де єдиною метою стало їх єднання задля утвердження прав людини й громадянина, верховенства права та підтримання міжнародного правопорядку [74].

Висновки до розділу 1

1. На процес становлення норм міжнародного співробітництва, зокрема в кримінальному процесуальному законодавстві як України, так й іноземних держав, вплинула політична та правова реальність, яка формувалася в суспільстві та державі на певному історичному етапі їх розвитку.

2. На підставі здійсненого дослідження генези міжнародного співробітництва та принципів, які є фундаментальними для нього, виокремлено сім періодів, у межах яких відбулося його формування на теренах України, а саме:

– *стародавні часи* (з найдавніших часів до V ст. н.е.), коли відбулося зародження міждержавних відносин, було укладено перші міжнародні договори, що врегульовували двосторонні зобов'язання між державами;

– *період Київської Русі* (V–XIV ст. н.е.), за якого тривав процес становлення правових норм, зокрема кримінальних процесуальних, які було закріплено, зокрема, у нормах звичаєвого права, договорах, збірниках тощо;

– *період приналежності до складу Великого князівства Литовського та Речі Посполитої* (XIV ст. – друга половина XVII ст.), коли накопичено основні принципи судочинства, які вдосконалювали й активно впроваджували в міжнародне співробітництво між країнами;

– *період Гетьманщини* (XVII–XVIII ст.) вирізнявся утвердженням демократичних засад у кримінальному процесі, активним розвитком міжнародної діяльності, укладенням міжнародних договорів з іноземними державами, що своєю чергою сприяло формуванню власного законодавства;

– *період приналежності до складу Російської та Австро-Угорської імперій* (друга половина XVIII ст. – початок XX ст.) передбачав систематизацію нормативно-правових актів, у яких було закріплено принципи кримінального судочинства, запроваджено інститут доказування та прокурорського нагляду;

– *період Української Радянської Соціалістичної Республіки (1919–1991)*, під час якого прийнято кілька КПК, а в КПК України 1960 року вперше закріплено форму міжнародного співробітництва – «Виконання запиту компетентного органу іноземної держави про міжнародну правову допомогу у кримінальній справі»; підписано перші багатосторонні та двосторонні міжнародні договори з питань правової допомоги та правових відносин;

– *період незалежності (з 1991 року й донині)*, упродовж якого прийнято Конституцію України, ратифіковано протоколи до Конвенцій, для чого було внесено зміни до КПК України 1960 року: норми Кодексу було доповнено розділом «Міжнародне співробітництво у кримінальних справах», прийнято новий КПК України, який закріпив основні поняття міжнародного співробітництва, його форми й порядок їх здійснення.

3. Період формування міжнародного співробітництва на території іноземних держав збігається із загальноприйнятим історичним поділом, кожному періоду якого притаманні певні особливості, а саме:

– *у період Стародавнього світу (з найдавніших часів до V ст.)* відбуваються зародження та розвиток міждержавної співпраці, укладають міжнародні договори, мирні союзи про взаємну допомогу, формуються юридичні поняття, інститути, а також проводять перші кодифікаційні роботи;

– *у період середніх віків (V–XV ст.)* утверджуються основні принципи кримінального судочинства, приймають нормативно-правові акти, які регулювали мирну підтримку; систематизовано правові норми, що стали основою для подальшого процесу вдосконалення правотворення;

– *період Нової історії (друга половина XVI ст. – початок XX ст.)* ознаменувався вдосконаленням і закріпленням демократичних принципів, утвердженням основоположних прав людини й громадянина, систематизацією кримінального процесуального законодавства; було прийнято перші Конституції у Франції, Німеччині, Сполучених Штатах Америки, у яких увагу також акцентовано на здійсненні міжнародного

співробітництва між іноземними державами, запроваджено процес ратифікації міжнародних договорів законодавчим органом тощо;

– *період Новітньої історії* (з початку ХХ ст. й до сьогодні) передбачає активну міждержавну діяльність: прийняття багатосторонніх і двосторонніх міжнародних договорів з питань правових відносин, підписання основоположних конвенцій, які діють досі, а також урегулювання питання міжнародно-правових заходів і ведення дипломатичних переговорів між державами тощо.

4. Констатовано, що правові основи, які формувалися впродовж століть у законодавствах країн Європи й США, сприяли об'єднанню іноземних держав у міжнародні організації та укладанню численних міжнародних договорів у ХХ столітті, а єдиною метою стало їх єднання задля утвердження прав, свобод та законних інтересів людини та громадянина, верховенства права й підтримання міжнародного правопорядку.

РОЗДІЛ 2

МІЖНАРОДНА ПРАВОВА ДОПОМОГА В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ ЯК ФОРМА ЗДІЙСНЕННЯ МІЖНАРОДНОГО СПІВРОБІТНИЦТВА

2.1. Поняття, сутність і правові основи регулювання надання міжнародної правової допомоги в кримінальному провадженні

Дослідження еволюції розвитку міжнародного співробітництва в кримінальному процесуальному законодавстві України сформувало підґрунтя для визначення правових підстав його здійснення, висвітлення сутності та власне формулювання поняття міжнародної правової допомоги в кримінальному провадженні.

Зауважимо, що міжнародна правова допомога під час проведення процесуальних дій є чи не найбільш значущою за своєю суттю формою здійснення співробітництва в кримінальному провадженні, а тому вона фундаментальна для інших її видів.

Проте, здійснюючи досудове розслідування кримінального провадження, не завжди можливо досягти виконання його завдання щодо «захисту особи, суспільства та держави від кримінальних правопорушень, охорони прав, свобод і законних інтересів учасників кримінального провадження, забезпечення швидкого, повного й неупередженого розслідування і судового розгляду з тим, щоб кожний, хто вчинив кримінальне правопорушення, був притягнутий до відповідальності в міру своєї вини, жоден невинуватий не був обвинувачений або засуджений, жодна особа не була піддана необґрунтованому процесуальному примусу і щоб до кожного учасника кримінального провадження було застосовано належну правову процедуру» [93] без залучення можливостей міжнародних інстанцій.

Особа, яку підозрюють у вчиненні кримінального правопорушення, може переховуватися від органів правосуддя за кордоном, збирання речових

доказів може відбуватися як на території України, так і за її межами, або ж постане необхідність у врученні процесуальних документів учасникам кримінального провадження. Зазначене має наслідком залучення національними уповноваженими суб'єктами до співпраці компетентних органів іноземних держав і навпаки.

Тому необхідно виокремити підстави надання такої допомоги, до яких належать: наявність належно оформленого запиту про міжнародну правову допомогу, на підставі якого розпочинається її надання, кримінальне процесуальне законодавство України та принцип взаємності.

Підстави надання міжнародної правової допомоги під час здійснення слідчих (розшукових) і процесуальних дій в стадії досудового розслідування охоплюють сукупність правових норм, у яких закріплено умови її надання або запитування, обсяг, порядок, наслідки або причини неможливості їх проведення, урегульовано умови належності й допустимості отриманих доказів для кримінального провадження.

Домовляючись про злагоджене співробітництво, держави-учасниці беруть на себе обов'язок усебічно забезпечувати не тільки законність і правопорядок, а й визнавати та утверджувати основоположні демократичні права, свободи та законні людини й громадянина, тому важливою гарантією такого здійснення є імплементація норм міжнародного права в національне законодавство.

Тому в ст. 543 КПК України передбачено, що порядок направлення запиту до іншої держави, порядок розгляду уповноваженим (центральним) органом України запиту іншої держави або міжнародної судової установи про таку допомогу й порядок виконання такого запиту визначають КПК України і чинні міжнародні договори України [93].

З огляду на багатоманітну нормативно-правову базу регулювання міжнародної правової діяльності, слід зазначити, що їх норми охоплюють важливі та ключові питання її здійснення.

Відомо, що на території України порядок кримінального провадження визначається лише кримінальним процесуальним законодавством України, яке охоплює відповідні положення Конституції України, міжнародних договорів, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, КПК України й інших законів України [93].

Беззаперечно, основу для здійснення міжнародної правової допомоги в кримінальному провадженні становить Конституція України, яка має найвищу юридичну силу [89], а тому норми кримінального процесуального законодавства приймають на основі Конституції України й повинні відповідати їй [89].

Норми Основного Закону містять положення щодо чинних міжнародних договорів, які після ратифікації Верховною Радою України стають частиною національного законодавства України щодо здійснення зовнішньополітичної діяльності шляхом підтримання мирного та взаємовигідного співробітництва з членами міжнародної спільноти за загально визнаними принципами й нормами міжнародного права, а одним із виявів демократичного міжнародного спілкування є закріплення права іноземців та осіб без громадянства, що перебувають в Україні на законних підставах, користуватися тими самими правами і свободами, а також нести такі самі обов'язки, як і громадяни України, за винятками, встановленими Конституцією, законами чи міжнародними договорами України [89].

Тож міжнародні договори України, які ратифіковані Верховною Радою України, мають більшу юридичну силу, ніж КПК України, і забезпечують утвердження не тільки загально визнаних прав людини та її інтересів, а й завдань і принципів для здійснення належної співпраці між країнами.

З часу проголошення 24 серпня 1991 року Україною незалежності підписано, а Верховною Радою України ратифіковано значну кількість як багатосторонніх, так і двосторонніх міжнародних договорів, які регулюють правові відносини в різних сферах діяльності.

Наприклад, відповідно до інформації Міністерства юстиції, для України з питань кримінального судочинства набуло чинності 26 конвенцій Ради Європи, зокрема й додаткові протоколи до них, 8 конвенцій Організації Об'єднаних Націй, 4 конвенції Організації Американських держав і 2 конвенції Співдружності Незалежних Держав [115].

Розвиток співпраці з іноземними державами та внесення змін і доповнень до законодавства є підтвердженням того, що Україна є демократичною та правовою державою, яка вибудовує правові відносини в дусі поваги до основоположних прав та свобод людини і громадянина, що сприяє лише зміцненню законності, верховенству права та правопорядку.

Слід зауважити, що Україна спрямовує увагу на двосторонню співпрацю з міжнародно-правового напрямку. Підписання понад 50 договорів та угод з питань кримінального судочинства з іноземними державами різних правових систем, що є важливим аргументом здійснення належного, на засадах поваги та рівності, юридично правильного і злагодженого співробітництва.

Однак слід з'ясувати, що передбачає міжнародний договір, який є фундаментальною юридичною базою надання міжнародної правової допомоги.

Характеризуючи поняття міжнародного договору, В. П. Марчук слушно зазначає, що це угода між двома або кількома державами чи іншими суб'єктами міжнародного права, яка встановлює їхні взаємні права й обов'язки в політичних, економічних чи інших відносинах [104, с. 28].

Справді, домовленість між країнами про взаємні права й обов'язків за своєю правовою природою становлять ядро поняття договору, оскільки саме їм належить головна роль у врегулюванні спільних правил поведінки. За їх відсутності апріорі не може йтися про досягнення згоди на укладення міжнародного договору.

Водночас заслуговує на увагу думка А. В. Войціховського, який зазначає, що міжнародний договір є одним із видів домовленостей, за

допомогою яких держави висловлюють своє ставлення до окремих проблем міжнародного права або виражають нові норми, якими вони керуватимуться у своїх діях на міжнародній арені [14, ст. 57].

Доходимо висновку, що перед укладенням договорів держави-учасниці ведуть домовленості про спільне регулювання певних відносин, вирішують суперечності, обмінюються зауваженнями, доповненнями, а потім уже відбувається безпосереднє закріплення досягнутих домовленостей у нормах договорів. І саме «прийняття спільних правил у галузі взаємної допомоги в кримінальних справах сприятиме досягненню єднання між її членами» [53].

Необхідно зазначити, що поняття міжнародного договору (угоди) закріплено і в численних джерелах права.

Приєднуючись 14 квітня 1986 року до Віденської конвенції про право міжнародних договорів від 23 травня 1969 року, УРСР з учасницями домовилася про те, що положення Конвенції застосовують до договорів між державами, які, відповідно до положення ст. 2, є міжнародними угодами, укладеними між державами в письмовій формі й регульовану міжнародним правом, незалежно від того, чи викладена така угода в одному документі, двох чи кількох пов'язаних між собою документах, а також незалежно від її конкретного найменування [13], а їх важливість зумовлена тим, що «вони є засобом розвитку мирного співробітництва між націями, незалежно від відмінностей в їхньому державному й суспільному ладі» [13].

Не можна оминати визначення поняття міжнародного договору, закріпленого Законом України «Про міжнародні договори». Стаття 2 Закону визначає міжнародний договір України як укладений у письмовій формі з іноземною державою або іншим суб'єктом міжнародного права, який регулюється міжнародним правом, незалежно від того, міститься договір в одному чи декількох пов'язаних між собою документах, і незалежно від його конкретного найменування (договір, угода, конвенція, пакт, протокол тощо) [130].

Отже, по-перше, закріплення в міжнародних договорах порядку надання міжнародної правової допомоги під час проведення процесуальних дій є надзвичайно важливим, ефективним і дієвим засобом досягнення спільних домовленостей держав-учасниць у врегулюванні процедурних питань, пов'язаних із виконанням запитів.

По-друге, правом укладення міжнародного договору наділений передусім Президент України, який є главою держави й виступає від її імені, є гарантом державного суверенітету, територіальної цілісності України, додержання Конституції України, прав і свобод людини й громадянина [89], а потім уже уповноважені на те інші суб'єкти, в особі державних органів, відповідно до повноважень, передбачених законом або «за дорученням Президента – від імені України» [130].

З огляду на це, міжнародний договір можна схарактеризувати як укладену між державами в особі їх глав чи інших уповноважених законом суб'єктів угоду, що врегульовує їхні права й обов'язки під час вирішення питань в окремих сферах діяльності держави [76].

Слід акцентувати на ступені важливості міжнародних договорів серед інших джерел кримінального процесуального законодавства.

Для кримінального процесу значущими є не тільки «спеціальні» угоди, що врегульовують процедуру здійснення окремих форм міжнародного співробітництва, зокрема щодо надання правової допомоги під час проведення процесуальних дій, перейняття кримінального провадження, екстрадиції, виконання вироків суду іноземних держав на території України, а насамперед «загальні», у яких закріплено та проголошено верховенство демократичного комплексу прав і свобод людини.

Саме їх прийняття стало підґрунтям для подальшого розвитку міжнародних норм у напрямі виокремлення та закріплення форм здійснення співробітництва.

Для міжнародної правової допомоги під час проведення процесуальних дій у кримінальному процесі важливу роль відіграють багатосторонні

міжнародні договори, адже саме в них урегульовано процедуру її надання, що є спільною та прийнятною для держав-учасниць, які її підписали і ратифікували.

Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року [80], Віденська конвенція про право міжнародних договорів 1969 року [13] тощо, а також двосторонні договори про правову допомогу та правові відносини в цивільних, кримінальних, сімейних справах з іноземними державами визначають основні засади й умови здійснення міжнародної правової допомоги під час проведення процесуальних дій у кримінальному провадженні.

На формування та розвиток договірних зобов'язань України з іноземними державами вплинуло міжнародне співробітництво УРСР.

Зокрема, після проголошення незалежності Україна продовжує здійснювати співпрацю з іноземними державами, «підтвердивши свої зобов'язання за міжнародними договорами, укладеними УРСР до проголошення незалежності, і є правонаступником прав та обов'язків за міжнародними договорами СРСР, які не суперечать Конституції України й інтересам республіки» [134].

Важливою подією для подальшого формування міжнародного співробітництва між державами – учасницями Співдружності Незалежних Держав стало підписання 6 липня 1992 року Меморандуму про взаєморозуміння з питань правонаступництва щодо договорів колишнього СРСР, які представляють взаємний інтерес (далі – Меморандум) [105].

Отже, держави-учасниці домовилися про те, що майже всі багатосторонні міжнародні договори колишнього СРСР становлять спільний інтерес для держав – учасниць Співдружності. Крім цього, положення Меморандуму надали можливість урегулювати питання, пов'язані з правонаступництвом, шляхом проведення консультацій між заінтересованими державами та не позбавили кожную державу-учасницю можливості самостійно приймати рішення щодо її участі за умови, що ці

рішення відповідатимуть загальноприйнятим принципам і нормам міжнародного права [105].

Україна застосовує міжнародні договори колишнього СРСР відповідно до власного законодавства, але це не позбавляє її права домовлятися з відповідною державою про інше регулювання чи інший порядок вчинення дій.

Необхідно зазначити також про інший спосіб надання міжнародної правової допомоги. Зокрема, у ст. 544 КПК України передбачено, що за відсутності міжнародного договору України міжнародна правова допомога чи інше співробітництво може бути надано на підставі запиту іншої держави чи запитано на засадах взаємності. Розглянути такий запит уповноважений (центральный) орган України може лише за наявності письмової гарантії запитуючої сторони прийняти й розглянути в майбутньому запит України на тих самих засадах [93].

Тому наявність норми про взаємність надання міжнародної правової допомоги тим державам, з якими не укладено та не ратифіковано міжнародний договір, є важливою гарантією розвитку узгодженої співпраці, а також прикладом визнання та дотримання Україною важливих демократичних принципів та ідей, які є невід'ємними складовими загальних засад кримінального провадження.

Отже, роль міжнародного співробітництва, зокрема міжнародної правової допомоги в кримінальному провадженні, невпинно посилюється.

Навіть підписуючи 24 вересня 1993 року Декларацію глав держав-учасниць Співдружності Незалежних Держав про міжнародні зобов'язання в галузі прав людини та основних свобод, держави-учасниці, зокрема й Україна, погодилися «обговорювати проблеми, пов'язані з виконанням міжнародних договорів та угод з прав людини, з метою виявлення та усунення перешкод для ефективного дотримання прав людини та основних свобод» [23].

Водночас закріплення в національному законодавстві загальноприйнятих і визнаних державами міжнародних норм, приведення його норм у відповідність до міжнародних стандартів, утвердження в КПК України міжнародного співробітництва як самостійного інституту та розширення обсягу регулювання надання міжнародної правової допомоги є тим необхідним дієвим засобом, за допомогою якого забезпечуватимуть не тільки законність, верховенство права та правопорядок у державі, а також злагождену співпрацю з іноземними державами.

Під час дослідження загальних аспектів надання міжнародної правової допомоги в кримінальному провадженні в стадії досудового розслідування уваги потребує питання щодо суб'єктного складу – органів, уповноважених законодавством України на її здійснення.

Необхідно зважати на те, що різним стадіям кримінального провадження притаманний власний суб'єкт, уповноважений на здійснення міжнародної співпраці.

Зокрема, зі ст. 541 КПК України вбачається, що головним суб'єктом міжнародної правової допомоги є насамперед держава в особі уповноваженого органу, який звертається із запитом, або міжнародна судова установа (запитуюча сторона) та компетентного органу, до якої направляють запит (запитувана сторона) [93].

Також необхідно розрізняти закріплені в цій статті поняття уповноваженого (центрального) органу України та компетентного органу.

Уповноважений (центральный) орган – орган, уповноважений від імені держави розглянути запит компетентного органу іншої держави або міжнародної судової установи й ужити заходів з метою його виконання чи направити до іншої держави запит компетентного органу про надання міжнародної правової допомоги, а компетентний орган – орган, що здійснює кримінальне провадження, який звертається із запитом згідно з цим розділом або який забезпечує виконання запиту про надання міжнародної правової допомоги [93].

З огляду на зміст зазначених понять, слід констатувати ієрархію суб'єктів на здійснення міжнародної правової допомоги в кримінальному провадженні в стадії досудового розслідування.

Держава як центр, уособлення всієї політичної системи, зокрема організації влади, є ініціатором, стороною не тільки укладення міжнародних договорів з питань правової допомоги, а й активним учасником міжнародних відносин.

Звісно, вона реалізує свою міжнародну політику за напрямом міжнародної співпраці через уповноважених органів, які від її імені реалізують повноваження, закріплені в правових актах України, зокрема й міжнародних договорах.

Саме ці органи перевіряють і вивчають запити на предмет обґрунтованості й відповідності закону з метою подальшого його направлення компетентному національному органу України або ж, навпаки, для подальшого його скерування запитуваній стороні.

Органами, уповноваженими на здійснення міжнародної правової допомоги в стадії досудового розслідування, відповідно до ст. 545 КПК України, є Офіс Генерального прокурора, який звертається із запитом про міжнародну правову допомогу в кримінальному провадженні під час досудового розслідування та розглядає відповідні запити іноземних компетентних органів, крім досудового розслідування кримінальних правопорушень, віднесених до підслідності Національного антикорупційного бюро України, яке в таких випадках здійснює функції центрального органу України [93].

Безпосереднім виконавцем запиту про міжнародну правову допомогу на стадії досудового розслідування є орган, який КПК України уповноважений на здійснення досудового розслідування.

Водночас Закон України «Про прокуратуру» передбачає, що з метою реалізації своїх функцій прокуратура здійснює міжнародне співробітництво. Крім того, органи прокуратури, згідно з міжнародними договорами України,

згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, і кримінальним процесуальним законодавством України, здійснюють співробітництво з компетентними органами інших держав, зокрема з питань проведення процесуальних дій у межах розслідування кримінальних правопорушень.

У разі відсутності міжнародного договору України співробітництво у сфері кримінального судочинства здійснюють органи прокуратури України на підставі взаємних письмових гарантій [135].

Важливе значення має закріплення міжнародного співробітництва в нормативно-правових актах з основних напрямів прокурорської діяльності.

З метою забезпечення належної організації роботи органів прокуратури України у сфері міжнародного співробітництва 12 вересня 2023 року прийнято наказ Генерального прокурора «Про організацію роботи органів прокуратури України у сфері міжнародного співробітництва», яким не лише визначено головні напрями співпраці з компетентними органами іноземних держав, а й передбачено процедуру реалізації повноважень прокурора за різних форм міжнародного співробітництва [133].

Реалізація повноважень прокурора під час міжнародного співробітництва в кримінальному провадженні є запорукою не тільки дотримання прав та свобод людини і громадянина, принципів верховенства права й законності, а головне – це дієвий механізм налагодження співпраці з компетентними органами іноземними державами у сфері кримінального судочинства, оскільки прокурор є єдиним учасником кримінального процесу, діяльність якого спрямована на виконання основного завдання – нагляду за неухильним дотриманням законів під час проведення досудового розслідування.

Як уповноважені державою органи на здійснення міжнародного співробітництва в кримінальному провадженні органи прокуратури не тільки організовують роботу та здійснюють наглядову діяльність у зазначеному напрямі, а й усебічно співпрацюють з компетентними органами іноземних

держав, що є напрочуд важливим для інтеграції в європейський правовий простір.

Зазначене узгоджується з думкою В. В. Зуєва, який у своїй праці зауважив: «Про перспективність прямих зносин органів прокуратури під час надання міжнародної правової допомоги говорить Й. Крстич, який цілком справедливо вважає порядок таким, що прискорює кримінальне провадження, додає динамічності й ефективності роботі правоохоронної системи» [63, с. 73].

Це твердження в умовах європейської інтеграції є слушним, оскільки це сприятиме не тільки перейняттю провідного досвіду в роботі органів прокуратури, а й розвитку кримінального судочинства в єдиному напрямі – удосконалення нормативної бази, яка сприятиме побудові злагодженого міжнародного співробітництва як невід’ємної частини правової діяльності держави, у якій закладено основи для реалізації завдання кримінального провадження щодо «захисту особи, суспільства та держави від кримінальних правопорушень, охорони прав, свобод і законних інтересів учасників кримінального провадження, а також забезпечення швидкого, повного й неупередженого розслідування і судового розгляду з тим, щоб кожний, хто вчинив кримінальне правопорушення, був притягнутий до відповідальності в міру своєї вини, жоден невинуватий не був обвинувачений або засуджений, жодна особа не була піддана необґрунтованому процесуальному примусу і щоб до кожного учасника кримінального провадження була застосована належна правова процедура» [93].

Інтеграційні процеси в європейський правовий простір й узгодження вітчизняного законодавства з міжнародними стандартами та на виконання Закону України «Про Національне антикорупційне бюро України» указом Президента України від 16 квітня 2015 року утворено Національне антикорупційне бюро України [137], що мало наслідком внесення численних змін і доповнень до законодавства, зокрема до кримінального процесуального законодавства.

Після прийняття законів України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо забезпечення діяльності Національного антикорупційного бюро України та Національного агентства з питань запобігання корупції» [126] та «Про Національне антикорупційне бюро України» [131], КПК України уповноважив на здійснення міжнародної правової допомоги в кримінальному провадженні не лише Офіс Генерального прокурора, а й Національне антикорупційне бюро, проте лише під час здійснення досудового розслідування корупційних та інших кримінальних правопорушень, віднесених до його підслідності згідно зі ст. 216 КПК України.

У ст. 545 КПК України передбачено, що Офіс Генерального прокурора звертається із запитом про міжнародну правову допомогу в кримінальному провадженні під час досудового розслідування та розглядає відповідні запити іноземних компетентних органів, крім досудового розслідування кримінальних правопорушень, віднесених до підслідності Національного антикорупційного бюро України, яке в таких випадках здійснює функції центрального органу України.

Офіс Генерального прокурора та Міністерство юстиції України в триденний строк надсилають до Національного антикорупційного бюро України отримані в межах надання міжнародної правової допомоги матеріали, які стосуються фінансових і корупційних кримінальних правопорушень, у вигляді довідки [93].

Ширші права й обов'язки центрального органу виконавчої влади зі спеціальним статусом визначено Законом України «Про Національне антикорупційне бюро України».

До обов'язків НАБУ віднесено, зокрема, здійснення міжнародного співробітництва в межах своєї компетенції відповідно до законодавства України й міжнародних договорів України.

Для виконання обов'язків НАБУ надано право здійснювати правове співробітництво з компетентними органами іноземних держав,

міжнародними організаціями з питань проведення оперативно-розшукової діяльності, досудового розслідування, виявлення необґрунтованих активів і збору доказів їх необґрунтованості на підставі законів та міжнародних договорів України, одержувати від органів прокуратури України й Міністерства юстиції України матеріали, отримані в межах надання міжнародної правової допомоги, які стосуються фінансових і корупційних кримінальних правопорушень, а також виступати як представник інтересів держави під час розгляду в закордонних юрисдикційних органах справ про розшук, арешт, конфіскацію та повернення в Україну відповідного майна, захист прав та інтересів держави з питань, які стосуються виконання обов'язків Національного бюро, а також залучати з цією метою юридичних радників, зокрема іноземних [131].

Отже, НАБУ здійснює міжнародну правову допомогу виключно в кримінальних провадженнях, віднесених ст. 216 КПК України до їх підслідності, у «корупційних та інших кримінальних правопорушеннях, які вчинені вищими посадовими особами, уповноваженими на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, та становлять загрозу національній безпеці» [131].

Не лише органи, визначені ст. 545 КПК України як центральні, уповноважені на здійснення міжнародної правової допомоги в кримінальному провадженні.

Прокурор у кримінальному провадженні, відповідно до ст. 36 КПК України, наділений повноваженнями доручати здійснення міжнародного співробітництва, за результатами чого вже реалізують наглядову функцію прокурора, оскільки після «виконання запиту (доручення) компетентного органу іноземної держави про міжнародну правову допомогу або перейняття кримінального провадження, він перевіряє повноту й законність проведення процесуальних дій, а також повноту, всебічність та об'єктивність розслідування в перейнятому кримінальному провадженні» [93].

Однак у ст. 40 КПК України немає повноважень слідчого органу досудового розслідування з питань, що стосуються здійснення міжнародного співробітництва. Це впливає зі змісту зазначеної статті, відповідно до якої слідчий зобов'язаний виконувати доручення та вказівки прокурора, які надають у письмовій формі [93].

Водночас ст. 40 КПК України передбачає, що слідчий уповноважений здійснювати інші повноваження, передбачені КПК України [93], а п. 2 Положення про слідчі підрозділи Національної поліції України, затвердженого 6 липня 2017 року наказом МВС № 570, на слідчі підрозділи може бути покладено й інші функції, передбачені законодавством [119], а отже, включаючи й кримінальне процесуальне.

Слід зауважити, що саме слідчий є тією уповноваженою особою, яка безпосередньо здійснює досудове розслідування кримінальних правопорушень, і доручати його здійснення жодній іншій особі він не може.

Крім цього, питання щодо міжнародного співробітництва органів досудового розслідування врегульоване Законом України «Про Національну поліцію», який передбачає, що відносини у сферах діяльності поліції з відповідними органами інших держав і міжнародними організаціями ґрунтуються на міжнародних договорах, а також установчих актах і правилах міжнародних організацій, членом яких є Україна.

Поліцейських можуть направляти до міжнародних організацій, іноземних держав як представників поліції з метою забезпечення координації співробітництва з питань, що належать до повноважень поліції, а також їх можуть залучати до участі в міжнародних операціях з підтримання миру й безпеки [132].

Національна поліція України в межах компетенції виконує запити органів правопорядку (правоохоронних органів) інших держав або міжнародних організацій поліції відповідно до закону й міжнародних договорів України [132].

З цього вбачається, що відсутність належного нормативного закріплення повноважень органу, уповноваженого на здійснення міжнародного співробітництва в кримінальному провадженні, зокрема щодо виконання запитів компетентних органів іноземних держав про міжнародну правову допомогу в кримінальному провадженні або готуванні запиту про міжнародну правову допомогу для подальшого направлення прокурору, а також здійснення досудового розслідування в перейнятому кримінальному провадженні, не сприяє якісній, повній та всебічній реалізації його повноважень, що, відповідно, потребує законодавчого формулювання та закріплення у ст. 40 КПК України.

До речі, доцільність закріплення зазначених повноважень обстоюють 23,8 % працівників Національної поліції та прокуратури (додаток А).

Задля виконання завдань і функцій, покладених законами на державні органи, останні здійснюють міжнародну співпрацю з правоохоронними органами іноземних держав та міжнародними організаціями.

Узгодження, планування, розроблення методів і прийомів проведення слідчих та процесуальних дій у розумні строки, їх фіксації в нормах права, регулювання правовідносин у сфері кримінального судочинства спільними правилами поведінки, обміну інформацією та досвідом між правоохоронними органами сприяє зміцненню законності та правопорядку, боротьбі зі злочинністю, захисту основоположних прав і свобод людини та громадянина на території держав – учасниць міжнародних договорів є невід'ємною частиною приведення кримінального процесуального законодавства до прийнятних іноземними державами демократичних засад.

Слід зазначити, що формування міжвідомчої нормативно-правової бази Офісу Генерального прокурора, Національного антикорупційного бюро України та Національної поліції є прикладом розвитку належного правового спілкування у сфері кримінального судочинства.

З 1991 року Україна невпинно продовжує розвивати правові відносини у сфері кримінального судочинства з іноземними країнами, тож саме

інтеграційним процесам у європейський правовий простір відведено ключову роль на цьому шляху.

Розширення обсягу нормативного регулювання міжнародної правової допомоги під час проведення процесуальних дій в стадії досудового розслідування позитивно позначається на розвитку злагодженої співпраці з компетентними органами кримінального судочинства іноземних держав у напрямі неухильного дотримання та захисту законних прав, свобод й інтересів людини національними державними органами [75].

Вагому роль на шляху створення або реформування органів, уповноважених на здійснення міжнародного співробітництва в кримінальному провадженні, відіграло створення Національного антикорупційного бюро України, уповноваженого на здійснення досудового розслідування кримінальних правопорушень, віднесених ст. 216 КПК України до його підслідності.

Зазначене є надбанням для співпраці між компетентними органами, тому що відбувається формування виключно тих навичок і вмінь, які надають можливість проводити досудове розслідування кримінальних правопорушень з корупційним фактором у розумні строки й довести перед судом «поза розумним сумнівом» винність особи в його вчиненні.

2.2. Запит про міжнародну правову допомогу в кримінальному провадженні під час здійснення досудового розслідування

Інститут міжнародного співробітництва в кримінальному процесуальному законодавстві є дієвим, легітимно-правовим засобом, за допомогою якого досягають завдань кримінального провадження, дотримуються засад кримінального судочинства та забезпечують правопорядок у міждержавному просторі спілкування.

Зважаючи на зростання рівня транснаціональної злочинності та з метою уникнення кримінального переслідування на території власної держави, особи, підозрювані у вчиненні кримінального правопорушення, починають переховуватися за межами держави проживання.

Задля досягнення основних завдань судочинства в кримінальному процесі, належного й допустимого збирання доказів злочинної діяльності, уповноважені органи України мають право звертатися за міжнародною правовою допомогою про проведення слідчих і (або) виконання окремих процесуальних дій, зокрема в стадії досудового розслідування, до компетентного органу іноземної держави.

Глава 43 КПК України врегульовує порядок надання міжнародної правової допомоги під час проведення процесуальних дій як на стадії досудового розслідування, так і судового провадження.

Зокрема, відповідно до ст. 541 КПК України, міжнародна правова допомога передбачає проведення компетентними органами однієї держави процесуальних дій, виконання яких необхідне для досудового розслідування, судового розгляду або для виконання вироку, ухваленого судом іншої держави або міжнародною судовою установою [93].

Важливо зауважити, що міжнародну правову допомогу в кримінальному провадженні надають за наявності відповідних підстав, до яких належить кримінальне процесуальне законодавство України загалом і принцип взаємності, а також наявність належно оформленого запиту, клопотання, доручення, прохання, яке надає можливість розпочати його виконання.

Невід'ємними складовими всього спектру міжнародної правової допомоги під час проведення процесуальних дій є запит, клопотання, прохання, доручення, у яких безпосередньо сформовано юридичні підстави її здійснення, умови, обсяг, гарантії, а також викладено суть порушеного питання тощо.

У ст. 551 КПК України передбачено надання міжнародної правової допомоги під час проведення процесуальних дій на підставі *запиту*, який, відповідно до ст. 552 Кодексу, може бути складено у формі *доручення* [93].

Досліджуючи міжнародні договори про правову допомогу в кримінальних справах, зокрема на стадії досудового розслідування, укладених та ратифікованих із країнами різних правових систем, слід констатувати різноманітність оформлення запитування інформації в компетентних органах іноземних держав або міжнародних організаціях.

До прикладу, звернення про міжнародну правову допомогу, відповідно до договорів про правову допомогу та правові відносини у цивільних і кримінальних справах, укладених 9 січня 1995 року Україною з Республікою Грузія [49] та від 15 лютого 1995 року з Естонською Республікою [35], а також про правову допомогу в цивільних і кримінальних справах, укладеного 31 жовтня 1992 року з Китайською Народною Республікою [28], оформлюють дорученням про надання правової допомоги.

Договори про правову допомогу та правові відносини в цивільних і кримінальних справах, укладені 13 грудня 1993 року між Україною та Республікою Молдова та 24 травня 1993 року між Україною та Республікою Польща, встановлюють, що договірні сторони надають взаємну правову допомогу на підставі клопотання про надання правової допомоги [31, 30].

Виключно для надання взаємної правової допомоги в розслідуванні, переслідуванні та попередженні злочинів, а також у судовому розгляді кримінальних справ Україна уклала договори про взаємну правову допомогу в кримінальних справах 26 листопада 2013 року з Об'єднаними Арабськими Еміратами, 22 липня 1998 року зі Сполученими Штатами Америки, 16 січня 2002 року з Федеративною Республікою Бразилія та, у яких передбачено, зокрема, форму та зміст запитів про таку допомогу [41; 46; 48].

З огляду на викладене, доцільно висвітлити суть понять «запит», «доручення», «клопотання» та «прохання».

Запит – це вимога, прохання дати які-небудь відомості або офіційне роз'яснення з приводу чогось [12; 145].

Клопотання є офіційним проханням про здійснення процесуальних дій чи прийняття рішень, звернене до органів дізнання, слідчого, прокурора чи суду [191].

Водночас увагу привертає думка М. П. Климчука щодо основного правила *доручення*, зокрема як форми взаємодії слідчого й оперативних підрозділів: «висловити в ньому саме те, що повинен встановити в інтересах кримінального провадження орган, а не які заходи він повинен для цього здійснити» [69, с. 55].

Несуттєво, чи до національного, чи до компетентного органу іноземної держави його звернено, головне призначення доручення в кримінальному провадженні полягає в тому, що воно є законним засобом отримання належних і допустимих доказів у ньому. Чітко, грамотно й обґрунтовано сформований зміст доручення є запорукою швидкого та повного його виконання з дотриманням розумності строків здійснення кримінального провадження, а також прав і законних інтересів людини.

Водночас, відповідно до методичних рекомендацій зі складання ділових листів, *лист-прохання* – це діловий лист, метою якого є отримання офіційних відомостей, інформації, документів або ініціювання певних дій, необхідних організації. Лист повинен містити обґрунтування прохання та його основний зміст.

Також в обґрунтуванні можуть міститися посилання на законодавчі й інші нормативні акти, організаційно-правові документи, і його виклад має передувати суті прохання.

Водночас обґрунтування може бути відсутнім у випадках очевидності прохання, його типового характеру, а також якщо здійснення дій, які становлять прохання, є обов'язком організації, підрозділу, посадової особи.

Листи-прохання підписує керівник організації або офіційно уповноважена на це посадова особа. Такий лист передбачає лист-відповідь як письмове повідомлення про його розгляд [106].

Отже, прохання за своєю сутністю не є вимогою, а містить лише пропозицію виконати або відмовитися від виконання певних дій з наведенням належного нормативного обґрунтування.

Ураховуючи зазначене, доходимо такого висновку: запит, клопотання, доручення, прохання є офіційними підставами для проведення процесуальних, слідчих (розшукових) дій на території іноземних держав, за результатами яких національні органи отримують належні й допустимі докази в кримінальному провадженні.

У ст. 548 КПК України передбачено, що запит (доручення, клопотання) про міжнародне співробітництво складає орган, який здійснює кримінальне провадження, або уповноважений орган згідно з вимогами КПК України та відповідного міжнародного договору України, а за його відсутності – згідно з КПК України [93].

Згідно з п. 9.14 наказу Генерального прокурора «Про організацію роботи органів прокуратури України у сфері міжнародного співробітництва» від 12 вересня 2023 року № 258, під час здійснення нагляду за додержанням органами досудового розслідування України вимог ст. 552, 600 КПК України щодо порядку підготовки запиту про міжнародну правову допомогу та передання кримінального провадження увагу слід зосередити на відповідності змісту та форми запиту, додатків до нього положенням міжнародних договорів, зокрема заявам чи застереженням запитуваної держави [133].

Слід акцентувати на *змісті* й *формі* запиту про міжнародну правову допомогу про проведення процесуальних дій в стадії кримінального провадження.

Відповідно до ст. 552 КПК України, зміст і форма запиту про міжнародну правову допомогу повинні відповідати вимогам цього Кодексу

або міжнародного договору України, який застосовують у конкретному випадку. Запит може бути складено у формі доручення.

У ч. 2 зазначеної статті передбачено питання, які повинен містити запит, а саме:

1) назву органу, що звертається за допомогою, і компетентного органу запитуваної сторони;

2) посилання на відповідний міжнародний договір або на дотримання засади взаємності;

3) найменування кримінального провадження, щодо якого запитують міжнародну правову допомогу;

4) стислий опис кримінального правопорушення, що є предметом кримінального провадження, і його правову кваліфікацію;

5) відомості про повідомлену підозру, обвинувачення з викладенням повного тексту відповідних статей КК України;

6) відомості про відповідну особу, зокрема її ім'я та прізвище, процесуальний статус, місце проживання або перебування, громадянство, інші відомості, які можуть сприяти виконанню запиту, а також зв'язок цієї особи із предметом кримінального провадження;

7) чіткий перелік запитуваних процесуальних дій та обґрунтування їхнього зв'язку з предметом кримінального провадження;

8) відомості про осіб, присутність яких є необхідною під час виконання процесуальних дій, та обґрунтування цієї необхідності;

9) інші відомості, які можуть сприяти виконанню запиту або передбачені міжнародним договором чи вимогою компетентного органу запитуваної сторони.

Орган, уповноважений на здійснення досудового розслідування кримінального провадження, складає запит про міжнародну правову допомогу відповідно до зазначених вище змісту та форми й направляє прокурору для погодження [93].

Водночас, згідно з ч. 6 ст. 552 КПК України, на стадії досудового розслідування запит про міжнародну правову допомогу погоджує в письмовій формі прокурор, який здійснює нагляд за дотриманням законів під час проведення досудового розслідування [93].

Після виконання наглядових повноважень прокурором погоджений запит про міжнародну правову допомогу надсилають до уповноваженого (центрального) органу України, який його розглядає на предмет обґрунтованості й відповідності вимогам законів і міжнародних договорів України [93].

Водночас у разі запитування в компетентного органу допомоги про допит особи як свідка, потерпілого, експерта, підозрюваного або обвинуваченого, з метою роз'яснення особі її процесуальних прав та обов'язків додають належно засвідчений витяг відповідних статей КПК України, а також перелік питань, які слід поставити особі, або відомості, які необхідно отримати від особи, а про проведення обшуку, огляду місця події, вилучення, арешту чи конфіскації майна або інших процесуальних дій, дозвіл на проведення яких надає суд згідно з КПК України, додають інформацію про докази, які обґрунтовують потребу у відповідних заходах [93].

Також п. 9.14 наказу передбачає, що за необхідності виконання на території іноземної держави процесуальних дій, дозвіл на проведення яких в Україні надає прокурор або суд, слід уживати заходів для забезпечення додержання органом досудового розслідування вимог частини другої статті 562 КПК України [133].

Водночас ч. 2 ст. 562 КПК України встановлено, що в разі якщо під час звернення за допомогою в іноземній державі необхідно виконати процесуальну дію, для проведення якої в Україні потрібен дозвіл прокурора або суду, така процесуальна дія потребує надання відповідного дозволу прокурором або судом у порядку, встановленому цим Кодексом, лише в разі, якщо це передбачено міжнародним договором або є обов'язковою умовою надання такого виду допомоги за законодавством запитуваної сторони.

Строк дії такого дозволу не обмежено, а належно засвідчену копію дозволу долучають до матеріалів запиту [93].

Вимоги до запиту про міжнародну правову допомогу, визначені ст. 552 КПК України, не є вичерпними й можуть бути доповнені умовами конкретного міжнародного договору з тією іноземною державою, у якої її запитують.

Отже, більшість міжнародних договорів про правову допомогу в кримінальних справах містить розширений перелік питань, спрямованих на всебічне зібрання доказів або виконання запитуваних процесуальних дій.

До прикладу, ст. 13 договору між Україною та Канадою про взаємну правову допомогу в кримінальних справах від 23 вересня 1996 року містить положення, які має включати в себе запит про допомогу: назву компетентних органів влади, які провадять розслідування чи судовий розгляд, яких стосується запит, опис характеру розслідування чи судового розгляду з копією або підбіркою відповідних фактів і законів, мета, з якою зроблено цей запит, і вид допомоги, якої потребують; необхідність конфіденційності, у разі потреби, і її причини, будь-які часові обмеження, з дотриманням яких бажано виконати запит.

Крім цього, запити про допомогу також повинні містити таку інформацію:

– якщо це можливо – особистість, національність і місцезнаходження особи чи осіб, стосовно яких провадять розслідування чи судовий розгляд;

– якщо це необхідно – деталі будь-якої особливої процедури чи вимоги, яких необхідно дотримуватися на прохання запитуючої держави, і причини цього;

– у випадку запиту про отримання доказів або проведення обшуку, виїмки, накладення арешту та конфіскації – заяву, у якій зазначають переконливі підстави про те, що докази може бути знайдено в межах юрисдикції запитуваної держави;

– у випадку запиту про отримання показань від особи – заяву щодо того, чи це повинні бути показання, скріплені присягою чи урочистою заявою, а також опис змісту необхідних свідчень або заяви;

– у випадку тимчасової передачі речових доказів – особа або група осіб, у розпорядженні яких будуть знаходитися речові докази, місце, куди їх буде переміщено, будь-які дослідження та експертизи, які мають бути з ними проведені, і дату повернення речових доказів;

– у випадку передання заарештованих осіб – особа або група осіб, у розпорядженні яких буде перебувати заарештована особа під час перевезення, місце, куди вона має бути перевезена, і дату її повернення.

Якщо запитувана держава вважає подану в запиті інформацію недостатньою для його розгляду, вона може запросити додаткові дані [36].

Ці положення є надзвичайно важливими для порядку надання міжнародної правової допомоги, оскільки зазначення максимально можливих і прийнятних умов між договірними державами дозволяє не тільки всебічно, якісно та повно її виконати, а й не витратити часу за запитування необхідної інформації, цим самим не порушуючи розумності строків здійснення кримінального провадження.

Аналогічні, а іноді схожі положення щодо змісту запитів містять договори між Україною та Республікою Казахстан про правову допомогу в кримінальних справах від 29 жовтня 2018 року [43], між Україною та Сполученими Штатами Америки про взаємну правову допомогу в кримінальних справах від 22 липня 1998 року [46], між Україною та Федеративною Республікою Бразилія про взаємну правову допомогу в кримінальних справах від 16 січня 2002 року [48], між Україною та Республікою Індія про взаємну правову допомогу в кримінальних справах від 9 жовтня 2002 року [42], між Україною та Республікою Панама про взаємну

правову допомогу в кримінальних справах від 4 листопада 2003 року [44], між Україною та Арабською Республікою Єгипет про взаємну правову допомогу в кримінальних справах від 10 жовтня 2004 року [33], між Україною та Сирійською Арабською Республікою про правові відносини і взаємну правову допомогу в цивільних і кримінальних справах від 9 жовтня 2008 року [45], між Україною та Об'єднаними Арабськими Еміратами про взаємну правову допомогу в кримінальних справах від 26 листопада 2013 року [41], між Україною та Демократичною Соціалістичною Республікою Шрі-Ланка про взаємну правову допомогу в кримінальних справах від 25 червня 2016 року [34], між Україною та Урядом Малайзії про взаємну правову допомогу в кримінальних справах від 4 серпня 2016 року [47] і між Україною та Королівством Таїланд про взаємну правову допомогу в кримінальних справах від 5 червня 2017 року [38].

Розширені положення змісту запиту про допомогу містять також угоди між Україною та Гонконгом, Спеціальним Адміністративним районом Китайської Народної Республіки, про взаємну правову допомогу в кримінальних справах від 2 квітня 2003 року [156] і між Україною та Великою Соціалістичною Народною Лівійською Арабською Джамагірією про правову допомогу в цивільних і кримінальних справах від 8 квітня 2008 року [155].

Однак у міжнародних договорах перелік вимог щодо змісту запиту про правову допомогу є примітивним, спрощеним, хоча й містить норми про важливість зазначення інших відомостей, необхідних для його виконання.

До прикладу, ст. 7 Договору між Україною і Литовською Республікою про правову допомогу та правові відносини в цивільних, сімейних і кримінальних справах від 7 липня 1993 року в дорученні про надання правової допомоги повинно бути зазначено:

- 1) найменування запитуючої установи;
- 2) найменування запитуваної установи;
- 3) назва справи, з якої запитують правову допомогу;

4) імена, прізвища сторін, обвинувачених, підсудних або засуджених, потерпілих, їх громадянство, заняття та постійне місце проживання або місце перебування;

5) прізвища й адреса їх уповноважених;

6) зміст доручення, а з кримінальних справ – також опис фактичних обставин учиненого злочину та його юридична кваліфікація [29].

Схожі положення містять договори між Україною та Республікою Польща про правову допомогу та правові відносини в цивільних і кримінальних справах від 24 травня 1993 року [31], між Україною та Республікою Молдова про правову допомогу та правові відносини у цивільних і кримінальних справах від 13 грудня 1993 року [30], між Україною та Республікою Грузія про правову допомогу та правові відносини в цивільних і кримінальних справах від 9 січня 1995 року [49], між Україною та Естонською Республікою про правову допомогу та правові відносини в цивільних і кримінальних справах від 15 лютого 1995 року [35], між Україною та Монголією про правову допомогу в цивільних і кримінальних справах від 27 червня 1995 року [40], між Україною та Соціалістичною Республікою В'єтнам про правову допомогу і правові відносини в цивільних і кримінальних справах від 6 квітня 2000 року [32], між Україною та Корейською Народно-Демократичною Республікою про правову допомогу в цивільних і кримінальних справах від 13 жовтня 2003 року [37], між Україною та Китайською Народною Республікою про правову допомогу в цивільних і кримінальних справах від 31 жовтня 1992 року [28].

Зміст запитів є схожим, а іноді й ідентичним. Однак не в усіх він містить положення щодо очікуваного строку його виконання компетентними органами іноземних держав.

Тому слід зосередити увагу на закріпленні *строку виконання* запиту про правову допомогу компетентними органами іноземних держав у нормах національного й міжнародного законодавства.

Запорукою повного, якісного й усебічного виконання запитуваною державою слідчих або процесуальних дій на її території є не лише якість, повнота та обґрунтованість складеного запитуючою державою запиту про міжнародну правову допомогу, а й строк, упродовж якого його має бути виконано.

Задля недопущення порушення строків досудового розслідування кримінального провадження ст. 280 КПК України передбачає, що досудове розслідування може бути зупинене після повідомлення особі про підозру в разі, якщо постає необхідність виконання процесуальних дій у межах міжнародного співробітництва [93].

Згідно з ч. 5 ст. 219 КПК України, строк із дня винесення постанови про зупинення кримінального провадження до винесення постанови про відновлення кримінального провадження не включається в строки, передбачені ст. 219 КПК, крім дня прийняття відповідної постанови.

Водночас строк із дня винесення постанови про зупинення кримінального провадження до дня її скасування слідчим суддею включають у строки, передбачені ст. 219 КПК України, крім випадків винесення такої постанови в порядку, встановленому ст. 615 КПК України [94], тобто в кримінальному провадженні в умовах воєнного стану.

Чинний КПК України не містить норми щодо встановлення запитуючою державою строку виконання запитуваною державою запиту про міжнародну правову допомогу. Тому в кожному випадку з метою дотримання належних засад співробітництва, умов і порядку оформлення запиту необхідно звертатися до положень конкретного міжнародного договору про правову допомогу з відповідною державою або ж застосовувати умови взаємності.

Досліджуючи міжнародні договори, слід зауважити, що строк виконання процесуальних дій на території іноземної держави врегульовано як у двосторонніх та багатосторонніх міжнародних договорах, так і

законодавством держави, на території якої запитується проведення відповідних дій.

Тому слід зазначити, що ратифіковані міжнародні договори, укладені між Україною та іноземними державами про правову допомогу, встановлюють різні строки його виконання.

Відповідно до законодавства запитуваної держави, запит про правову допомогу виконують *негайно* на території Канади [36], *невідкладно* на території Малайзії [47], Королівства Таїланд [38], Демократичної Соціалістичної Республіки Шрі-Ланка [34], Об'єднаних Арабських Еміратів [41], Сирійської Арабської Республіки [45], Великої Соціалістичної Народної Лівійської Арабської Джамагії [155] та Гонконгу, Спеціального Адміністративного району Китайської Народної Республіки [156], а в *стислі строки* – на території Республіки Казахстан [43].

Водночас ст. 8 Договору між Україною та Соціалістичною Республікою В'єтнам передбачає, що «запитувана установа юстиції при визначенні строків виконання запиту про надання правової допомоги керується законодавством своєї держави. У разі невиконання такого запиту *в строк до 45 днів* запитувана установа юстиції повідомляє запитуючу установу юстиції про причини такої затримки й можливі терміни його виконання [32].

Пункт 4 ст. 5 Договору між Україною та Монголією встановлює: «якщо уточнити адресу або виконати доручення з інших підстав *протягом одного місяця* (якщо строк не продовжений) немає можливості, запитувана установа зобов'язана повідомити про це запитуючу установу й викласти причини, які перешкоджають виконанню доручення, а також повернути всі направлені документи і матеріали» [40].

У нормах міжнародних договорів про правову допомогу з такими країнами, як Канада [36], Республіка Панама [44], Арабська Республіка Єгипет [33] та Республіка Індія [42], містяться схожі положення про

визначення запитуючою державою строку, протягом якого має бути виконано запит з його обґрунтуванням.

У двосторонніх договорах з Федеративною Республікою Бразилія [48], Сполученими Штатами Америки [46], Китайською Народною Республікою [28], Корейською Народно-Демократичною Республікою [37], Республікою Молдови [30], Грузією [49], Естонією [35], Литвою [29], Латвією [39] та Польщею [31] містяться положення про те, що під час виконання доручення про надання правової допомоги установи юстиції *застосовують законодавство своєї держави.*

До прикладу, ст. 540 КПК Республіки Молдова передбачено порядок виконання на її території запиту про надання правової допомоги іноземного органу. Отже, орган кримінального переслідування або судова інстанція виконує запит про надання правової допомоги відповідного іноземного органу на підставі міжнародних договорів, сторонами яких є Республіка Молдова та запитуюча держава, або на засадах взаємності, підтверджених згідно з ч. 2 ст. 536 КПК Молдови.

Водночас під час виконання запиту про надання правової допомоги застосовують положення КПК Молдови, проте за клопотанням запитуючої сторони може бути застосовано спеціальну процедуру, передбачену законодавством іноземної держави, у порядку, встановленому відповідним міжнародним договором, або на умовах взаємності, якщо це не суперечить національному законодавству й міжнародним зобов'язанням Республіки Молдова.

Також під час виконання запиту про надання правової допомоги можуть бути присутні представники іноземної держави або міжнародної судової інстанції, якщо це передбачено відповідним міжнародним договором або письмовим зобов'язанням на умовах взаємності. У цьому випадку за клопотанням запитуючої сторони орган, який має виконати запит про надання правової допомоги, повідомляє запитуючу сторону про час, місце й

термін виконання запиту для того, щоб заінтересована сторона змогла бути присутньою [95].

Необхідно зазначити, що в чинному КПК України не передбачено строк, упродовж якого компетентні органи іноземних держав виконують запит уповноваженого органу України про міжнародну правову допомогу під час проведення процесуальних дій у стадії досудового розслідування.

Тому в процесі його формування національні органи повинні враховувати не тільки характер кримінального провадження, а й ті необхідні докази або інформацію, яку вони планують отримати від запитуваної держави.

З огляду на положення п. 9 ч. 2 ст. 552 КПК України щодо зазначення інших відомостей, які можуть сприяти виконанню запиту або передбачені міжнародним договором чи вимогою компетентного органу запитуваної сторони, зазначення очікуваного строку виконання запиту є необхідним.

Ось чому всі аспекти щодо загального строку й умов виконання запиту про правову допомогу, підстав його продовження, причин і наслідків неможливості вчасного його виконання мають бути визначені не тільки в законодавстві запитуючої держави, а й у конкретних міжнародних договорах країн-учасниць.

Строк виконання запиту про надання правової допомоги, з урахуванням виду, характеру й необхідного обсягу процесуальних дій, можуть встановлювати національні органи запитуючої сторони, зокрема на засадах взаємності, або ж він передбачений законодавством запитуваної сторони, або ж встановлюється нею.

Тому доходимо такого висновку: під час зазначення в запиті про правову допомогу очікуваного строку його виконання компетентними органами іноземної держави, необхідно враховувати не тільки положення конкретного міжнародного договору або законодавство запитуваної сторони, а й основні принципи кримінального судочинства, зокрема розумності строків здійснення кримінального провадження.

Слід акцентувати увагу на *доказовому значенні* відомостей, отриманих від компетентного органу іноземної держави, за результатами виконання запиту про правову допомогу.

Стаття 553 КПК України врегульовує наслідки виконання запиту в іноземній державі. Отже, докази й відомості, одержані від запитуваної сторони внаслідок виконання запиту про міжнародну правову допомогу, можуть бути використані лише в кримінальному провадженні, якого стосувався запит, крім випадків, коли досягнуто домовленостей про інше із запитуваною стороною.

Відомості, які містяться в матеріалах, отриманих унаслідок виконання запиту про міжнародну правову допомогу, не може визнавати суд допустимими, якщо запит компетентного органу України був переданий запитуваній стороні з порушенням передбаченого порядку, встановленого КПК України або міжнародним договором України [93].

Оскільки одним з основних призначень запиту про правову допомогу є отримання національними органами від іноземної держави належних і допустимих доказів, постає необхідність звернення до змісту конкретного міжнародного договору з метою дослідження питання щодо нормативного врегулювання їх доказовості.

До прикладу, у ст. 45 договору між Україною та Монголією про правову допомогу в цивільних і кримінальних справах від 27 червня 1995 року зазначено про те, що документи, які були складені або засвідчені судом чи іншою компетентною установою однієї договірної сторони, дійсні за наявності підпису та офіційної печатки. У такому вигляді їх можуть приймати суд чи інша компетентна установа другої договірної сторони без легалізації. Офіційні документи, які складені на території однієї договірної сторони, користуються доказовою силою офіційних документів і на території другої договірної сторони [40].

Схоже нормативно-правове регулювання дійсності офіційних документів викладено в ст. 29 договору між Україною та Китайською Народною Республікою [28].

Водночас ст. 15 договору між Україною і Республікою Польща врегульовує допустимість не тільки офіційних документів, а й копій та перекладів документів.

Отже, документи, які підготував або засвідчив відповідний орган однієї з договірних сторін, скріплені гербовою печаткою і підписом уповноваженої особи, мають силу документа на території іншої договірної сторони без потреби будь-якого іншого засвідчення. Це стосується також *копій та перекладів документів*, які засвідчені відповідним органом.

Документи, які на території однієї з договірних сторін визнаються офіційними, вважаються такими самими на території іншої договірної сторони [31].

Про доказове значення копій та перекладів документів ідеться також у ст. 15 договору між Україною та Республікою Молдова [30], ст. 13 договору між Україною та Республікою Грузія [49] та відповідній статті договору між Україною та Естонською Республікою [35].

Дещо інше нормативне регулювання підтвердження достовірності документів міститься в договорі між Україною та Канадою про взаємодопомогу в кримінальних справах 1996 року.

Стаття 17 зазначеного договору передбачає, що докази чи документи, передані згідно з договором, не потребуватимуть будь-якої форми підтвердження, за винятком зазначеним у ст. 6, а саме:

– запит про надання допомоги стосується передачі протоколів і документів, запитувана держава може передати завірених копії цих документів за умови, що запитуюча держава не наполягає на передачі оригіналів;

– оригінали протоколів, документів або предмети, що передані запитуючій державі, повинні на вимогу запитуваної держави якнайшвидше бути повернені цій державі;

– наскільки це не заборонено законодавством запитуваної держави, протоколи, документи або предмети будуть передавати в такій формі чи супроводжуватися такими підтвердженими документами, які може запросити запитуюча держава з тим, щоб вони були допустимими згідно з законодавством запитуючої держави [36].

Договором між Україною та Сполученими Штатами Америки про взаємну правову допомогу в кримінальних справах 1998 року передбачено: якщо це зазначено в запиті, доказ, одержаний у Запитуваній Державі згідно зі ст. 9, посвідчується у відповідній формі, що додається до запиту. Офіційна документація, достовірність якої посвідчена у відповідній формі, або формі, яка засвідчує відсутність чи неіснування такої документації, є допустимою в запитуючій державі як доказ її змісту [46].

Водночас у ст. 11 договору між Україною та Королівством Таїланд про взаємну правову допомогу в кримінальних справах 2017 року зазначено, зокрема, про те, що, наскільки це не заборонено законодавством запитуваної держави, документи, предмети і записи передають у такій формі або разом з таким засвідченням, які може вимагати запитуюча держава для забезпечення їхньої допустимості відповідно до законодавства запитуючої держави [38].

Також ст. 7 договору між Україною та Республікою Індія про взаємну правову допомогу в кримінальних справах від 3 жовтня 2002 року визначено, якщо це не заборонено законодавством запитуваної договірної сторони, документи, предмети й записи передаються в такій формі або із супроводженням такого підтвердження, які можуть бути запитані запитуючою договірною стороною з метою забезпечення їх допустимості відповідно до законодавства останньої [42].

Аналіз положень зазначених договорів свідчить про наявність нормативного врегулювання допустимості отриманих на території запитуваної держави відомостей з урахуванням законодавства договірних країн.

Важливою нормою, яка відповідає за доказовість отриманих відомостей, є «забезпечення їхньої допустимості відповідно до законодавства запитуючої держави як доказу її змісту» [38; 42; 46].

Саме вона є гарантією законності, правопорядку та верховенства права, не лише беззаперечним виявом, а визнання на території запитуючої держави допустимості доказів, отриманих на території іноземної держави в межах міжнародного співробітництва, є беззаперечним виявом досягнення завдань кримінального судочинства й дотримання спільного курсу в напрямі боротьби зі злочинністю.

Водночас, з огляду на чисельність укладених міжнародних договорів між Україною та іноземними державами про правову допомогу в кримінальних справах після проголошення нею незалежності, а їх понад 50, можна визнати, що впорядкування міждержавного спілкування в усіх сферах правовідносин, зокрема і в кримінальній процесуальній, позитивно позначається на співробітництві.

Обговорюючи всі аспекти закріплення надання міжнародної правової допомоги під час проведення процесуальних дій в стадії досудового розслідування в домовленостях, договірні сторони прагнуть утвердити такі кримінальні процесуальні норми, які були б прийнятними для законодавства обох країн задля досягнення спільної мети, яка, з огляду на преамбули домовленостей, виявляється в «прагненні розвивати дружні стосунки між обома державами, а також поглиблювати й удосконалювати взаємне співробітництво в галузі правових відносин і покращити ефективність діяльності обох держав у розслідуванні, судовому розгляді та боротьбі зі злочинністю шляхом співпраці та взаємодопомоги в кримінальних справах [31; 36].

Невід'ємною складовою змісту та форми запитів про міжнародну правову допомогу є вміння органів досудового розслідування його правильно складати, якісно обґрунтовувати з дотриманням вимог не тільки офіційного діловодства, а й культури українського ділового мовлення.

Розділ 9 Правил організації діловодства та архівного зберігання документів у державних органах, органах місцевого самоврядування, на підприємствах, в установах і організаціях, затверджених наказом Міністерства юстиції України від 18 червня 2015 року, передбачено, що текст управлінського документа повинен бути чітким, конкретним, лаконічним, інформативним і відповідати орфографічним, лексичним, морфологічним, синтаксичним, стилістичним, пунктуаційним нормам.

Текст документа повинен стосуватися того питання, яке сформульоване в заголовку до тексту, чітко відображати причину й мету створення документа, висвітлює суть конкретної справи, містити аргументовані докази, висновки, пропозиції.

Під час складання документів використовують діловий стиль, якому притаманний нейтральний тон викладення, позбавлений образності, емоційності й індивідуальних авторських рис [129].

Слушною є думка Н. Я. Потелло та Г. Є. Скиртача, які, характеризуючи особливості письмового ділового спілкування, зауважували, що «вимоги до службового листа дуже високі, бо навіть незначне перекручення інформації може перетворити його на дефектний з юридичного погляду. Усі дані та факти, про які йдеться в листі, мають бути перевірені» [123, с. 353].

Важливою є культура письмового мовлення органів, уповноважених КПК України на здійснення міжнародної правової допомоги в стадії досудового розслідування в межах підготовки запитів про її надання.

Необхідно зазначити, що спілкування – це взаємодія двох чи більше людей, спрямована на узгодження та об'єднання зусиль з метою налагодження взаємин і досягнення загального результату [123, с. 207].

Отже, *письмове спілкування* між органами договірних сторін під час виконання запиту про правову допомогу в стадії досудового розслідування є письмовою взаємодією, передбаченою відповідним міжнародним договором, у зв'язку із проведенням або виконанням, на прохання однієї зі сторін,

процесуальних дій, необхідних для досягнення спільної мети, зазначеної в його преамбулі.

Офіційне мовлення, яке використовують державні органи, реалізуючи свої повноваження в межах міжнародної правової допомоги на стадії досудового розслідування, переважно є письмовим, тому має відповідати певним критеріям, які сприятимуть розвитку подальшої співпраці, а їх неухильне дотримання буде аргументом їхньої професійної підготовки для запитуючої держави.

Доцільно зосередити увагу на вимогах до мовлення, яке повинно бути:

- змістовним, тобто висловлювання мають відповідати темі й основній думці;
- послідовним, яке полягає в логічному, поступовому викладі думок;
- багатим, тобто уникнення тавтології, уживання синонімічних конструкцій;
- точним – використання максимально точних слів і висловів, зокрема закріплених у кримінальному процесуальному законодавстві;
- доречним, тобто таким, що відповідає певній ситуації, певному кримінальному провадженню або ж адресату;
- правильним, яке полягає в грамотній побудові речень з огляду на професійні навички [123, с. 202].

Тому зміст запиту про міжнародну правову допомогу повинен відповідати визнаним і прийнятним критеріям з тим, щоб зміст матеріалів, отриманих за результатами його виконання компетентними органами іноземної держави, був допустимою доказовою базою на території запитуваної держави.

Крім цього, правильна структурна побудова запиту про міжнародну правову допомогу, змістовність і правильність його викладу, з огляду на вимоги міжнародних договорів або ж принцип взаємності, доцільність звернення в конкретному кримінальному провадженні слугуватиме не тільки досягненню завдання кримінального провадження, визначеного ст. 2 КПК

України, а також сприятиме формуванню в протилежної договірної сторони прагнення для здійснення подальшої взаємної співпраці з урахуванням професійності, виваженості, справедливості, підвищеного статусу правових норм й уміння використовувати національними органами набуті знання під час зносин з компетентними органами іноземних держав.

До прикладу, уповноважені органи України за період з 2019-го до 2023 року для направлення запитуваній стороні підготовлено 2928 звернень компетентним органам іноземних держав про міжнародну правову допомогу під час проведення процесуальних дій [148].

Проголошення України суверенною, незалежною, демократичною, соціальною, правовою державою [89] сформувало підґрунтя для реформування всіх сфер суспільного життя, викорінення усталених правил поведінки й утворення нових перспектив у розвитку правовідносин, з огляду на інтеграційні процеси, удосконалення наявної співпраці й ефективного розвитку нової.

Адже лише за допомогою зрозумілих норм права та чіткої врегульованості правовідносин, відповідно до вимог сьогодення, правоохоронні органи в межах міжнародної співпраці можуть виконувати злагоджено, усебічно, повно свої повноваження щодо боротьби зі злочинністю, підтримання правопорядку, забезпечення захисту життя та здоров'я громадян, їхніх законних інтересів тощо.

2.3. Порядок та умови виконання запиту компетентного органу іноземної держави про міжнародну правову допомогу на території України

Задля досягнення основних завдань судочинства в кримінальному процесі, належного й допустимого збирання доказів злочинної діяльності поза межами України і навпаки уповноважені органи України або

компетентні органи іноземних держав мають право звертатися за міжнародною правовою допомогою про проведення слідчих та (або) виконання окремих процесуальних дій, зокрема, у стадії досудового розслідування.

Як уповноважені органи України на здійснення міжнародного співробітництва можуть звертатися за допомогою до компетентних органів іноземних держав, так само й вони мають право на звернення за міжнародною правовою допомогою до України.

Відповідно до статистики Офісу Генерального прокурора, за період з 2019-го до 2023 року до уповноважених органів України з питань міжнародного співробітництва надійшло понад 13 000 звернень компетентних органів іноземних держав про міжнародну правову допомогу під час проведення процесуальних дій [148], що свідчить про активну міждержавну співпрацю з питань кримінального судочинства.

Згідно зі ст. 554 КПК України, отримавши запит про міжнародну правову допомогу від запитуючої сторони, уповноважений (центральної) орган України розглядає його на предмет обґрунтованості й відповідності вимогам законів або міжнародних договорів України.

Органом, уповноваженим державою на розгляд запиту компетентного органу іноземної держави з метою його виконання, відмови від виконання, відкладення або ж направлення до іншої держави, на стадії досудового розслідування є Офіс Генерального прокурора України.

Проте запит, який стосується кримінальних правопорушень, підслідних Національному антикорупційному бюро України, розглядає останній, у такому випадку його наділяють функціями центрального органу України в частині здійснення міжнародного співробітництва [93].

Отримання запиту про міжнародну правову допомогу від компетентного органу іноземної держави ще не гарантує його прийняття та виконання Україною, тому що він повинен відповідати певним вимогам чинного законодавства й бути обґрунтованим.

Слід з'ясувати, який же запит про міжнародну правову допомогу від запитуючої сторони є обґрунтованим.

Обґрунтований – це той, який достатньо підтверджується чим-небудь, аргументований, переконливий; обґрунтовувати – висувати на підтвердження чого-небудь переконливих доказів, фактів тощо, аргументувати; обґрунтування полягає в сукупності доказів, фактів, аргументів для переконання в чому-небудь, на підтвердження чогось [145].

На нашу думку, обґрунтованим є такий запит (доручення, клопотання, прохання), який підтверджений фактами кримінального правопорушення, що є предметом кримінального провадження та з аргументуванням того, що саме в межах цього провадження постає необхідність у проведенні конкретних процесуальних дій компетентним органом на території України.

Саме обґрунтованість запиту охоплює виклад обставин, які є умовою для прийняття рішення уповноваженим органом України про проведення або виконання запитуваних процесуальних дій.

Ось чому під час первинного розгляду запиту уповноважені органи України посилену увагу зосереджують саме на обґрунтованості запиту, тому що саме він містить відповідь на питання: чому саме на території України слід проводити певні слідчі (розшукові) та процесуальні дії в межах кримінального провадження, розслідуваного на території запитуючої держави.

Зазначене узгоджується також із позицією А. Б. Антонюк, яка стверджує, що запит є обґрунтованим, якщо прохання про надання міжнародної правової допомоги ґрунтується на фактичних обставинах вчиненого кримінального правопорушення, водночас виключається можливість проведення необхідних процесуальних дій іншим шляхом, тобто неможливість їх одержати шляхом проведення процесуальних дій на території України [2, с. 68].

Необхідно враховувати й той факт, що поняття обґрунтованості не є сталим поняттям і може бути доповнене новими реаліями сьогодення.

З огляду на розвиток правовідносин, зокрема кримінальних процесуальних, кримінальний процес постійно оновлюється, тому всі напрацювання, які визнані державами, мають узгоджувати договірні сторони, після чого апробувати в національному законодавстві.

Отримавши запит про міжнародну правову допомогу від запитуючої сторони, уповноважений (центральний) орган України розглядає його на предмет обґрунтованості, тобто відповідності вимогам, які повинен містити запит, наявності підстав для кримінального провадження відповідно до законодавства запитуваної сторони, та оцінює доцільність виконання доручення саме компетентним органом України [108, с. 13].

Водночас п. 9.14 наказу Генерального прокурора від 12 вересня 2023 року № 258 «Про організацію роботи органів прокуратури України у сфері міжнародного співробітництва» передбачає, що під час здійснення нагляду за додержанням органами досудового розслідування України вимог ст. 552, 600 КПК України щодо порядку підготовки запиту про міжнародну правову допомогу та передання кримінального провадження увагу слід зосереджувати на відповідності змісту та форми запиту, додатків до нього положенням міжнародних договорів, зокрема заявам чи застереженням запитуваної держави [133].

Отже, форма та зміст запиту про міжнародну правову допомогу мають відповідати вимогам не тільки законодавства запитуючої сторони, а й умовам міжнародного договору з конкретною іноземною державою або ж засадам взаємності.

Крім цього, зміст запиту про міжнародну правову допомогу є гарантією забезпечення всебічного, повного й об'єктивного проведення досудового розслідування кримінального правопорушення, захисту законних прав і свобод людини в кримінальному судочинстві, підтримання законності та правопорядку шляхом дотримання державами-учасницями узгодженого порядку щодо надання взаємної правової допомоги в кримінальному провадженні [76].

Як наслідок Офіс Генерального прокурора України або Національне антикорупційне бюро України за результатами розгляду запиту компетентного органу іноземної держави про міжнародну правову допомогу приймає рішення щодо:

1) доручення його виконання органу досудового розслідування, прокуратури або суду з одночасним вжиттям заходів щодо забезпечення умов конфіденційності;

2) можливості виконання запиту із застосуванням законодавства іноземної держави;

3) відкладення виконання, якщо це може перешкоджати кримінальному провадженню на території України, або погоджує з компетентним органом іноземної держави можливість виконання запиту на певних умовах;

4) відмови у виконанні запиту з підстав, передбачених ст. 557 КПК України, а саме:

– виконання запиту суперечитиме конституційним засадам чи може завдати шкоди суверенітету, безпеці, громадському порядку або іншим інтересам України;

– запит стосується правопорушення, за яке в Україні стосовно тієї самої особи судом прийнято рішення, яке набрало законної сили;

– запитуюча сторона не забезпечує взаємності в цій сфері;

– запит стосується діяння, яке не є кримінальним правопорушенням за законом України про кримінальну відповідальність;

5) можливості виконання запиту, якщо витрати на таке виконання явно перевищуватимуть завдану кримінальним правопорушенням шкоду або явно не відповідатимуть тяжкості кримінального правопорушення (якщо це не суперечить міжнародному договору України);

6) вчинення інших дій, передбачених міжнародним договором, згода на обов'язковість якого надана Верховною Радою України [93].

Важливою нормою під час передання доручення до виконання компетентному органу України є забезпечення умов його конфіденційності,

тобто вжиття заходів щодо нерозголошення відомостей про міжнародну правову допомогу, про що зазначають у запиті.

Стаття 556 КПК України передбачає, що на прохання запитуючої сторони уповноважений (центральный) орган України має право вжити додаткових заходів для забезпечення конфіденційності факту отримання запиту про міжнародну правову допомогу, його змісту та відомостей, отриманих унаслідок його виконання. За необхідності погоджують умови й терміни збереження конфіденційних відомостей, отриманих унаслідок виконання запиту [93].

Конфіденційність – це властивість не підлягати розголосові, довірчість, секретність, суто приватність [7, с. 304–305], а також це доступність інформації лише адресату [12].

До речі, питання щодо конфіденційності запиту про міжнародну правову допомогу загалом передбачена численними міжнародними договорами, і виклад змісту цієї норми в них майже ідентичний.

До прикладу, відповідно до ст. 7 договору між Україною та Канадою про взаємодопомогу в кримінальних справах 1996 року, в усіх випадках запит про допомогу повинен передбачати, зокрема, необхідність конфіденційності, в разі потреби, та її причини.

У ст. 15 зазначеного договору передбачено, що запитувана держава може вимагати після консультацій із запитуючою державою, щоб передані інформація або докази чи джерело такої інформації чи доказів тримали в таємниці або могли бути використані тільки в разі виконання визначених нею умов.

Запитувана держава буде у визначених межах тримати в таємниці запит, зміст запиту, додаткові документи й будь-яку дію, вчинену відповідно до запиту, за винятком тієї межі розкриття інформації, яка необхідна для виконання запиту [36].

Засада конфіденційності поширюється і на відповідний компетентний орган України, який забезпечує виконання запиту про надання міжнародної правової допомоги [108, с. 14].

Водночас необхідно чітко пам'ятати, що чинний КПК України встановлює строки виконання прохання компетентного органу іноземної держави.

Частина 2 ст. 558 КПК України передбачає, що запит компетентного органу іноземної держави про міжнародну правову допомогу виконують упродовж одного місяця з дати його надходження до безпосереднього виконавця.

За необхідності виконання складних і великих за обсягами процесуальних дій, зокрема таких, що потребують погодження прокурора або можуть бути проведені лише на підставі ухвали слідчого судді, строк виконання може бути продовжений центральним органом України або органом, уповноваженим здійснювати зносини з компетентними органами іноземної держави відповідно до ч. 3 ст. 545 КПК України, зокрема Національним бюро в межах надання міжнародної правової допомоги щодо фінансових і корупційних кримінальних правопорушень [93].

На практиці органи досудового розслідування часто звертаються з проханням до органів прокуратури щодо продовження строку виконання запиту компетентного органу іноземної держави, тому необхідно акцентувати на процедурі такого продовження.

У чинному КПК України її конкретно не визначено, але зазначено, що строк виконання може бути продовжений центральним органом України – Офісом Генерального прокурора або органом, уповноваженим здійснювати зносини з компетентними органами іноземної держави відповідно до ч. 3 ст. 545 КПК України, тобто Національним антикорупційним бюро України щодо фінансових та корупційних кримінальних правопорушень.

Детальніше цю процедуру визначено в наказі з огляду на положення Закону України «Про внесення змін до Кримінального процесуального

кодексу України та інших законодавчих актів України щодо співробітництва з Міжнародним кримінальним судом» від 3 травня 2022 року, яким норми КПК України доповнено розділом IX² «Особливості співробітництва з міжнародним кримінальним судом».

Пункт 9.16 наказу передбачає, що забезпечувати виконання запиту іноземної держави про проведення процесуальних дій, який надійшов з уповноваженого (центрального) органу або безпосередньо з іноземної компетентної установи, відповідно до вимог ст. 558 КПК України та з дотриманням місячного строку проведення слідчих (розшукових) дій з дати надходження звернення до безпосереднього виконавця; прохань Міжнародного кримінального суду про співробітництво – з урахуванням особливостей, визначених розділом IX² КПК України [133].

Строк прохання Міжнародного кримінального суду, відповідно до положень ст. 561 КПК України, виконують у порядку і строки, передбачені ст. 558 КПК України, з огляду на особливості, визначені ст. 562 КПК України та Римським статутом Міжнародного кримінального суду [93].

Зокрема, у ст. 99 Статуту передбачено, що прохання про допомогу виконують відповідно до передбаченої для цього випадку процедури, встановленої законодавством запитуваної держави, та, якщо це не заборонено таким законодавством, у спосіб, зазначений у проханні, включаючи дотримання будь-якої процедури, зазначеної в ньому, або дозвіл особам, зазначеним у проханні, бути присутніми й надавати допомогу в процесі виконання [139].

Якщо негайне виконання прохання перешкоджає здійснюваному розслідуванню або кримінальному переслідуванню у справі, іншій, ніж та справа, якої стосується прохання, запитувана держава, згідно зі ст. 94 Статуту, може відстрочити виконання цього прохання на строк, погоджений із Судом.

Однак відстрочка не повинна перевищувати строк, необхідний для закінчення відповідного розслідування або кримінального переслідування в

запитуваній державі. Перед прийняттям рішення про відстрочку запитувана держава повинна розглянути питання про те, чи може допомога бути надана негайно з дотриманням певних умов [139].

З огляду на ці положення Статуту, строки виконання прохання Міжнародного кримінального суду можна поділити на два види:

– *загальний строк*, який визначений кримінальним процесуальним законодавством запитуваної держави;

– *негайний строк* – строк виконання прохання Міжнародного кримінального суду.

Оскільки функцію міжнародного співробітництва в стадії досудового розслідування, відповідно до чинного КПК України, також реалізує Національне антикорупційне бюро України, з питанням щодо порядку продовження строків виконання запиту компетентних органів іноземних держав необхідно звертатися до внутрішніх нормативно-правових актів Бюро.

У п. 198 Інструкції з діловодства у Національному антикорупційному бюро України, затвердженої наказом Національного антикорупційного бюро України від 18 травня 2017 року, передбачено, що строки виконання документів можуть бути типовими, які встановлює законодавство, або індивідуальними, які встановлюють Директор Національного бюро, Перший заступник, заступники Директора Національного бюро, керівник структурного підрозділу. Кінцевий строк виконання зазначають у тексті документа або резолюції.

Пункт 199 Інструкції передбачає, що документи, у яких не зазначено строк їх виконання, повинні бути виконані не пізніше, ніж за 30 календарних днів з дня реєстрації документа в Національному бюро. Якщо завдання потребує термінового виконання, обов'язково зазначають конкретний кінцевий строк його виконання.

Крім цього, Інструкція врегульовує питання порядку продовження виконання документа.

Отже, п. 202 встановлює, що в разі потреби строк виконання документа може бути продовжено за обґрунтованим проханням виконавця, яке подають не пізніше ніж *за три робочі дні до закінчення встановленого строку*, а щодо документа, у якому не зазначено строк, – до закінчення тридцятиденного строку від дати його реєстрації [64].

Хоча Інструкція і передбачає загальні вимоги до документування управлінської інформації та організації роботи з документами в Національному бюро незалежно від способу фіксації та відтворення інформації, що міститься в документах, включаючи їх підготовку, реєстрацію, облік і контроль за виконанням [64], у будь-якому випадку, з огляду на положення п. 198, слід ураховувати типовий строк, установлений законодавством, – один місяць з дня його безпосереднього надходження до виконавця.

Запит про міжнародну правову допомогу слід виконувати у визначений КПК України строк – упродовж одного місяця. Проте, з огляду на характер та обсяг проведення запитуваних процесуальних дій, процедури погодження та розгляду клопотань слідчим суддею в межах кримінальних проваджень на стадії досудового розслідування або ж розгляду підприємством, установою чи організацією запиту про надання інформації тощо, у компетентних органів часто виникає необхідність у продовженні строку виконання запиту, що має наслідком звернення до уповноваженого (центрального) органу з відповідним обґрунтованим клопотанням.

Тому ч. 2 ст. 558 КПК України визначає, що за необхідності виконання складних і великих за обсягами процесуальних дій, зокрема таких, що потребують погодження прокурора або можуть бути проведені лише на підставі ухвали слідчого судді, строк виконання може бути продовжений центральним органом України або органом, уповноваженим здійснювати зносини з компетентними органами іноземної держави відповідно до ч. 3 ст. 545 КПК України [93], тобто Національним антикорупційним бюро України.

У ньому наводять не лише загальні мотиви звернення з ним, а й зазначають обсяг проведеної роботи компетентним національним органом з обґрунтуванням причин, які об'єктивно унеможливають виконання його у визначені строки.

Пункт 9.17 наказу встановлює, що в разі неможливості виконання запитуваних процесуальних дій у встановлений законом строк за п'ять днів до його закінчення слід уживати заходів для забезпечення надходження до уповноваженого (центрального) органу обґрунтованого клопотання про необхідність продовження строку виконання запиту. Під час проведення значної кількості запитуваних процесуальних дій та отримання великих за обсягами матеріалів – невідкладно надсилати їх відповідними частинами до уповноваженого (центрального) органу або іноземного компетентного органу (за наявності вказівки уповноваженого (центрального) органу України) [133].

Питання щодо продовження строків виконання прохання компетентного органу іноземної держави в будь-якому випадку приймають лише за наявності об'єктивних причин неможливості його виконання у визначені строки, з наведенням обґрунтування у відповідному клопотанні, яке надсилають уповноваженому органу в чітко регламентовані терміни.

Законодавче врегулювання процедури продовження строку виконання запиту чи прохання запитуючої держави або ж організації є надзвичайно важливим елементом вияву взаємодопомоги в межах розслідування кримінальних правопорушень, оскільки це дає змогу національним органам цілком реалізувати свої повноваження щодо якісного та повного виконання запитуваних процесуальних дій.

Норми чинного КПК України не містять передбаченого терміну звернення до уповноваженого органу України з метою продовження строку виконання запиту або строку, на який може бути продовжено виконання запиту на території України, що є прогалиною в законодавстві, тож це потребує закріплення в ст. 558 КПК України.

З огляду на неможливість конкретно визначити строк, на який може бути продовжено виконання процесуальних дій на території України, видається можливим формування та закріплення в ст. 558 КПК України положення про те, що він може бути продовжений центральним органом України або органом, уповноваженим здійснювати зносини з компетентними органами іноземної держави відповідно до ч. 3 ст. 545 КПК України, на строк, об'єктивно необхідний для виконання запитуваних процесуальних дій, тобто він є таким, який визначають у кожному конкретному випадку.

Відсутність правового регулювання порядку продовження та визначення необхідного строку виконання процесуальних дій на території України вимагає узгодження положень КПК України з п. 9.17 наказу Офісу Генерального прокурора «Про організацію роботи органів прокуратури України у сфері міжнародного співробітництва» від 12 вересня 2023 року № 258. У зв'язку з цим запропоновано доповнити ст. 558 Кодексу положенням про порядок продовження виконання запиту про міжнародну правову допомогу.

У кожному випадку необхідно керуватися нормами, закріпленими в наказах центральних органів.

Важливою складовою оформлення матеріалів, отриманих на виконання запиту про міжнародну правову допомогу, є їх засвідченість відповідним органом з метою надання їм юридичної вірогідності.

Саме вона є ключовим елементом допустимості й належності отриманих доказів, оскільки своїм підписом слідчі судді, керівники підприємств, установ або організацій, учасники кримінального провадження підтверджують істинність викладеної, наданої або зафіксованої інформації; причому документ скріплюють печаткою.

Наприклад, якщо на виконання запиту отримуємо інформацію підприємства, установи чи організації, обов'язково в запиті зазначають не лише про конфіденційність запитуваної інформації, а й зосереджувати увагу

їх керівників на необхідності дотримання вимог ч. 2 ст. 558 КПК України щодо належного оформлення відповіді на нього.

Водночас протоколи проведення слідчих, процесуальних дій підписують усі учасники її проведення та скріплюють печаткою того компетентного органу, який їх провів.

Наприклад, ч. 3 ст. 564 КПК України передбачає, що орган досудового розслідування, слідчий, прокурор або суд складає протокол про вручення особі документів із зазначенням місця та дати їх вручення. Протокол підписує особа, якій вручено документи, з викладом її заяв або зауважень під час отримання документів. У випадках, передбачених міжнародним договором, згода на обов'язковість якого надана Верховною Радою України, складається також окреме підтвердження, що підписують особа, яка отримала документи, та особа, яка здійснила їх вручення [93].

У протоколі проведення процесуальної дії необхідно зазначати про те, що її здійснено на виконання запиту про міжнародну правову допомогу, а протокол оформлено з дотриманням вимог як ст. 104, 105, так і ст. 564 КПК України.

Це питання є важливим для істинності й автентичності викладеного змісту, тому належне оформлення матеріалів виконаного запиту про міжнародну правову допомогу законодавчо врегульовано в нормах кримінального процесуального законодавства.

Частина 3 ст. 558 КПК України передбачає, що складені органом досудового розслідування, слідчим, прокурором або суддею документи для забезпечення виконання запиту про міжнародну правову допомогу підписують зазначені посадові особи, скріплюють печаткою відповідного органу. Отримані за результатами виконання запиту від інших відомств, установ чи підприємств (незалежно від форми власності) документи повинні бути підписані їхніми керівниками та скріплені печаткою відповідного відомства, установи чи підприємства. Орган досудового розслідування або слідчий передає матеріали виконання запиту прокурору, який здійснює

нагляд за додержанням законів під час проведення досудового розслідування, для перевірки повноти й законності проведених слідчих (розшукових) та інших процесуальних дій [93].

З цього випливає реалізація наглядової функції прокурора під час виконання запиту компетентного органу іноземної держави, яка полягає в перевірці повноти, якості та всебічності його виконання органом досудового розслідування.

Наглядова функція прокурора під час виконання запиту компетентного органу іноземної держави на території України є всеохопною, тому що це безпосередній ключ для забезпечення не тільки законності, правопорядку, верховенства права та забезпечення прав і свобод людини й громадянина під час виконання запитів про співпрацю, а й один із вагомих важелів нагляду за реалізацією органами досудового розслідування обов'язку «виконувати доручення та вказівки прокурора, які надають у письмовій формі [93].

Це є запорукою відповідального підходу органу досудового розслідування до виконання покладених на них законодавством обов'язків, реалізація яких сприяє досягненню завдання кримінального провадження, визначеного в ст. 2 КПК України.

Водночас відсутність у КПК України визначених норм щодо умов, порядку та способу продовження виконання запиту компетентного органу іноземної держави на території України не сприяє відповідальному підходу уповноважених органів до виконання запитуваних процесуальних дій, що актуалізує необхідність законодавчого їх формулювання та закріплення в ст. 558 КПК України шляхом внесення змін і доповнень до нього.

2.4. Проведення процесуальних дій в порядку надання міжнародної правової допомоги на території України

Чи не найбільш значущою формою здійснення міжнародного співробітництва під час кримінального провадження є міжнародна правова допомога під час проведення процесуальних дій.

Саме завдяки проведенню органами досудового розслідування комплексу процесуальних і слідчих (розшукових) дій збирають належні та допустимі докази, які становлять обґрунтовану підставу для повідомлення особі про підозру у вчиненні кримінального правопорушення та висунення їй обвинувачення або ж навпаки, тобто виконують завдання кримінального провадження, визначене ст. 2 КПК України.

Для того щоб стати фундаментальною базою для реалізації інших форм міжнародного співробітництва, зокрема видачі осіб, які вчинили кримінальне правопорушення (екстрадиція), кримінального провадження в порядку перейняття, визнання та виконання вироків іноземних держав та передачі засуджених осіб, процесуальні дії в порядку надання міжнародної правової допомоги мають проводити в межах, визначених кримінальним процесуальним законодавством України.

Однак органи, уповноважені на здійснення досудового розслідування, не завжди можуть встановити обставини, які підлягають доказуванню в кримінальному провадженні, без залучення можливостей компетентних органів іноземних держав.

У такому разі вони звертаються щодо «проведення компетентними органами однієї держави процесуальних дій, виконання яких необхідне для досудового розслідування» [93] на території відповідної держави.

Загалом чинне законодавство України передбачає два шляхи надання міжнародної правової допомоги, а саме порядок, встановлений міжнародним договором, згоду на обов'язковість якого надала Верховна Рада України, і нормами КПК України.

На якість, усебічність і повноту проведення органами досудового розслідування процесуальних дій в порядку надання міжнародної правової допомоги впливає ступінь їх підготовки до співпраці з компетентними органами іноземних держав, тобто вміння реалізовувати розроблений сторонами механізм їх проведення, який безпосередньо сприятиме найшвидшому та найефективнішому виконанню завдань кримінального провадження, що постають перед ними на певному етапі виконання прохання.

Тож зазначене узгоджується з думкою А. Антонюк, яка слушно зауважує, що сторони, які розробляють договори про правову допомогу в кримінальних провадженнях, мають забезпечити, щоб ці договори сприяли пришвидшенню надання правової допомоги, спрощенню порядку одержання доказів і проведенню як процесуальних, так і слідчих дій, а також збирали докази з використанням способів, бажаних для запитуючої сторони [2, с. 62–63].

З огляду на зростання рівня злочинності та розвиток науково-технічного прогресу, саме на органи досудового розслідування покладено основне завдання – усебічно зібрати необхідні, а іноді й вирішальні докази злочинної діяльності шляхом проведення процесуальних і слідчих дій, щоб запитуюча сторона могла ефективно та своєчасно виконати завдання кримінального провадження.

З цього вбачається, що лише злагоджена та скоординована робота договірних сторін під час розроблення, підписання і виконання домовленостей про правову допомогу в кримінальних провадженнях слугує запорукою дотримання основних засад кримінального судочинства та позитивно позначається на розвитку всебічної співпраці між правоохоронними органами іноземних держав у напрямі боротьби зі злочинністю.

Слід зауважити, що міжнародна правова допомога, зокрема проведення процесуальних дій в стадії досудового розслідування, не обмежується лише

КПК України або міжнародними договорами, ратифікованими Верховною Радою України у встановленому законом порядку.

Ідеться про іншу процедуру, яка притаманна міжнародному співробітництву, – міжнародну співпрацю на засадах взаємності, що має відповідати двом умовам: по-перше, письмового гарантування Україною запитуваній стороні розглянути в майбутньому її запит про надання такого самого виду міжнародної правової допомоги; по-друге, письмового гарантування компетентним органом іноземної держави розглянути в майбутньому запит України про надання такого самого виду міжнародної правової допомоги.

З огляду на це, доречно з'ясувати сутність процесуальних дій у кримінальному провадженні в межах надання міжнародної правової допомоги на стадії досудового розслідування.

У чинному КПК України не закріплено визначення поняття «процесуальні дії», проте в різних статтях містяться положення про проведення слідчих (розшукових) та інших процесуальних дій або ж просто процесуальних дій.

Власне проведення слідчих (розшукових) і негласних слідчих (розшукових) дій та їх види врегульовані відповідно у 20 та 21 главах КПК України.

З визначення кримінального провадження випливає, що це процесуальні дії у зв'язку із вчиненням діяння, передбаченого законом України про кримінальну відповідальність [93].

Учені-процесуалісти пропонують різні тлумачення поняття процесуальних дій та їх значення в кримінальному провадженні.

Зокрема, В. В. Зуєв, поділяючи позицію С.Я. Фурси, вважає, що всі процесуальні дії, які вправі вчиняти суб'єкт юридичного процесу, здійснюють активним або пасивним способом. Наприклад, такі права осіб, які беруть участь у справі, як право ознайомлюватися з матеріалами справи, брати участь у судових засіданнях, заявляти клопотання та відводи,

оскаржувати рішення й ухвали суду, передбачають їх реалізацію шляхом активних процесуальних дій зазначених осіб. Однак суб'єктивні процесуальні права й обов'язки можуть реалізовуватися шляхом утримання суб'єктів судочинства від вчинення певних дій (не перешкоджати процесуальним діям інших осіб, дотримуватися порядку в залі судового засідання тощо) [63, с. 63].

Це узгоджується з процесуальною поведінкою учасників провадження, яка полягає у вчиненні активних дій з метою реалізації визначених прав та обов'язків або ж в утриманні від їх здійснення.

Водночас процесуальні дії – це дії учасників кримінального провадження, які передбачені та регламентовані кримінальним процесуальним законодавством, спрямовані на збирання, перевірку або використання доказів у кримінальному провадженні. Водночас вони класифікують їх на слідчі (розшукові) дії та інші процесуальні дії [144, с. 5].

Таке формулювання є слушним, але не повним. Мета процесуальних дій не обмежена лише збиранням, перевіркою або використанням доказів у кримінальному провадженні, вона є значно ширшою.

Наприклад, без проведення такої процесуальної дії, як прийняття заяви та внесення відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань у порядку ст. 214 КПК України, неможливо було б розпочати проведення досудового розслідування, що своєю чергою унеможливило б проведення будь-яких процесуальних та слідчих дій, спрямованих на виконання завдання кримінального провадження та з'ясування обставин, які підлягають доказуванню в ньому.

Тобто на першочерговому етапі, до початку кримінального провадження, відбувається саме фіксація факту вчинення кримінального правопорушення, що також є процесуальною дією, оскільки заяву про його вчинення приймає уповноважена особа, реєструє та на її підставі вносить відомості до Єдиного реєстру досудових розслідувань. Без відповідної реєстрації про вчинення кримінального правопорушення неможливо було б

збирати докази, а ті, що зібрані до моменту внесення, є недопустимими, крім тих, які зібрані під час проведення такої слідчої дії, як огляд місця події.

Або ж одним із прав підозрюваного, передбачених ст. 42 КПК України, є заявлення ним клопотань про проведення процесуальних дій або відводів, які розглядають відповідно до вимог ст. 220 КПК України та оформлюють у виді процесуального рішення – постановою. Це теж є процесуальною дією,

прокурор) у кримінальному провадженні мають процесуальний статус та реалізують свої права на підставі КПК України.

Сукупність відповідних матеріалів за результатами проведення процесуальних дій, наприклад, запит-відповідь або клопотання-постанова тощо, які є процесуальними документами, завжди долучають до матеріалів кримінального провадження і є його невід'ємною складовою.

Тому це узгоджується з думкою Д. Михайлика, який, досліджуючи питання процесуальних дій у кримінальному провадженні, слушно зазначив, що це дії, спрямовані на виконання завдань кримінального провадження на різних стадіях кримінального процесу, проведення яких забезпечується силами та засобами кримінального провадження на підставах і в порядку, передбачених кримінальним процесуальним законодавством [107, с. 219, 221].

Коли йдеться про співвідношення процесуальних і слідчих дій, слід розуміти, що всі дії, передбачені кримінальним процесуальним законодавством, є процесуальними, оскільки завдяки їх реалізації уповноважені особи виконують завдання кримінального провадження.

З огляду на зазначене, слушною є думка Ю. Чорноус, яка акцентує на тому, що поняття процесуальних дій є доволі широким, адже традиційно до процесуальних відносять будь-які дії, що передбачені КПК України [188, с. 96].

Досліджуючи позиції вчених щодо слідчих і процесуальних дій у кримінальному процесі, Ю. Терещенко цілком поділяє думку Ю. Чорноус, що процесуальні дії співвідносяться зі слідчими діями, як ціле й частина.

Процесуальні дії охоплюють усі передбачені кримінально-процесуальним законодавством заходи, проте відрізняються від слідчих за метою, колом уповноважених суб'єктів і порядком провадження, отримуваними результатами [153, с. 170].

Тому постає питання, чому під час міжнародного співробітництва запитують саме правову допомогу про проведення процесуальних дій.

На нашу думку, зазначене пов'язано з тим, що надання міжнародної правової допомоги не може зводитися лише до проведення конкретних слідчих дій, передбачених або КПК України, або ж міжнародним договором, ратифікованим Верховною Радою України у встановленому законом порядку, і які спрямовані на збирання або перевірку вже отриманих доказів у кримінальному провадженні, оскільки паралельно є і ті дії, які виконують роль допоміжних, а іноді й ключових засобів виконання його завдання, а тому вони є процесуальними [77].

За їх допомогою дотримуються прав усіх учасників кримінального провадження, вони є передумовами проведення необхідних слідчих або інших процесуальних дій або засобами, необхідними для з'ясування обставин, які підлягають доказуванню в кримінальному провадженні, тощо.

До прикладу, ст. 564 КПК України передбачено вручення документів особі, зазначеній у запиті, що оформлюють відповідним протоколом, ст. 565 КПК України визначає складання прохання про тимчасову передачу особи, яку тримають під вартою, або засудженої особи в Україну з метою давання показань або участі в інших процесуальних діях, або ж у ст. 566 КПК України врегульовано питання щодо виклику особи, яка перебуває за межами України, для провадження слідчих та інших процесуальних дій на території України.

Отже, проведенню слідчої (розшукової) або іншої процесуальної дії передують проведення процесуальних дій уповноваженими особами національних органів України, за допомогою чого можливо досягти мети їх проведення.

Коли йдеться про виконання запиту компетентного органу іноземної держави про надання міжнародної правової допомоги на території України, необхідно акцентувати на тому, що це процесуальні дії, тобто весь спектр дій, які охоплені кримінальним процесуальним законодавством і забезпечують виконання завдання кримінального провадження.

У ст. 561 КПК України визначено, що на території України з метою виконання запиту про надання міжнародної правової допомоги можуть бути проведені будь-які процесуальні дії, передбачені КПК України або міжнародним договором [93].

Водночас у ст. 4 КПК України передбачено, що під час виконання на території України окремих процесуальних дій за запитом (дорученням) компетентних органів іноземних держав у межах міжнародного співробітництва застосовують положення КПК України.

На прохання компетентного органу іноземної держави під час виконання на території України таких процесуальних дій можуть застосовувати процесуальне законодавство іноземної держави, якщо це передбачено міжнародним договором, згода на обов'язковість якого надана Верховною Радою України, а за відсутності такого міжнародного договору України – за умови, що таке прохання не суперечить законодавству України [93].

Сформований у ст. 9 КПК України принцип законності передбачає, зокрема, застосування положення відповідного міжнародного договору України, у разі якщо норми КПК України суперечать міжнародному договору, згода на обов'язковість якого надана Верховною Радою України [93].

Повертаючись до сутності процесуальних дій, слід зазначити, що поняття «будь-які процесуальні дії» охоплює не тільки власне процесуальні, а й слідчі (розшукові), а тому доцільно виокремити види процесуальних дій, проведення яких можливе на території України під час надання міжнародної правової допомоги компетентному органу іноземної держави, з огляду на

положення КПК України та міжнародних договорів, згоду на обов'язковість яких надала Верховна Рада України.

Процесуальні дії може бути проведено на прохання запитуючої сторони на засадах взаємності. Проте визначальним критерієм надання такого виду допомоги є те, що обсяг процесуальних дій має відповідати загальним засадами кримінального провадження, передбаченого КПК України, і не повинні суперечити їм, тобто бути прийнятними за національним законодавством.

Адже суперечливий порядок збирання доказів, нівелювання правами людини, недотримання основних засад кримінального судочинства мають наслідком визнання таких доказів недопустимими, що унеможливить виконання завдання кримінального провадження.

Коли йдеться про класифікацію процесуальних дій, видається доцільною думка Ю. Черноус, що до процесуальних дій, визначених КПК України, належать:

– процесуальні дії, проведення яких безпосередньо передбачено в межах міжнародного співробітництва, згідно з розділом IX КПК України, зокрема вручення документів (ст. 542, 564), зберігання та передання речових доказів і документів (ст. 549), тимчасова передача (ст. 565); виклик особи, яка перебуває за межами України (ст. 566); допит за запитом компетентного органу іноземної держави шляхом проведення відео- або телефонної конференції (ст. 567); розшук, арешт і конфіскація майна (ст. 568); контрольована поставка (ст. 569); прикордонне переслідування (ст. 570);

– слідчі (розшукові) дії, проведення яких врегульовано в главі 20 розділу III КПК України, зокрема допит (ст. 224), пред'явлення особи, речей для впізнання (ст. 228, 229); обшук (ст. 234); огляд (ст. 237); огляд трупа, зокрема пов'язаний з ексгумацією (ст. 238, 239); слідчий експеримент (ст. 240); освідкування особи (ст. 241); проведення експертизи (ст. 242–244); отримання зразків для експертизи (ст. 245);

– негласні слідчі (розшукові) дії, передбачені главою 21 розділу III КПК України: втручання в приватне спілкування (ст. 258); збереження інформації (ст. 259); аудіо-, відеоконтроль особи (ст. 260); накладення арешту на кореспонденцію (ст. 261); огляд і виїмка кореспонденції (ст. 262); зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж (ст. 263); зняття інформації з електронних інформаційних систем (ст. 264); дослідження інформації, отриманої під час застосування технічних засобів (ст. 266); обстеження публічно недоступних місць, житла чи іншого володіння особи (ст. 267); установлення місцезнаходження радіоелектронного засобу (ст. 268); спостереження за особою, річчю або місцем (ст. 269); аудіо-, відеоконтроль місця (ст. 270); контроль за вчиненням злочину (ст. 271); виконання спеціального завдання з розкриття злочинної діяльності організованої групи чи злочинної організації (ст. 272); негласне отримання зразків, необхідних для порівняльного дослідження (ст. 274);

– інші процесуальні дії, передбачені КПК України: залучення особи до провадження як потерпілого (ст. 55), цивільного позивача (ст. 61), цивільного відповідача (ст. 62), їх представників (ст. 58, 59, 63, 64), перекладача (ст. 68); експерта (ст. 69), спеціаліста (ст. 71); вручення повістки про виклик (ст. 135); тимчасовий доступ до речей і документів (ст. 159); тимчасове вилучення майна (ст. 167, 168); арешт майна (ст. 170); вручення письмового повідомлення про підозру (ст. 278) та інші [188, ст. 97, 98].

Іншу ж групу утворюють процесуальні дії, які узгоджені договірними сторонами у відповідному міжнародному договорі та можуть бути проведені в межах надання міжнародної правової допомоги. До таких дій, наприклад, належать: опитування сторін та інших осіб (ст. 4 Договору) [188, ст. 98], одержання, зокрема, пояснень осіб (ст. 1 Договору) [36], встановлення місця знаходження чи ідентифікація осіб предметів (ст. 1 Договору) [46], обмін інформацією і доказами та створення спільних слідчих груп (ст. 1 Договору) [43] тощо.

З положень ст. 562 КПК України щодо проведення процесуальних дій, які потребують спеціального дозволу прокурора або суду, впливає ще одна класифікація.

Процесуальні дії можна класифікувати на:

- дії, які не потребують спеціального дозволу;
- дії, які потребують спеціального дозволу.

Такий дозвіл суду або прокуратури необхідно отримувати в загальному порядку, тобто з дотриманням положень КПК України, попри відсутність вимоги щодо одержання спеціального дозволу для процесуальної дії за законодавством запитуючої сторони [108, ст. 17, 18].

З цього вбачається, що для виконання певної процесуальної чи слідчої дії необхідний спеціальний дозвіл, який повинен бути виконаний у визначені терміни, тобто час, відведений законодавством для досягнення мети процесуальної чи слідчої дії.

КПК України чітко передбачає терміни на виконання слідчих чи процесуальних дій на території України. Водночас термін виконання певного виду дій на території іноземної держави не завжди врегульовують норми законодавства.

До прикладу, строк дії ухвали такого заходу забезпечення кримінального провадження, як тимчасовий доступ до речей та документів, на території України, відповідно до ч. 7 ч. 1 ст. 164 КПК України, не може перевищувати двох місяців з дня постановлення ухвали, за винятком ухвал, постановлених на виконання вимог ч. 2 ст. 562 КПК України. Строк для цього заходу є необмеженим на території іноземної держави, згідно з ч. 2 ст. 562 КПК України.

У разі якщо під час звернення за допомогою в іноземній державі необхідно виконати процесуальну дію, для проведення якої в Україні потрібен дозвіл прокурора або суду, така процесуальна дія потребує надання відповідного дозволу прокурором або судом у порядку, встановленому КПК України, лише в разі, якщо це передбачено міжнародним договором або є

обов'язковою умовою надання такого виду допомоги за законодавством запитуваної сторони. Строк дії такого дозволу не обмежується, а належно засвідчена копія дозволу долучається до матеріалів запиту [93]. У цьому випадку маємо чітко визначний КПК України термін виконання такого виду заходу забезпечення кримінального провадження. Водночас деякі слідчі (розшукові) дії теж мають визначені КПК України терміни досягнення їх мети, і не завжди в чинному Кодексі конкретно врегульовано питання термінів їх проведення компетентним органом іноземної держави на її території на виконання запиту уповноваженого органу України про надання міжнародної правової допомоги. Пов'язано це передусім з тим, що для того щоб виконати певну процесуальну дію на території іноземної держави, потрібна наявність належно підготовленого пакета всіх документів, які мають бути перекладені офіційною мовою спілкування та належно завірені.

По-друге, їх надсилання компетентному органу іноземної держави й навпаки потребує часу, після спливання якого провести її буде неможливо, а зібрані докази вже будуть вважати недопустимими.

Наприклад, на противагу спеціальній ст. 164 КПК України, що врегульовує питання строку дії ухвали тимчасового доступу до речей та документів, зокрема під час міжнародного співробітництва, у ст. 235 КПК України не зазначено строку виконання ухвали суду про проведення обшуку на території іноземної держави [93].

Необмеженість цього терміна впливає з ч. 2 ст. 562 КПК України, що передбачає строк дії дозволу на проведення процесуальної дії на території іноземної держави. Тому питання проведення процесуальних дій, які потребують спеціального дозволу в межах міжнародної правової допомоги, мають бути врегульовані в нормах КПК України, які передбачають проведення конкретної процесуальної або слідчої дії.

Норми КПК України містять положення про те, що на території України можуть бути проведені будь-які процесуальні дії, які ним і ратифікованим міжнародним договором передбачені, а також з огляду на

засади взаємності, впливає їх класифікація, що узгоджується з позицією І. М. Кобилинської.

З Другого додаткового протоколу до Європейської конвенції про взаємну допомогу в кримінальних справах 2001 року впливає дві категорії процесуальних дій, які можуть бути проведені на виконання запиту компетентного органу іноземної держави.

До першої категорії належать процесуальні дії, які можуть здійснюватися про надання міжнародної правової допомоги, а до другої – кримінальні процесуальні дії, які можуть вчиняти за відсутності такого прохання, без такої допомоги, але без шкоди власним розслідуванням чи судовим розглядам [71, с. 274].

Зазначене чітко співвідноситься зі ст. 543 КПК України, що передбачає порядок направлення запиту до іншої держави, порядок розгляду уповноваженим (центральним) органом України запиту іншої держави або міжнародної судової установи про таку допомогу. Порядок виконання такого запиту визначає КПК України й чинні міжнародні договори України, а також ст. 544 КПК України, відповідно до якої за відсутності міжнародного договору України міжнародна правова допомога чи інше співробітництво може бути надано на підставі запиту іншої держави чи запитано на засадах взаємності [93].

Таке розмежування є доволі слушним. Їх поділ є першочерговим та основним, оскільки саме від нього залежить конкретний процесуальний порядок, яким будуть керуватися уповноважені органи під час виконання прохання іноземної держави чи міжнародної організації на території України.

Попри обраний спосіб виконання процесуальних дій на території України (на підставі КПК України або міжнародного договору чи на засадах взаємності), усі вони мають відповідати загальним засадам кримінального провадження та бути спрямованими на його виконання. Адже порушення процесуального порядку збирання доказів має наслідком визнання їх

недопустимими, що своєю чергою унеможливить досягнення виконання завдання кримінального провадження.

Отже, *процесуальні дії в порядку надання міжнародної правової допомоги в кримінальному провадженні є засобами виконання завдання кримінального провадження, визначеного ст. 2 КПК України, а також засобами забезпечення його дієвості.*

Зважаючи на широкий спектр регулювання процесуальних дій нормами кримінального процесуального законодавства, видається за можливе сформулювати ознаки, яким мають відповідати процесуальні дії під час міжнародної правової допомоги в стадії досудового розслідування та за якими вони відрізняються від процесуальних дій, які проводять органи досудового розслідування під час кримінального провадження. Зокрема, процесуальним діям під час міжнародної правової допомоги в стадії досудового розслідування *притаманні такі ознаки:*

- 1) їх проводять за наявності відповідних підстав;
- 2) види процесуальних дій можуть бути передбачені як КПК України, так і міжнародним договором, ратифікованим Верховною Радою України у встановленому законом порядку, або інші будь-які процесуальні дії, передбачені КПК України на засадах взаємності, у разі відсутності міжнародного договору між державами;

- 3) результати проведення процесуальних дій оформлюють у встановленому порядку та у визначеній формі (процесуальний документ), засвідчують гербовою печаткою компетентного органу, який їх проводив, і передають уповноваженому органу України для подальшого скерування запитуючій стороні без перекладу, якщо інше не передбачено міжнародним договором, ратифікованим Верховною Радою України у встановленому законом порядку.

Для ефективного ж розслідування кримінальних правопорушень і всебічної співпраці з компетентними органами іноземних держав видається за необхідне законодавчо визначити та закріпити поняття процесуальних дій

у порядку надання міжнародної правової допомоги в ст. 561 КПК України шляхом внесення доповнення до нього.

Слід спрямувати увагу на питання належного оформлення порядку та результатів проведення процесуальних дій. У протоколі проведення процесуальних дій доцільно зважати на те, що їх здійснено на виконання запиту компетентного органу іноземної держави про міжнародну правову допомогу, і керуватись відповідною статтею Кодексу. До прикладу, під час вручення документів особі слідчий або прокурор складає відповідний протокол із зазначенням, окрім загальної статті, ще й спеціальної, яка передбачає таке вручення, тобто ст. 564 КПК України.

На території України з метою виконання запиту про міжнародну правову допомогу може бути проведено будь-які процесуальні дії, передбачені як КПК України, так і міжнародним договором, ратифікованим Верховною Радою України у встановленому законом порядку.

Водночас питання їх фіксації у відповідній статті чинного КПК України не знайшло свого правового визначення.

У ст. 564 КПК України передбачено, що орган досудового розслідування, слідчий, прокурор або суд складає протокол про вручення особі документів із зазначенням місця та дати їх вручення. Протокол підписує особа, якій вручено документи, з викладом її заяв або зауважень під час отримання документів. У випадках, передбачених міжнародним договором, згода на обов'язковість якого надана Верховною Радою України, складають також окреме підтвердження, що підписує особа, яка отримала документи, й особа, яка здійснила їх вручення.

У разі відмови особи отримати документи, що підлягають врученню, про це зазначають у протоколі. Документи, що підлягають врученню, вважають врученими, про що зазначають у протоколі.

Якщо документи, що підлягають врученню, не містять перекладу українською мовою і складені мовою, яка є не зрозумілою особі, зазначеній у

запиті, така особа має право відмовитися отримати документи. У такому разі документи вважають такими, вручення яких не відбулося.

Протокол про вручення документів передають разом з іншими документами, доданими до запиту, компетентному органу іноземної держави в порядку, передбаченому ст. 558 КПК України [93].

У ст. 558 КПК України визначено порядок оформлення запиту про міжнародну правову допомогу, а саме: складені органом досудового розслідування, слідчим, прокурором або суддею документи для забезпечення виконання запиту про міжнародну правову допомогу підписують зазначені посадові особи та скріплюють печаткою відповідного органу. Отримані за результатами виконання запиту від інших відомств, установ чи підприємств (незалежно від форми власності), документи повинні бути підписані їхніми керівниками та скріплені печаткою відповідного відомства, установи чи підприємства. Орган досудового розслідування або слідчий передає матеріали виконання запиту прокурору, який здійснює нагляд за додержанням законів під час проведення досудового розслідування, для перевірки повноти й законності проведених слідчих (розшукових) та інших процесуальних дій [93].

Чинний КПК України питання щодо належної фіксації порядку та результатів проведення процесуальних дій у порядку надання міжнародної правової допомоги на території України в конкретній його нормі не визначено, що засвідчує необхідність їх нормативного закріплення в ст. 561 КПК України.

Міжнародні договори в системі ієрархії джерел кримінального процесуального законодавства мають вищу юридичну силу, ніж КПК України, тому слід передбачити процесуальне унормування в ст. 561 КПК України порядку й результатів проведення процесуальної дії відповідно до притаманної їм специфіки та положень ч. 3 ст. 558 КПК України в спеціальному протоколі проведення процесуальної дії.

Висновки до розділу 2

1. Сформульовано визначення поняття міжнародного договору, який слід тлумачити як укладену між державами в особі їх глав чи інших уповноважених законом суб'єктів угоду, що врегульовує їхні права й обов'язки під час вирішення питань в окремих сферах діяльності держави.

2. Встановлено, що запит про міжнародну правову допомогу є однією з підстав проведення процесуальних дій та легітимним засобом збирання допустимих доказів, необхідних для подальшого їх використання в кримінальному провадженні.

Зазначено, що чітко, грамотно й обґрунтовано сформований зміст запиту є запорукою швидкого та повного його виконання з дотриманням розумності строків здійснення кримінального провадження, а також прав і законних інтересів людини.

Обґрунтовано необхідність правового регулювання питання порядку продовження строку виконання процесуальних дій на території України та його закріплення в ст. 558 КПК України. Запропоновано в разі неможливості конкретно визначити строк, на який може бути продовжено виконання процесуальних дій на території України, передбачити можливість продовження його центральним органом України або органом, уповноваженим здійснювати зносини з компетентними органами іноземної держави відповідно до ч. 3 ст. 545 КПК України, на строк, об'єктивно необхідний для виконання запитуваних процесуальних дій, тобто він є таким, який визначають у кожному конкретному випадку.

3. Удосконалено дефініцію поняття процесуальних дій в порядку надання міжнародної правової допомоги в кримінальному провадженні, які є засобами виконання завдання кримінального провадження, визначеного ст. 2 КПК України, а також засобами забезпечення його дієвості.

Виокремлено особливості, які притаманні процесуальним діям під час міжнародної правової допомоги в стадії досудового розслідування, серед

яких такі: їх проведення можливе за наявності відповідних підстав; процесуальні дії можуть бути передбачені як КПК України, так і міжнародним договором, ратифікованим Верховною Радою України у встановленому законом порядку або інші процесуальні дії, передбачені КПК України на засадах взаємності, у разі відсутності міжнародного договору між державами; результати проведення процесуальних дій оформлюють у встановленому порядку та передбаченій формі.

Встановлено, що строк дії дозволу на проведення процесуальної дії на території запитуваної сторони не обмежується строками, визначеними КПК України, на відміну від строку дії дозволу на проведення слідчих (розшукових) дій на території України.

4. Аргументовано необхідність узгодження норм КПК України, що визначають процесуальні строки проведення слідчих (розшукових) дій або строки застосування заходів забезпечення кримінального провадження, з положеннями ст. 562 КПК України щодо необмеженого строку дій спеціального дозволу.

Порядок проведення та фіксація процесуальних дій мають відповідати як положенням ст. 104 цього Кодексу, так і положенням міжнародного договору, з огляду на особливості, визначені ч. 3 ст. 558 КПК України.

РОЗДІЛ 3

КОНТРОЛЬ І НАГЛЯД ЗА ДОТРИМАННЯМ ЗАКОНОДАВСТВА ПРО МІЖНАРОДНУ ПРАВОВУ ДОПОМОГУ ПРИ ПРОВЕДЕННІ ПРОЦЕСУАЛЬНИХ ДІЙ В СТАДІЇ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ

3.1. Нагляд прокурора за дотриманням законодавства про міжнародну правову допомогу під час здійснення досудового розслідування

З початком євроінтеграційних процесів в Україні сформовано основи для реформування не тільки її правової системи, а й системи національних органів, які здійснюють боротьбу зі злочинністю, а також виконують правоохоронні та правозахисні функції.

Водночас будь-якому органу в системі державного механізму притаманний порядок здійснення ними законодавчо визначених функцій, з однієї сторони, а з другої – наявність органу, що має здійснювати нагляд і контроль за дотриманням ним законів.

Тому накопичення значної кількості нормативно-правових актів, зокрема у сфері міжнародного співробітництва, і наявність численних органів, які здійснюють міжнародну співпрацю, потребує приведення вітчизняного законодавства, зокрема і норм кримінального процесуального, до міжнародних стандартів шляхом періодичного внесення змін і доповнень до нормативно-правових актів з питань кримінального судочинства.

Прийняття 13 квітня 2012 року КПК України, 14 жовтня 2014 року Закону України «Про прокуратуру», 2 липня 2015 року Закону України «Про Національну поліцію України» та ратифікація Верховною Радою України численних міжнародних договорів про правову допомогу з іноземними державами позначилися на розширенні міждержавної співпраці, зокрема й з питань кримінального судочинства.

Тож прийняття чинного КПК України стало переломною подією для кримінального процесу, зокрема й для міжнародного співробітництва, оскільки відбулося утвердження його як самостійного інституту шляхом виокремлення в розділ IX «Міжнародне співробітництво у кримінальному провадженні».

Зазначене позитивно позначилося на розумінні не тільки суті його здійснення у зв'язку із закріпленням положень щодо основних засад і процесуального порядку здійснення його форм, а й особливостями здійснення нагляду прокурором під час досудового розслідування.

Питання щодо здійснення нагляду прокурора під час міжнародного співробітництва знайшло своє розширене регулювання не лише в нормах КПК України, а й у профільному нормативно-правовому акті – Законі України «Про прокуратуру».

До прийняття 2 червня 2016 року Закону України «Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя)» розділ VII «Прокуратура» Конституції України був окремим інститутом, що закріплював широкі повноваження прокурора.

Водночас ст. 1 КПК України передбачає, що порядок кримінального провадження на території України визначається лише кримінальним процесуальним законодавством України, яке складається з відповідних положень Конституції України, міжнародних договорів, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, КПК та інших законів України [93].

Періодичне повернення вчених і науковців до проблематики правозастосування, з огляду на інтеграційні процеси України, потребує нових ідей та поглядів, а отже, внесення численних змін та доповнень до законодавства, зокрема й до кримінального процесуального.

Тому питання належного конституційного закріплення повноважень прокурора, зокрема і в кримінальному процесі, є важливою та невід'ємною складовою формування зразкової правової держави.

Прокурор як процесуальний керівник у кримінальному провадженні супроводжує його від початку внесення відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань і до набрання вироком законної сили, тому питання щодо міжнародної правової допомоги під час проведення процесуальних дій на досудовому розслідуванні – стадії, де активно реалізуються наглядові повноваження прокурора, є актуальними для кримінального судочинства.

Питання здійснення нагляду прокурора під час міжнародного співробітництва визначено в ч. 2 ст. 2 Закону, де передбачено, що з метою реалізації своїх функцій прокуратура здійснює міжнародне співробітництво.

Розділ XI «Міжнародне співробітництво» Закону регламентує, що органи прокуратури згідно з міжнародними договорами України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, і кримінальним процесуальним законодавством України здійснюють співробітництво з компетентними органами інших держав з питань проведення процесуальних дій під час розслідування кримінальних правопорушень, видачі осіб, які їх вчинили, перейняття кримінального провадження та з інших питань, передбачених такими договорами. У разі відсутності міжнародного договору України співробітництво в цій сфері здійснюють органи прокуратури України на підставі взаємних письмових гарантій [135].

Співробітництво органів прокуратури з компетентними органами інших держав не можуть здійснювати всупереч конституційним гарантіям України та її договірним зобов'язанням щодо прав людини. У випадках, передбачених законодавством, Офіс Генерального прокурора є центральним органом, відповідальним за виконання міжнародних договорів України.

Якщо міжнародний договір України передбачає безпосередній порядок співробітництва під час кримінального провадження, обласні прокуратури здійснюють таке співробітництво в межах своєї компетенції.

Офіс Генерального прокурора в порядку, передбаченому Законом України «Про міжнародні договори України», бере участь у підготовці міжнародних договорів України щодо співробітництва у сфері кримінального

судочинства, укладає міжвідомчі міжнародні договори України про співробітництво з питань діяльності прокуратури з відповідними державними органами іноземних держав і міжнародними організаціями, до компетенції яких належать питання, що регулюють договори [135].

Уповноваженим центральним органом з питань міжнародного співробітництва на стадії досудового розслідування є Офіс Генерального прокурора, тому, згідно зі ст. 545 КПК України, саме він звертається із запитами про міжнародну правову допомогу в кримінальному провадженні під час досудового розслідування та розглядає відповідні запити іноземних компетентних органів, крім досудового розслідування кримінальних правопорушень, віднесених до підслідності Національного антикорупційного бюро України, яке в таких випадках здійснює функції центрального органу України [93].

Усебічна міжнародна співпраця органів прокуратури у сфері кримінального судочинства позначилася й на конкретизації регулювання цієї діяльності.

Детальніше питання щодо нагляду прокурора в кримінальному провадженні щодо міжнародного співробітництва регламентовано також у наказах з основних напрямів прокурорської діяльності.

Слід зазначити, що прокуратура як центральний орган, уповноважений на міжнародне співробітництво під час досудового розслідування, у своїй діяльності керується низкою нормативно-правових актів, основним із яких є КПК України.

Питання забезпечення належної організації роботи органів прокуратури України у сфері міжнародного співробітництва врегульовано в наказі Генерального прокурора «Про організацію роботи органів прокуратури України у сфері міжнародного співробітництва» від 12 вересня 2023 року, тому що міжнародне співробітництво є одним з основних напрямів прокурорської діяльності, тож однаковість розуміння і застосування

прокурорами законодавчих норм у повсякденній діяльності з питань міжнародного співробітництва є важливим та необхідним.

Зокрема, п. 9.14 цього наказу закріплює забезпечення керівниками обласних, окружних прокуратур у межах компетенції належної організації роботи у сфері міжнародного співробітництва під час кримінального провадження під час здійснення нагляду за додержанням органами досудового розслідування України вимог ст. 552, 600 КПК України щодо порядку підготовки запиту про міжнародну правову допомогу та передання кримінального провадження; посилену увагу слід спрямовувати на відповідність змісту та форми запиту, додатків до нього положенням міжнародних договорів, зокрема заявам чи застереженням запитуваної держави [133].

Саме нагляд прокурора під час міжнародного співробітництва на стадії досудового розслідування слугує запорукою дотримання відповідним національним органом норм кримінального процесуального законодавства, зокрема й міжнародних договорів, згоду на обов'язковість яких надано Верховною Радою України та які також є його частиною.

Прокурор як незалежний процесуальний учасник у кримінальному судочинстві існував завжди. Попри стрімкий розвиток правових систем і юридичної науки, створення та вдосконалення державних інституцій – суд, прокуратура, поліція тощо, розроблення та видання кримінальних процесуальних кодексів, внесення численних змін і доповнень до кримінального процесуального законодавства невпинно підвищували роль прокурора в кримінальному процесі як гаранта дотримання прав людини і громадянина.

Розвиток кримінального процесу вимагав наявності незалежного та незацікавленого органу, основне завдання якого було б спрямоване на виконання завдання кримінального провадження.

Діяльність прокурора є чи не найважливішою для процесу, тому що її здійснюють від моменту подання особою заяви про вчинення кримінального

правопорушення або виявлення його ознак, вона закінчується виконанням рішення суду, а для міжнародного співробітництва – ще й видачею осіб, які вчинили кримінальне правопорушення (екстрадицією).

За відсутності такої процесуальної особи, як прокурор, неможливо було б говорити про демократичність кримінального процесу. Тому важливо усвідомлювати, що саме процесуальна діяльність прокурора, яка полягає в здійсненні нагляду під час кримінального провадження, є невід’ємною та ключовою для кримінального судочинства, зокрема під час міжнародного співробітництва.

Однією з важливих форм його здійснення під час кримінального провадження є міжнародна правова допомога під час проведення процесуальних дій, зокрема в стадії досудового розслідування. Досудове розслідування кримінальних правопорушень здійснюють органи досудового розслідування. Стаття 38 КПК України передбачає, що органами досудового розслідування є органи, що здійснюють досудове слідство й дізнання.

Досудове слідство здійснюють слідчі підрозділи органів Національної поліції, органів безпеки й органів Державного бюро розслідувань, а також підрозділ детективів, підрозділ внутрішнього контролю Національного антикорупційного бюро України та підрозділи детективів органів Бюро економічної безпеки України.

Дізнання здійснюють підрозділи дізнання або уповноважені особи інших підрозділів органів Національної поліції, органів безпеки, органів Бюро економічної безпеки України, органів Державного бюро розслідувань та Національного антикорупційного бюро України [93].

Саме на стадії досудового розслідування для ефективного здійснення зазначеними вище органами процесуальної діяльності та додержання ними законів під час розслідування кримінальних правопорушень передбачено нагляд прокурора, який є ключовим, зокрема під час виконання запиту компетентного органу іноземної держави про міжнародну правову допомогу або ж під час його підготовки перед направленням до уповноваженого органу

України для розгляду й подальшого скерування до компетентного органу запитуваної держави.

Попри відсутність правового означення та закріплення нагляду прокурора в чинному КПК України, саме його процесуальна діяльність як прокурора в кримінальному процесі є гарантом дотримання закону, прав і свобод людини й громадянина, відновлення їх порушених прав, а тому є чи не найбільш значущою в кримінальному судочинстві, зокрема на стадії досудового розслідування.

Ця діяльність пронизує кримінальне провадження від початку внесення відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань і до вступу судового рішення в законну силу, а отже, є ключовою для нього.

У п. 17 ч. 2 ст. 36 КПК України передбачено, що прокурор, здійснюючи нагляд за додержанням законів під час проведення досудового розслідування у формі процесуального керівництва досудовим розслідуванням, уповноважений, зокрема, доручати органу досудового розслідування виконання запиту (доручення) компетентного органу іноземної держави про міжнародну правову допомогу або перейняття кримінального провадження, перевіряти повноту й законність проведення процесуальних дій, а також повноту, усебічність та об'єктивність розслідування в перейнятому від іноземних держав кримінальному провадженні [93].

Це положення не цілком збігається зі ст. 40 КПК України, адже в повноваженнях слідчого конкретно не закріплено його право на виконання запиту компетентного органу іноземної держави про здійснення міжнародного співробітництва, зокрема за міжнародної правової допомоги під час проведення процесуальних дій [93].

Таке повноваження впливає з імперативного характеру ч. 4 ст. 40 КПК України, яка регламентує обов'язковість виконання слідчим доручень та вказівок прокурора, які надають у письмовій формі, отже, і доручень у порядку п. 17 ч. 2 ст. 36 КПК України.

На противагу КПК України, повноваження поліції щодо здійснення ними міжнародного співробітництва закріплено в Законі України «Про Національну поліцію».

У п. 25 ст. 23 зазначеного Закону передбачено, що поліція відповідно до покладених на неї завдань виконує в межах компетенції запити органів правопорядку (правоохоронних органів) інших держав або міжнародних організацій поліції відповідно до закону й міжнародних договорів України [132].

Саме обов'язковість вказівок і доручень прокурора відіграє вирішальну роль у здійсненні ним наглядових функцій, зокрема під час співробітництва з компетентними органами іноземних держав, оскільки активна, оперативна й ініціативна поведінка прокурора під час досудового розслідування відіграє вирішальну роль у виконанні завдання кримінального провадження.

Процесуальне керівництво прокурора досудовим розслідуванням за активного використання ним наданих кримінальним процесуальним законом повноважень є ефективним способом забезпечення законності дій та рішень органів досудового розслідування та реалізації визначених Конституцією України відповідних наглядових функцій.

Нагляд за додержанням законів у формі процесуального керівництва дає змогу прокурору за допомогою обов'язкових для виконання зазначеними органами вказівок, доручень, процесуальних дій та рішень безпосередньо спрямовувати перебіг кримінального провадження на стадії досудового розслідування, дієво впливати на зміст і результати діяльності слідчих, а також виконання ними завдань кримінального судочинства, насамперед щодо захисту особи, суспільства й держави від кримінальних правопорушень, охорони прав, свобод і законних інтересів учасників кримінального провадження, а також забезпечення швидкого, повного та неупередженого розслідування в розумні строки [50, с. 143].

Водночас, коли йдеться про нагляд прокурора за додержанням законів під час проведення досудового розслідування у формі процесуального

керівництва, необхідно зазначити, що основним його завданням є здійснення наглядових функцій щодо неухильного дотримання вимог закону та їх правильне застосування органами досудового розслідування.

Це узгоджується з трактуванням В. В. Сухоноса, який слушно зауважує, що прокурорський нагляд за точним виконанням законів є єдиним щодо діяльності всіх державних органів, на які покладено функцію попередження та розслідування злочинів, зокрема проведення оперативно-розшукової діяльності, незалежно від того, у якій формі його здійснюють і до якого відомства належить [152, ст. 185].

Вирішальну ж роль у міжнародній співпраці під час досудового розслідування відіграє центральний орган України – Офіс Генерального прокурора, оскільки саме він остаточно перевіряє матеріали виконання запиту компетентного органу іноземної держави на обґрунтованість і відповідність вимогам законів та міжнародних договорів України, згоду на обов'язковість яких надала Верховна Рада України, перед їх направленням безпосередньо запитуваній стороні й навпаки.

Зі змісту глави 43 КПК України, що врегульовує порядок міжнародної правової допомоги під час проведення процесуальних дій у кримінальному провадженні, впливає, що така співпраця відбувається у двох напрямках.

Перший – надсилання до уповноваженого органу України запиту про міжнародну правову допомогу в кримінальному провадженні прокурором або слідчим за погодженням з прокурором для його розгляду на предмет обґрунтованості й відповідності вимогам законів і міжнародних договорів України, згоду на обов'язковість яких надала Верховна Рада України, і подальшого направлення до компетентного органу запитуваної держави [93].

Другий передбачає розгляд центральним органом України запиту компетентного органу запитуючої держави про міжнародну правову допомогу на предмет обґрунтованості й відповідності вимогам законів або міжнародних договорів України, ратифікованих Верховною Радою України

та його надсилання до компетентного органу України для безпосереднього виконання [93].

З огляду на важливе значення органів прокуратури в напрямі здійснення міжнародного співробітництва під час кримінального провадження в стадії досудового розслідування, слід зазначити, що саме їх нагляд як еталон, гарант слугує взірцем ефективного й неухильного дотримання норм закону в напрямі боротьби зі злочинністю, охорони та відновлення прав, свобод й інтересів людини, оскільки як би не змінювалося законодавство України, існування нагляду прокурора в кримінальному процесі засвідчує, що без нього він апріорі би не міг виконувати своє завдання в демократично-правовому суспільстві.

Невипадково це узгоджується з позицією В. М. Юрчишина, який слушно відмічає, що функцією нагляду наділяється виключно прокурор, оскільки його наглядова діяльність має постійний, безперервний і всеохопний характер, а в деяких випадках й оперативний, що засвідчує її незмінний та конституційний характер [192, ст. 130]. Здійснення прокурором процесуального керівництва досудовим розслідуванням не зводиться лише до нагляду за дотриманням законів органами досудового розслідування. З огляду на специфічне становище в кримінальному процесі, прокурор наділений широким колом прав та обов'язків.

Безпосередньо прийняття КПК України 2012 року, Закону України «Про прокуратуру», наказу Генерального прокурора «Про організацію роботи органів прокуратури України у сфері міжнародного співробітництва» тощо відобразилося на процесуальній діяльності прокурора як одного з основних суб'єктів сторони обвинувачення, діяльність якого пронизує весь кримінальний процес, на відміну від діяльності органів досудового розслідування, які реалізують свої права й обов'язки лише в межах його проведення.

Діяльність прокурора як одного з ключових учасників кримінального судочинства є значно ширшою та відповідальнішою, оскільки він

уповноважений особисто розпочинати здійснення досудового розслідування та в необхідних випадках особисто проводити слідчі (розшукові) й процесуальні дії в порядку, визначеному КПК України [93].

До прикладу, за його участю безпосередньо відбувається судовий розгляд клопотань про надання судом дозволу на проведення певних слідчих дій, саме прокурор обґрунтовує підстави їх проведення або ж саме він як одна зі сторін кримінального провадження уповноважений оскаржувати судові рішення, що має наслідком своєчасність вступу рішення в законну силу та його виконання тощо.

Ось чому слушною видається думка В. В. Рогальської, яка слушно зазначає, що прокурор, здійснюючи нагляд за додержанням законів під час проведення досудового розслідування у формі процесуального керівництва досудовим розслідуванням, перебуває вже «поруч і разом зі слідчим». Прокурор у такому разі безпосередньо керує діями органу досудового розслідування щодо проведення певних процесуальних або слідчих дій, бере активну участь у проведенні будь-якої процесуальної, слідчої дії або особисто проводить їх [140, с. 7].

Для кращого розуміння питання прокурорського нагляду під час міжнародної правової допомоги в межах проведення процесуальних дій необхідно акцентувати на безпосередній процедурі надсилання запиту до компетентного органу іноземної держави або ж, навпаки, його виконання на території України.

Питання проведення процесуальних дій є важливою та невід'ємною частиною складової міжнародного співробітництва під час кримінального провадження, а тому обґрунтоване звернення з таким видом допомоги до компетентного органу іноземної держави чи навпаки й належне оформлення запиту є підставою для всебічного та повного виконання процесуальних дій.

Стаття 551 КПК України передбачає, що прокурор або слідчий за погодженням з прокурором надсилає до уповноваженого (центрального)

органу України запит про міжнародну правову допомогу в кримінальному провадженні, яке він здійснює.

Уповноважений (центральний) орган України розглядає запит на предмет обґрунтованості й відповідності вимогам законів і міжнародних договорів України.

У разі прийняття рішення про направлення запиту уповноважений (центральний) орган України протягом десяти днів надсилає запит уповноваженому (центральному) органу запитуваної сторони безпосередньо або дипломатичним шляхом. У разі відмови в направленні запиту всі матеріали протягом десяти днів повертаються відповідному органу України з викладом недоліків, які потрібно усунути, або з поясненням причин неможливості направлення запиту [93].

Водночас ч. 3 ст. 558 КПК України врегульовує порядок оформлення та перевірки документів за результатами виконання запиту компетентного органу іноземної держави про міжнародну правову допомогу на території України. Складені органом досудового розслідування, слідчим, прокурором або суддею документи для забезпечення виконання запиту про міжнародну правову допомогу підписують зазначені посадові особи та скріплюють печаткою відповідного органу. Отримані за результатами виконання запиту від інших відомств, установ чи підприємств (незалежно від форми власності) документи повинні бути підписані їхніми керівниками та скріплені печаткою відповідного відомства, установи чи підприємства. Орган досудового розслідування або слідчий передає матеріали виконання запиту прокурору, який здійснює нагляд за додержанням законів під час проведення досудового розслідування, для перевірки повноти й законності проведених слідчих (розшукових) та інших процесуальних дій.

Зазначені положення щодо перевірки обґрунтованості та відповідності законам і ратифікованим Верховною Радою України міжнародним договорам запиту та його матеріалів становлять частину суті нагляду прокурора під час міжнародної правової допомоги під час проведення процесуальних дій в

стадії досудового розслідування, а іншу – законність їх проведення органом досудового розслідування.

Ось чому, перш ніж направити матеріали виконаного доручення про міжнародну правову допомогу уповноваженому органу запитуючої держави або ж, навпаки, вони проходять перевірку на обґрунтованість, повноту, точність і законність через усі ланки органів прокуратури, що приводить до такого твердження: міжнародне співробітництво в кримінальному провадженні відіграє важливу роль для ефективного й ініціативного співробітництва органів прокуратури України з компетентними органами іноземних держав, а ретельність і всебічність проведення ними перевірки матеріалів слугує запорукою належного розвитку співпраці у вирішенні нагальних та важливих питань у сфері кримінального судочинства, а також повному, усебічному й об'єктивному виконанню завдання кримінального провадження.

Тож розширення правового регулювання міжнародного співробітництва в кримінальному процесі позначилося на зростанні обсягу наглядових повноважень прокурора. Водночас 36,1 % респондентів висловились про те, що нагляду прокурора під час міжнародної правової допомоги в кримінальному провадженні потребує окремого законодавчого формулювання та закріплення в КПК України (додаток А), що є цілком слушною думкою.

Тому нагляд прокурора під час міжнародної правової допомоги можна сформулювати як здійснення нагляду прокурором за дотриманням законності й повноти під час проведення органом досудового розслідування процесуальних дій на виконання запиту компетентного органу іноземної держави на території України або ж законності й обґрунтованості запиту про міжнародну правову допомогу в кримінальному провадженні під час його підготовки з метою подальшого направлення до компетентного органу запитуваної сторони [78].

3.2. Здійснення відомчого контролю за дотриманням законодавства про міжнародну правову при проведенні процесуальних дій

За останнє десятиліття правоохоронна діяльність держави зазнала кардинальних змін, що пов'язано як із прийняттям 2012 року чинного КПК України, так і безпосередньо з європейською інтеграцією та розвитком міжнародних відносин.

Разом зі створенням органів, уповноважених на здійснення досудового розслідування, реформації зазнали органи кримінальної юстиції, що позначилося на забезпеченні наглядових і контрольних функцій у кримінальному процесі.

Поряд з наглядом прокурора та судовим контролем у кримінальному провадженні уваги потребує й інший вид кримінально-процесуального засобу – відомчий контроль.

Вони становлять ланцюг, який складається з ланок: верховенство права, законність і права людини, у якому відомчий контроль, нагляд прокурора та судовий контроль є засобами виконання органом досудового розслідування та прокурором завдання кримінального провадження, визначеного ст. 2 КПК України, де найбільше утверджуються зазначені цінності.

Кримінальний процес – це галузь права, де найбільше можуть обмежувати права людини та громадянина в межах кримінального провадження та, як наслідок, застосовувати на підставі рішення суду найжорсткіший вид примусу – покарання.

Наявність відомчого контролю в кримінальному процесі як першочергового засобу перевірки щодо дотримання норм кримінального процесуального законодавства під час обмеження прав громадян є своєрідним гарантом ефективної реалізації повноважень, визначених КПК України, органами, які уповноважені на здійснення досудового розслідування.

Слово «контроль» походить від французького слова *contrôle*, що означає *подвійний список* і полягає в перевірці, обліку, спостереженні за чим-небудь; це установи, особи, що перевіряють діяльність будь-якої іншої організації або відповідальної особи, звітність тощо, або ж це підсумкова функція управління [120].

Тому суть відомчого контролю зводиться до того, що це перевірка всередині державного органу. Тобто це така оцінка органом вищого рівня діяльності органу нижчого рівня в цій системі на предмет «неухильного дотримання Конституції України, законів України та інших нормативно-правових актів» [132] у межах наданих повноважень, а також «професійного виконання ними своїх службових обов'язків відповідно до вимог нормативно-правових актів, посадових (функціональних) обов'язків, наказів керівництва» [132].

Зазначене узгоджується з позицією вчених І. В. Зозулі та О. І. Зозулі, які трактують означення відомчого контролю так. Відомчий контроль – це форма державної діяльності з перевірки стану державного управління (діяльності нижчих органів і підпорядкованих об'єктів управління) у певній галузі, здійснювана державними органами вищого рівня – відомствами (міністерствами, іншими центральними органами виконавчої влади, національними комісіями тощо) [62, с. 85].

Відомчий контроль у кримінальному процесі на стадії досудового розслідування виконують як керівник органу досудового розслідування, так і керівник центрального органу управління.

Чинний КПК України передбачає, що органами досудового розслідування є органи, що здійснюють досудове слідство й дізнання.

Досудове слідство здійснюють:

- 1) слідчі підрозділи органів Національної поліції, органів безпеки та органів Державного бюро розслідувань;
- 2) підрозділ детективів, підрозділ внутрішнього контролю Національного антикорупційного бюро України;

3) підрозділи детективів органів Бюро економічної безпеки України.

Дізнання здійснюють підрозділи дізнання або уповноважені особи інших підрозділів:

- а) органів Національної поліції;
- б) органів безпеки;
- в) органів Бюро економічної безпеки України;
- г) органів Державного бюро розслідувань;
- д) Національного антикорупційного бюро України [93].

Організовує досудове розслідування кримінального провадження або дізнання відповідно керівник органу досудового розслідування або керівник дізнання.

Для стадії досудового розслідування чинний КПК України передбачає лише два центральні органи, уповноважені на здійснення міжнародного співробітництва в кримінальному провадженні.

Поняття уповноважений (центральный) орган визначене в ст. 541 КПК України як орган, уповноважений від імені держави розглянути запит компетентного органу іншої держави або міжнародної судової установи та вжити заходів з метою його виконання чи направити до іншої держави запит компетентного органу про надання міжнародної правової допомоги [93].

Стаття 545 КПК України передбачає, що Офіс Генерального прокурора звертається із запитом про міжнародну правову допомогу в кримінальному провадженні під час досудового розслідування та розглядає відповідні запити іноземних компетентних органів, крім досудового розслідування кримінальних правопорушень, віднесених до підслідності Національного антикорупційного бюро України, яке в таких випадках здійснює функції центрального органу України.

Центральний орган після вивчення запиту про міжнародну правову допомогу скерує його для виконання тому органу, до підслідності якого належить здійснення досудового розслідування конкретного кримінального провадження, з огляду на ст. 216 КПК України.

Повноваження керівників органів досудового розслідування впливають із норм КПК України, а також визначені конкретними законами України.

Тому для кращого розуміння не тільки питання здійснення відомчого контролю за дотриманням законодавства про міжнародну правову допомогу під час проведення процесуальних дій у кримінальному провадженні, а й безпосередньої міжнародної співпраці, необхідно звертатися також до профільного акта відповідного органу, оскільки норми КПК України передбачають лише здійснення загальних повноважень керівником органу досудового розслідування без урахування специфіки на окремих напрямках кримінальної процесуальної діяльності.

Слід зауважити, що відомчий контроль здійснюють там, де чітко прослідковується ієрархічна побудова органу, тобто від центрального органу влади до територіальних управлінь, апаратів, відділів або підрозділів.

Стаття 39 КПК України передбачає, що керівник органу досудового розслідування організовує досудове розслідування та уповноважений: визначати слідчого (слідчих), який здійснюватиме досудове розслідування, а у випадках здійснення досудового розслідування слідчою групою – визначати старшого слідчої групи, який керуватиме діями інших слідчих; відсторонювати слідчого від проведення досудового розслідування вмотивованою постановою за ініціативою прокурора або з власної ініціативи з подальшим повідомленням прокурора та призначати іншого слідчого за наявності підстав, передбачених КПК України, для його відводу або в разі неефективного досудового розслідування; ознайомлюватися з матеріалами досудового розслідування, давати слідчому письмові вказівки, які не можуть суперечити рішенням і вказівкам прокурора; уживати заходів щодо усунення порушень вимог законодавства у випадку їх допущення слідчим; погоджувати проведення слідчих (розшукових) дій та продовжувати строк їх проведення у випадках, передбачених КПК України; здійснювати досудове

розслідування, користуючись повноваженнями слідчого, а також здійснювати інші повноваження, передбачені КПК України [93].

Водночас керівник поліції, згідно зі ст. 22 Закону України «Про Національну поліцію», очолює поліцію та здійснює керівництво її діяльністю, забезпечує виконання покладених на неї завдань, у межах компетенції організовує та контролює виконання поліцією Конституції та законів України, актів Президента України, актів Кабінету Міністрів України, наказів міністерств, а також наказів і доручень Міністра внутрішніх справ України з питань, що належать до сфери діяльності поліції [132].

Стаття 23 Закону України «Про Національну поліцію» передбачає, що поліція виконує в межах компетенції запити органів правопорядку (правоохоронних органів) інших держав або міжнародних організацій поліції відповідно до закону й міжнародних договорів України [132].

Водночас ст. 6 Закону України «Про Державне бюро розслідувань» визначено, що Державне бюро розслідувань відповідно до покладених на нього завдань та у межах своєї компетенції, зокрема здійснює виконання запитів про надання правової допомоги, які надійшли від компетентних органів іноземних держав, здійснює співробітництво з поліцейськими й іншими відповідними органами іноземних держав відповідно до законів і міжнародних договорів України, а також здійснює оперативно-розшукову діяльність, досудове розслідування кримінальних правопорушень, віднесених до підслідності Державного бюро розслідувань, на підставах і в порядку, встановлених законом [127].

На відповідній адміністративно-територіальній одиниці, згідно зі ст. 13 цього Закону, Директор ДБР організовує роботу відповідного територіального управління щодо виконання повноважень ДБР, наказів і розпоряджень, а керівник підрозділу центрального апарату ДБР, крім зазначеного, ще й організовує роботу відповідного підрозділу центрального апарату з цих питань [127].

Керівництво діяльністю ж Національного антикорупційного бюро України як одного з уповноважених органів на здійснення міжнародного співробітництва в кримінальному провадженні, відповідно до ст. 6 Закону України «Про Національне антикорупційне бюро України», здійснює його Директор, який також координує та контролює діяльність його центрального й територіальних управлінь [131].

Водночас організовує роботу відповідного територіального управління щодо виконання повноважень Національного бюро, наказів і розпоряджень Директора Національного бюро директор територіальних управлінь Національного бюро [131].

Водночас цей Закон передбачає, що Національне бюро здійснює досудове розслідування кримінальних правопорушень, віднесених законом до його підслідності, проводить досудове розслідування інших кримінальних правопорушень у випадках, визначених законом, а також здійснює міжнародне співробітництво в межах своєї компетенції відповідно до законодавства України й міжнародних договорів України [131].

Ще одним органом, уповноваженим на здійснення досудового розслідування кримінальних правопорушень за положеннями ст. 216 КПК України, є Бюро економічної безпеки України.

Стаття 6 Закону України «Про Бюро економічної безпеки України» регламентує, що БЕБ здійснює співробітництво з компетентними органами інших держав, міжнародними, міжурядовими організаціями в межах своєї компетенції відповідно до законодавства України й міжнародних договорів України.

Крім цього, відповідно до покладених на нього завдань, визначених ст. 8 цього Закону, БЕБ здійснює оперативно-розшукову діяльність і досудове розслідування в межах передбаченої законом підслідності й міжнародне співробітництво з компетентними органами іноземних держав на підставі законів і міжнародних договорів України.

БЕБ здійснює свої повноваження через центральний апарат і територіальні управління, а очолює Бюро економічної безпеки України та здійснює керівництво його діяльністю, забезпечує виконання покладених на нього завдань Директор Бюро економічної безпеки України [125].

На визначених адміністративно-територіальних утвореннях організовує та контролює роботу відповідного територіального управління щодо виконання наказів, розпоряджень, завдань БЕБ і несе відповідальність за їх виконання керівник територіального управління.

Аналогічні повноваження виконує керівник підрозділу центрального апарату Бюро економічної безпеки України, але вже в межах відповідного підрозділу центрального апарату [125].

Крім цього, у нормах КПК України закріплено, що саме керівник уповноважений на здійснення первинного відомчого контролю, оскільки саме він організовує досудове розслідування.

Тобто керівник органу досудового розслідування наділений низкою повноважень, які допомагають йому ефективно організувати здійснення досудового розслідування кримінального провадження слідчим на ввіреній йому території.

У Законі України «Про Національну поліцію» не визначено повноваження ні керівника територіального відділу поліції, ні керівника органу досудового розслідування, їх доволі звужено передбачають норми КПК України, що дає підстави стверджувати про неповну конкретизацію його повноважень як учасника кримінального процесу.

Саме тому слушною є думка Я. А. Бурлаки щодо процесуального статусу керівника органу досудового розслідування. Зокрема, учений зазначає, що «на відміну від слідчого та прокурора, які законом наділені процесуальною самостійністю, керівника органу досудового розслідування таким не забезпечено. Водночас на рівні з прокурором і слідчим суддею він має право в порядку, визначеному законом, втручатися в діяльність слідчого, обмежуючи його процесуальну самостійність. У цьому разі задля

забезпечення винесення судом законного, обґрунтованого та справедливого вироку законодавець передбачив відомчий контроль за процесуальною діяльністю слідчого. Натомість неприпустимою прогалиною КПК України є нечітко визначений процесуальний статус керівника органу досудового розслідування» [9, с. 63].

Керівник територіального органу поліції як посадова особа, яку призначив начальник територіального органу Національної поліції в межах наданих йому повноважень, має забезпечувати належне функціонування ввіреного їй територіального органу [97, с. 189].

З цього випливає, що керівник органу досудового розслідування є посадовою особою територіального органу поліції, на ввіреній території якої він організовує здійснення досудового розслідування кримінального провадження підпорядкованими йому слідчими.

Питання здійснення відомчого контролю під час міжнародного співробітництва не знайшло закріплення в нормах КПК України, що ускладнює розуміння його сутності та правозастосування учасниками кримінального провадження.

Проте в нормах Кодексу передбачено їх право щодо «здійснення інших повноважень, передбачених КПК України» [93].

Реалізація їх процесуальних повноважень за різних форм міжнародної співпраці, зокрема за міжнародної правової допомоги, впливають із норм ст. 36 КПК України, відповідно до якої прокурор, здійснюючи нагляд за додержанням законів під час проведення досудового розслідування у формі процесуального керівництва досудовим розслідуванням, уповноважений, зокрема, доручати органу досудового розслідування виконання запиту (доручення) компетентного органу іноземної держави про міжнародну правову допомогу або перейняття кримінального провадження, перевіряти повноту й законність проведення процесуальних дій, а також повноту, усебічність та об'єктивність розслідування в перейнятому кримінальному провадженні [93].

Згідно зі стст. 39, 40 КПК України, керівник органу досудового розслідування та слідчий зобов'язані виконувати доручення та вказівки прокурора, які надають у письмовій формі [93].

До кола питань «здійснення інших повноважень, передбачених КПК України», можна віднести питання здійснення міжнародного співробітництва через письмові доручення та вказівки, які надають керівнику органу досудового розслідування або слідчому прокурором.

Тому з метою належного виконання своїх професійних обов'язків ст. 40 КПК України слід доповнити нормами щодо здійснення міжнародної правової допомоги в кримінальному провадженні слідчими органів досудового розслідування, зокрема щодо виконання запитів компетентних органів іноземних держав для підготовки проєктів для подальшого скерування запитуваній стороні тощо.

Із цим узгоджується позиція 23,8 % респондентів, які вважають за доцільне доповнити норми КПК України положенням щодо здійснення міжнародної правової допомоги органом досудового розслідування (додаток А).

Водночас паралельно в ст. 39 КПК України слід регулювати питання наділення керівника органу досудового розслідування повноваженнями щодо первинної перевірки проєкту запиту про міжнародну правову допомогу або ж матеріалів за результатами його виконання на предмет перевірки відповідності Конституції України, ратифікованим міжнародним договорам і законам України.

Зазначене не лише допоможе конкретно врегулювати питання здійснення відомчого контролю за міжнародної правової допомоги, але й слугуватиме засобом належного та всебічного його виконання, оскільки він передуватиме реалізації наглядових функцій прокурором.

Норми чинного КПК України передбачає, що єдиними уповноваженими органами, які наділені повноваженнями щодо

міжнародного співробітництва, на стадії досудового розслідування є Офіс Генерального прокурора та Національне антикорупційне бюро України.

Згідно зі ст. 554 КПК України, отримавши запит про міжнародну правову допомогу від запитуючої сторони, уповноважений (центральний) орган України розглядає його на предмет обґрунтованості й відповідності вимогам законів або міжнародних договорів України.

У разі прийняття рішення про задоволення запиту уповноважений (центральний) орган України надсилає запит компетентному органу України для виконання.

У межах повноважень Офіс Генерального прокурора має право надавати вказівки щодо забезпечення належного, повного та своєчасного виконання такого запиту. Такі вказівки є обов'язковими до виконання відповідним компетентним органом України.

Частина 3 ст. 558 КПК України передбачає, що центральний орган України щодо міжнародної правової допомоги або орган, уповноважений здійснювати зносини відповідно до ч. 3 ст. 545 КПК України, за результатами розгляду запиту компетентного органу іноземної держави про міжнародну правову допомогу приймає рішення стосовно доручення його виконання органу досудового розслідування, прокуратури або суду з одночасним ужиттям заходів щодо забезпечення умов конфіденційності.

Складені органом досудового розслідування, слідчим, прокурором або суддею документи для забезпечення виконання запиту про міжнародну правову допомогу підписують зазначені посадові особи та скріплюють печаткою відповідного органу.

Отримані за результатами виконання запиту від інших відомств, установ чи підприємств (незалежно від форми власності) документи повинні бути підписані їхніми керівниками та скріплені печаткою відповідного відомства, установи чи підприємства.

Орган досудового розслідування або слідчий передає матеріали виконання запиту прокурору, який здійснює нагляд за додержанням законів

під час проведення досудового розслідування, для перевірки повноти й законності проведених слідчих (розшукових) та інших процесуальних дій [93].

Органи досудового розслідування виконують запити компетентного органу іноземної держави про міжнародну правову допомогу відповідно до письмового доручення уповноваженого органу України – Офісу Генерального прокурора.

Чинний КПК України передбачений порядок виконання та оформлення матеріалів за результатами виконання запиту про міжнародну правову допомогу. Однак питання здійснення перевірки керівником органу досудового розслідування матеріалів виконаного запиту про міжнародну правову допомогу норми КПК України не врегульовують.

Перш ніж скерувати матеріали виконаного та належно оформленого запиту про міжнародну правову допомогу, прокурору з метою перевірки на предмет дотримання вимог закону під час його виконання керівник органу досудового розслідування має перевіряти їх на предмет усебічності й повноти.

В іншому випадку проведені не в повному порядку процесуальні дії або ж неналежно оформлені матеріали після ретельного їх вивчення прокурором слід повертати органу досудового розслідування з відповідним роз'ясненням щодо необхідності проведення додаткових заходів або усунення недоліків, що безпосередньо порушує законодавчо встановлений місячний термін їх виконання.

Як наслідок прокурор у разі неможливості виконання запитуваних процесуальних дій у встановлений законом строк, відповідно до п. 9.17 наказу, за п'ять днів до його закінчення вживати заходів для забезпечення надходження до уповноваженого (центрального) органу обґрунтованого клопотання про необхідність продовження строку виконання запиту. Під час проведення значної кількості запитуваних процесуальних дій та отримання великих за обсягами матеріалів невідкладно надсилати їх відповідними

частинами до уповноваженого (центрального) органу або іноземного компетентного органу (за наявності вказівки уповноваженого (центрального) органу України) [133].

Прокурор зобов'язаний організувати в п'ятиденний строк перевірку матеріалів, складених за результатами виконання запитів про міжнародну правову допомогу, прохань МКС про надання допомоги, щодо повноти, усебічності, законності здійснення запитуваних процесуальних дій та їх належного оформлення, зокрема наявності підпису уповноваженої службової особи та печатки органу, яким їх складено, а також у передбачених міжнародним договором випадках – перекладу цих документів [133].

Отже, з метою своєчасного виконання запиту про міжнародну правову допомогу та раціонального використання законодавчо відведеного часу необхідним є застосування заходів відомчого контролю керівником органу досудового розслідування як під час безпосереднього проведення процесуальних дій, так і під час оформлення відповідних матеріалів з метою забезпечення його належного та всебічного виконання уповноваженим працівником.

Питання відомчого контролю потребує законодавчого визначення та закріплення в нормах чинного КПК України, що врегульовують міжнародне співробітництво. Таку позицію також поділяють 34,7 % респондентів (додаток А).

Тема здійснення міжнародного співробітництва органами правопорядку є доволі важливою в умовах сьогодення, тому актуальним залишається питання щодо належного й ефективного його здійснення.

Одним з головних аспектів відомчого контролю в міжнародному співробітництві є час – момент, з якого керівник органу досудового розслідування може реалізувати свої повноваження щодо його здійснення під час міжнародної правової допомоги.

Цей момент, з огляду на норми КПК України, розпочинається з письмового доручення слідчому щодо виконання запиту про міжнародну правову допомогу компетентного органу іноземної держави.

Слідчий, «здійснюючи свої повноваження відповідно до вимог КПК України, є самостійним у своїй процесуальній діяльності, втручання в яку осіб, що не мають на те законних повноважень, забороняється» [93].

Поділяючи позицію О. М. Скрябіна, Я. А. Бурлака вважає, що службова залежність – це підпорядкованість слідчого керівнику органу досудового розслідування, який під час здійснення слідчим своєї діяльності безпосередньо вказує їй напрямок шляхом надання письмових доручень, що є обов'язковими для виконання. Проте слідчий у своїй діяльності не лише підпорядкований керівнику органу досудового розслідування, а й керівнику територіального підрозділу [9, с. 64].

Тож керівник органу досудового розслідування організовує досудове розслідування, під час здійснення якого він, зокрема, уповноважений давати слідчому письмові вказівки, які не можуть суперечити рішенням і вказівкам прокурора [93].

Роль керівника органу досудового розслідування під час виконання слідчим запиту щодо міжнародної правової допомоги про проведення процесуальних дій є важливою, тому що він скеровує його дії в необхідному напрямі задля всебічного, повного та своєчасного його виконання.

Суть відомчого контролю з боку керівника органу досудового розслідування під час міжнародної правової допомоги зводиться до надання письмових вказівок особі, уповноваженій на виконання запиту компетентного органу іноземної держави про міжнародну правову допомогу в кримінальному провадженні, які сприяли б усебічному, повному й об'єктивному проведенню запитуваних процесуальних дій з метою належного виконання завдання кримінального провадження, визначеного ст. 2 КПК України, а також перевірка дотримання слідчим вимог

кримінального процесуального законодавства України під час його підготовки.

Водночас під час анкетування встановлено, що 34,7 % респондентів висловили думку про необхідність урегулювання питання відомчого контролю за дотриманням законодавства про міжнародну правову допомогу в кримінальному провадженні у КПК України (додаток А), що є доречним.

Така ситуація потребує співмірного «втручання» з урахуванням процесуальної самостійності слідчого, тобто воно має бути необхідним і виправданим у конкретному випадку.

Складно охопити весь спектр кримінального процесуального законодавства щодо встановлення меж здійснення відомчого контролю в органах, уповноважених на здійснення досудового розслідування, визначення конкретних їх повноважень з питань міжнародної співпраці.

Тому слушним видається внесення змін і доповнень до чинного КПК України, зокрема в ст. 39 КПК України щодо визначення керівником органу досудового розслідування слідчого, який здійснюватиме міжнародне співробітництво в кримінальному провадженні, зокрема міжнародну правову допомогу у кримінальному провадженні або розслідування у перейнятому кримінальному провадженні та відсторонення ним слідчого у разі неефективного досудового розслідування, зокрема у перейнятому кримінальному провадженні, у разі неповного чи неправильного виконання запиту компетентного органу іноземної держави про міжнародну правову допомогу, або при порушенні змісту та форми запиту про міжнародну правову допомогу для подальшого направлення прокурору та до розділу IX «Міжнародне співробітництво під час кримінального провадження» щодо формування сутності відомчого контролю під час міжнародної співпраці тощо.

Зазначене потребує клопіткої роботи, адже міжнародне співробітництво в кримінальному провадженні перейшло на новий рівень – рівень самостійного інституту кримінального процесуального законодавства,

якому притаманні специфічні аспекти не лише в нормативному регулюванні, а й своєрідному правозастосуванні учасниками кримінального процесу.

3.3. Судовий контроль за дотриманням законодавства при проведенні процесуальних дій, які потребують спеціального дозволу

1991 року Україна розпочала узгоджувати національне законодавство з новими правовими реаліями та міжнародними стандартами.

Переломною подією для кримінального процесу стало прийняття 13 квітня 2012 року КПК України, який за змістом є засобом належного дотримання конституційних прав, свобод й інтересів людини і громадянина.

Головним критерієм правильності обраного курсу в напрямі реформування органів державної влади, зокрема і правосуддя, стало усвідомлення того, що кожному з них має бути притаманний конкретний спектр повноважень, який унеможлиблював би підміну їх функцій та був взірцем дотримання головних конституційних принципів, де саме права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Держава відповідає перед людиною за свою діяльність. Утвердження та забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави [89].

У кримінальному судочинстві ідеї законності та верховенства права забезпечуються завдяки таким двом потужним механізмам забезпечення законності та правопорядку, як наглядова діяльність прокурора та судовий контроль.

Попри те, що нагляд і контроль мають різне призначення в кримінальному процесі, проте вони нерозривно пов'язані між собою, тому і закріплені в розділі VIII Конституції України «Правосуддя». На рівні із судом, прокуратурою діє і адвокатура. Саме вони реалізують принцип змагальності, утворюючи «тріаду кримінального процесу», де три різні

складові за своїми функціями та повноваженнями спрямовують свою діяльність на утвердження верховенства права, законність і виконання завдання кримінального провадження, визначеного ст. 2 КПК України.

Кримінальний процес побудований так, щоб наслідком змагальності було постановлення законного, обґрунтованого й умотивованого рішення судом, де цілком реалізовано сторонами їхні права, тому питання нагляду прокурора та судового контролю є доволі важливим.

Реалізації контрольних функцій судом передують здійснення прокурором його наглядових функцій, тому що він «уповноважений здійснювати нагляд за додержанням законів під час проведення досудового розслідування у формі процесуального керівництва досудовим розслідуванням, зокрема шляхом погоджувати або відмовляти в погодженні клопотань слідчого до слідчого судді про проведення слідчих (розшукових) дій, негласних слідчих (розшукових) дій, інших процесуальних дій у випадках, передбачених КПК України, чи самостійно подавати слідчому судді такі клопотання або оскаржувати судові рішення в порядку, встановленому ним [93].

Поняття нагляду прокурора в кримінальному провадженні на стадії досудового розслідування не має правового означення. Однак зі змісту норм чинного КПК України випливає, що він полягає в здійсненні функцій щодо неухильного дотримання вимог закону та їх правильного виконання органами досудового розслідування з метою виконання завдання кримінального провадження, визначеного ст. 2 КПК України, а також забезпечення законності та правопорядку.

Основні напрями наглядової діяльності прокурора визначено не лише в ст. 130¹ Конституції України, а й у Законі України «Про прокуратуру» та КПК України.

Стаття 36 КПК України передбачає, що прокурор, здійснюючи нагляд за додержанням законів під час проведення досудового розслідування у формі процесуального керівництва досудовим розслідуванням, уповноважений: ініціювати перед керівником органу досудового

розслідування питання про відсторонення слідчого від проведення досудового розслідування та призначення іншого слідчого за наявності підстав, передбачених КПК України, для його відводу, або у випадку неефективного досудового розслідування, скасовувати незаконні й необґрунтовані постанови слідчих, відмовляти в затвердженні обвинувального акта, клопотань про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру, вносити зміни до складеного слідчим обвинувального акта чи зазначених клопотань, самостійно складати обвинувальний акт чи зазначені клопотання, відмови прокурора в погодженні клопотань слідчого до слідчого судді про застосування заходів забезпечення кримінального провадження, проведення слідчих (розшукових) дій чи негласних слідчих (розшукових) дій [93] тощо.

Під час аналізу сутності судового контролю в кримінальному процесі важливо встановити його відмінність від нагляду прокурора.

М. А. Макаров і Р. І. Тракало вважають, що судовий контроль на досудовому розслідуванні є здійснюваною в установленому законом порядку діяльністю слідчого судді, що ініціює сторона обвинувачення чи захисту або за власною ініціативою слідчого судді з метою перевірки законності й обґрунтованості обмеження конституційних прав і свобод осіб у кримінальному провадженні [101, с. 77].

Водночас узагальнене поняття судового контролю формулює В. В. Косов, у якому акцентовано увагу на тому, що судовий контроль є функцією судової влади. Отже, судовий контроль у досудовому провадженні слід вважати функцією судової влади, яка полягає в реалізації слідчим суддею повноважень щодо перевірки рішень, дій чи бездіяльності органів досудового розслідування за скаргами учасників кримінального провадження [91, с. 7].

З огляду на наявні визначення судового контролю, важливо розуміти, що діяльність слідчого судді в кримінальному провадженні як гаранта правосуддя становить окремий блок процесуальної діяльності, що має

перевіряти не тільки правильність дотримання та застосування вимог закону органом досудового розслідування або прокурором і повноту реалізації наглядових функцій останнім, а й бути засобом реалізації принципу змагальності. Тобто така діяльність слідчого судді є ширшою.

Безпосередньо судовий контроль на стадії досудового розслідування здійснюють саме слідчі судді, і в чинному КПК України закріплено поняття слідчого судді.

Відповідно до п. 18 ч. 1 ст. 3 КПК України, слідчий суддя – суддя суду першої інстанції, до повноважень якого належить здійснення в порядку, передбаченому КПК України, судового контролю за дотриманням прав, свобод й інтересів осіб у кримінальному провадженні та у випадку, передбаченому ст. 247 КПК України, – голова чи за його визначенням інший суддя відповідного апеляційного суду [93], тобто під час розгляду клопотань щодо негласних слідчих (розшукових) дій.

Водночас слушною та актуальною в межах реформування та вдосконалення кримінального процесу є позиція Т. В. Каткової щодо відсутності належного процесуального оформлення повноважень слідчого судді. Учена зазначає, що повноваження слідчого судді та порядок прийняття ним процесуальних рішень і процедура їх оскарження розгалужені за багатьма статтями КПК, що суттєво ускладнює їх вивчення і не дає повного уявлення щодо процесуального статусу цього суб'єкта кримінального процесу [66, с. 120].

За порівняно стислий проміжок часу неможливо охопити всі аспекти узгодження правових норм зі світовими стандартами.

Однак, з огляду на генезу розвитку такого правового засобу для кримінального процесу, як судовий контроль, важливо розуміти, що він є порівняно новим для нього та потребує належного не лише процесуального закріплення, а й правильного розуміння учасниками кримінального провадження та правильного правозастосування ними.

У КПК України 1960 року функції слідчого судді на стадії досудового розслідування частково виконував прокурор.

Порівнюючи норми попереднього КПК України 1960 року та чинного КПК України, спостерігаємо збільшення контрольних функцій суду, на відміну від повноважень прокурора, у частині надання дозволів на проведення слідчих дій або під час застосування заходів забезпечення кримінального провадження.

До прикладу, згідно зі ст. 165² КПК України 1960 року, на стадії досудового слідства запобіжний захід, за винятком запобіжних заходів у вигляді застави або взяття під варту, обирав орган дізнання, слідчий або прокурор самостійно

Крім цього, відповідно до ст. 147 КПК України 1960 року, відсторонення від посади провадилося із санкції прокурора чи його заступника на підставі мотивованої слідчим постанови, а ст. 177 зазначеного Кодексу передбачала проведення обшуку за вмотивованою постановою слідчого із санкції прокурора чи його заступника, за винятком житла чи іншого володіння особи [96].

Тому в нормах чинного КПК України зазначені повноваження на стадії досудового розслідування закріплено виключно за слідчими суддями, оскільки, здійснюючи наглядові функції в кримінальному провадженні, прокурор не може одночасно в змагальному процесі виконувати ще й функцію контролю.

Така ситуація в кримінальному процесі є недопустимою, оскільки відбувається безпосереднє порушення таких принципів, як об'єктивність, неупередженість, ефективність, законність, змагальність, що є необхідними умовами для виконання завдання кримінального провадження, визначеного ст. 2 КПК України, і є невід'ємними принципами формування демократично-правової держави.

Отже, розширення повноважень слідчого судді в кримінальному провадженні за чинним КПК України з однієї сторони та їх обмеження зі сторони прокурора з іншої є доречним.

З огляду на те, що слідчий суддя є головним гарантом дотримання прав і свобод людини й громадянина, законності та верховенства права, а також належного виконання завдання кримінального провадження, визначеного ст. 2 КПК України на стадії досудового розслідування, норми КПК України не містять чітко визначених його повноважень. У кожному випадку необхідно звертатися до конкретної правової норми задля правильного практичного застосування.

Тому висловлена Н. І. Клименко думка про те, що необхідною є ще окрема стаття «Слідчий суддя», яка передбачала б його основні функції та порядок їхнього здійснення, зокрема в процесі призначення та проведення судової експертизи на стадії досудового провадження [68, с. 307]. Ми також поділяємо такий підхід, що заслуговує на увагу під час чергового внесення змін і доповнень до КПК України.

Узгодження кримінального процесуального законодавства України з європейськими та світовими стандартами, де верховенство права й законність є ефективними засобами боротьби зі злочинністю та дотримання основоположних прав людини, позначилося і на реформуванні органів правосуддя, безпосередньо вплинуло на обсяг процесуальних повноважень, які реалізують прокурор та суд.

Відповідно до ст. 124 Конституції України, правосуддя в Україні здійснюють виключно суди [89] шляхом розгляду й вирішення у встановленій законом процесуальній формі, зокрема кримінальних, господарських, адміністративних і цивільних справ.

Інтеграційні процеси в правовий простір Європи та розвиток кримінального судочинства позначаються на проведенні дискусій вченими й науковцями щодо сутності правосуддя, що обумовлює формування різноманітних дефініцій його поняття.

Правосуддя – це правозастосовна діяльність суду з розгляду й вирішення у встановленому законом порядку віднесених до його компетенції цивільних, господарських, кримінальних й адміністративних справ з метою охорони прав та свобод людини і громадянина, прав і законних інтересів юридичних осіб й інтересів держави [121].

Крім цього, правосуддя означає зміст судової влади, є одним з видів її діяльності. Через правосуддя як правову форму судової діяльності захищають й охороняють права людей та організацій, притягують до відповідальності осіб, які вчинили правопорушення, тобто здійснюється судова влада [151, с. 56].

Такі визначення правосуддя є доволі змістовними й такими, які відображають основну його суть – захист та охорону прав людини, що в кримінальному процесі на стадії досудового розслідування здійснюють слідчі судді, а в судовому провадженні – суди відповідно.

Стаття 2 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» передбачає, що суд, здійснюючи правосуддя на засадах верховенства права, забезпечує кожному право на справедливий суд та повагу до інших прав і свобод, гарантованих Конституцією і законами України, а також міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України [136].

Судовий контроль аналогічно до нагляду прокурора здійснюють відповідно до норм КПК України та є невід'ємним для міжнародної правової допомоги в стадії досудового розслідування. Саме слідчий суддя за наслідками розгляду клопотання органу досудового розслідування або прокурора надає дозвіл на обґрунтоване обмеження прав і свобод громадян, а також аргументує підстави застосування заходу забезпечення кримінального провадження, або ж необхідність проведення певної слідчої (розшукової) дії, тобто здійснює безпосередній контроль за дотриманням законодавства слідчим і прокурором під час підготовки та направлення клопотань до слідчого судді.

До прикладу, у вступній частині судового рішення за № 521/4031/21 слідчий суддя констатує, що він «здійснив судовий контроль за дотриманням прав, свобод та інтересів осіб у межах міжнародного співробітництва під час надання міжнародної правової допомоги в кримінальній справі» [158].

Аналіз Єдиного державного реєстру судових рішень встановлює, що в низці рішень акцентовано увагу саме на здійсненні такого контролю під час міжнародної правової допомоги, зокрема: № 521/3861/20 [159], № 521/3860/20 [160], № 521/4884/20 [161], № 521/16137/21 [162], № 521/8757/21 [163], № 521/2255/22 [164], № 521/7885/22 [165], № 521/26069/23 [166], № 521/11119/23 [167], № 521/5098/24 [168] та інші, що є доречним, оскільки це визначає мету такого способу забезпечення законності.

Тому зазначене формулювання є таким, що відповідає сутності судового контролю в міжнародній правовій допомозі в кримінальному процесі, у якому він виконує роль арбітра між процесуальною діяльністю органів досудового розслідування та прокурора з однієї сторони та слідчим суддею – з другої, оскільки саме суд під час розгляду клопотань учасників провадження аналізує та констатує, чи є правомірним втручання в приватне життя або спілкування громадян, чи правомірно обмежують їх права та чи є необхідність у застосуванні такого обмеження тощо. Його наявність допомагає органу досудового розслідування або прокурору обрати правильний спосіб поведінки або вчинити законну процесуальну дію, які в підсумку матимуть результат, на проведення якого їх запитували чи спрямовували. Тобто він є для них початковою підставою, оскільки слідчий суддя перевіряє обґрунтованість, правильність і повноту наведення мотивів звернення з процесуальним документом, який є підставою для проведення слідчих дій.

Д. А. Пеший поділяє думку В. Я. Марчака, що видається цілком слушною, згідно з якою вагомість й ефективність судового контролю за

дотриманням прав людини полягає в тому, що навіть факт існування чинить позитивний вплив на роботу правоохоронних органів [118, с. 136].

Аналізуючи процесуальні дії, які потребують спеціального дозволу в межах міжнародної правової допомоги, необхідно зауважити, що їх проведення регламентовано главою 43 КПК України «Міжнародна правова допомога при проведенні процесуальних дій». Зокрема, ст. 561 КПК України передбачає, що на території України з метою виконання запиту про надання міжнародної правової допомоги можуть бути проведені будь-які процесуальні дії, передбачені КПК України або міжнародним договором [93].

Крім цього, в ст. 562 КПК України зазначено: якщо для виконання запиту компетентного органу іноземної держави необхідно провести процесуальну дію, виконання якої в Україні можливе лише з дозволу прокурора або суду, таку дію здійснюють лише за умови отримання відповідного дозволу в порядку, передбаченому КПК України, навіть якщо законодавство запитуючої сторони цього не передбачає. Підставою для вирішення питання щодо надання такого дозволу є матеріали звернення компетентного органу іноземної держави [93].

У разі якщо під час звернення за допомогою в іноземній державі необхідно виконати процесуальну дію, для проведення якої в Україні потрібен дозвіл прокурора або суду, така процесуальна дія потребує надання відповідного дозволу прокурором або судом у порядку, встановленому цим Кодексом, лише в разі, якщо це передбачено міжнародним договором або є обов'язковою умовою надання такого виду допомоги за законодавством запитуваної сторони. Строк дії такого дозволу не обмежують, а належно засвідчену копію дозволу долучають до матеріалів запиту [93].

У ч. 4 ст. 4 КПК України зазначено, що під час виконання на території України окремих процесуальних дій за запитом (дорученням) компетентних органів іноземних держав у межах міжнародного співробітництва застосовують положення КПК України [93].

На прохання компетентного органу іноземної держави під час виконання на території України таких процесуальних дій можуть застосовувати процесуальне законодавство іноземної держави, якщо це передбачено міжнародним договором, згода на обов'язковість якого надана Верховною Радою України, а за відсутності такого міжнародного договору України – за умови, що це прохання не суперечить законодавству України [93].

Отже, під час виконання на території України процесуальних дій компетентного органу іноземної держави, проведення яких неможливе без відповідного дозволу, такі дії здійснюють виключно в порядку, визначеному КПК України, тобто норми Кодексу мають пріоритетне значення в цьому випадку.

З метою дослідження питання надання дозволу слідчими суддями на проведення процесуальних дій у межах виконання запиту про міжнародну правову допомогу вибірково проаналізовано 160 ухвал за період з 2020-го до 2023 року, за результатами чого встановлено: у 146 випадках слідчі судді прийняли рішення про задоволення клопотань слідчих органів внутрішніх справ або прокурорів (91,25 %), у 4 – прийнято рішення про відмову в задоволенні (2,5 %), у 10 – клопотання підлягали частковому задоволенню з обґрунтуванням відповідних причин прийняття такого рішення, що становить 6,25 % (додаток Б).

Для виконання запиту компетентних органів іноземних держав уповноважені органи звертаються до слідчих суддів з метою отримання дозволу на проведення процесуальних дій.

Наприклад, слідчі судді задовольнили клопотання органів досудового розслідування або прокурора у справах за № 465/4095/23 [169], № 206/65/23 [170], № 759/19346/21 [171] про надання тимчасового доступу до речей і документів, за № 591/886/22 [172] – про примусове відібрання біологічних зразків, за № 755/10617/23 [173] надано дозвіл на здійснення примусового приводу для допиту як свідка, а за № 461/1223/22 [174] – про надання

дозволу на проведення допиту як потерпілих шляхом проведення відео конференції (додаток Б).

Водночас наявні випадки відмови слідчими суддями в задоволенні клопотань з належним обґрунтуванням підстав прийняття такого рішення.

До прикладу, у справах за № 461/854/22[175] та № 756/15897/21 [176] слідчі судді відмовили в наданні дозволу на проведення допитів, за № 442/2046/23 [177] – про примусове відібрання біологічних зразків та відбитків пальців і долонь, а за № 759/13000/21 [178] – у проведенні обшуку (додаток Б).

Водночас є випадки часткового задоволення клопотань цієї категорії. Наприклад, у справах за № 760/17971/22 [179], № 760/11787/23 [180], № 760/8423/22 [181] та № 760/25610/23 [182] – у тимчасовому доступі до речей і документів (додаток Б).

Зазначене є підтвердженням розвитку міжнародної правової допомоги, відповідального ставлення уповноважених органів до належного виконання запитів, а також удосконалення такого способу забезпечення законності, як судовий контроль.

Проте міжнародна правова допомога не обмежена лише виконанням запитів іноземних держав на території України.

Слід урахувати, що в разі звернення уповноваженим органом України – Офісом Генерального прокурора до компетентного органу іноземної держави про виконання певних процесуальних дій на стадії досудового розслідування, які потребують дозволу на території України, таку допомогу будуть надавати лише за наявності дозволу запитуючої сторони, якщо це передбачено відповідним міжнародним договором, ратифікованим Верховною Радою України, або є обов'язковою умовою виконання таких дій запитованою стороною.

Отже, норми міжнародного договору в разі звернення до компетентного органу іноземних держав за міжнародною правовою

допомогою є пріоритетними, порівняно з КПК України, і в кожному випадку необхідно звертатися до конкретного документа.

Позитивною видається норма про необмежений строк дії такого спеціального дозволу на проведення процесуальних дій на території запитуваної сторони, на відміну від території України, де строк його виконання чітко регламентовано нормами КПК України.

До прикладу, згідно з п. 7 ч. 1 ст. 164 КПК України, на території України строк дії ухвали про тимчасовий доступ до речей і документів не може перевищувати двох місяців з дня постановлення ухвали, за винятком ухвал, постановлених на виконання вимог ч. 2 ст. 562 КПК України, або ж строк дії ухвали слідчого судді про дозвіл на обшук житла чи іншого володіння особи не може перевищувати одного місяця з дня постановлення [93].

Необмеженість строку дії дозволу на проведення процесуальних дій на території запитуваної сторони, на нашу думку, пов'язана з тривалою процедурою підготовки матеріалів для подальшого скерування компетентному органу іноземної держави. Перш ніж уповноважений орган України направить запит про міжнародну правову допомогу запитуваній стороні, він проходить ретельну перевірку через усі ланки органів прокуратури, щоб засвідчити обґрунтованість, усебічність, повноту та відповідність вимогам законів і ратифікованим Верховною Радою Україною міжнародним договорам, що потребує тривалого часу.

Відсутність часових обмежень у їх проведенні на території запитуваної сторони сприяє виконанню завдання кримінального провадження та досягненню мети, на яку спрямоване проведення запитуваної процесуальної дії. Звертаючись до загальновизнаних іноземними державами й міжнародними організаціями принципів, слід зауважити, що в кожному міжнародному договорі з питань здійснення кримінального судочинства акцентовано на додержанні та забезпеченні основоположних прав і свобод

людини та їх захист у встановленому законом порядку, передусім там, де відбувається їх обмеження.

Тому звернення до слідчого судді з клопотанням про отримання спеціального дозволу на проведення процесуальних дій у межах надання міжнародної правової допомоги має не тільки національний, а й міжнародний характер, що пов'язано з пріоритетністю норм міжнародного договору, з огляду на таке. Стаття 9 Конституції України передбачає, що чинні міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, є частиною національного законодавства України [89].

Крім цього, відповідно до ст. 1 КПК України, порядок кримінального провадження на території України визначається лише кримінальним процесуальним законодавством України, яке складається з відповідних положень Конституції України, міжнародних договорів, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, Кримінального процесуального кодексу України та інших законів України [93].

Тож міжнародні договори України, зокрема і про правову допомогу та правові відносини, ратифіковано Верховною Радою України, мають вищу юридичну силу, ніж КПК України. Адже саме в договорах урегульовано питання щодо підстав, умов, порядку, обсягу, а також дійсності документів і відомостей, отриманих за результатами міжнародної правової допомоги, які є спільними та прийнятними для держав-учасниць, що їх підписали та ратифікували.

Дотримання норм КПК України й ратифікованих Верховною Радою України міжнародних договорів під час підготовки клопотань на виконання міжнародної правової допомоги для подальшого звернення до слідчого судді мають важливе значення, оскільки вони слугують підставою для прийняття обґрунтованого рішення судом про надання або ж відмову в наданні дозволу на проведення певного виду процесуальних дій, засвідчену копію якого долучають до матеріалів запиту.

Тому роль судового контролю з прийняттям чинного КПК України продовжує невпинно зростати. Численні зміни й доповнення, які вносять до нього, активна міжнародна співпраця України у сфері кримінального судочинства слугують формуванню та утвердженню ролі суду як незалежного, неупередженого й авторитетного інституту в змагальному процесі сторони обвинувачення та сторони захисту.

Сутність судового контролю під час міжнародної правової допомоги в межах проведення процесуальних дій в стадії досудового розслідування, на нашу думку, є процесуальною діяльністю слідчого судді, яка полягає в перевірці дотримання вимог закону органом досудового розслідування або прокурором, а також повноті реалізації наглядових функцій останнім у кримінальному провадженні під час підготовки запиту про міжнародну правову допомогу компетентному органу іноземної держави або ж, навпаки, у разі його виконання на території України.

Неоднакове розуміння сутності судового контролю під час міжнародного співробітництва учасниками кримінального провадження актуалізує формулювання та закріплення в окремій статті КПК України положення, присвяченого особливостям його здійснення, шляхом внесення змін і доповнень до нього, що схвально оцінюють 35,4 % опитаних практичних працівників (додаток А).

Висновки до розділу 3

1. Сутність нагляду прокурора під час міжнародної правової допомоги полягає в комплексі врегульованих законом дій прокурора, спрямованих на перевірку законності й повноти за дотриманням законності й повноти під час проведення органом досудового розслідування процесуальних дій на виконання запиту компетентного органу іноземної держави на території України або ж законності та обґрунтованості запиту про міжнародну правову

допомогу в кримінальному провадженні під час його підготовки з метою подальшого направлення запитуваній стороні.

2. Удосконалено дефініцію поняття відомчого контролю з боку керівника органу досудового розслідування під час міжнародної правової допомоги, яка полягає в наданні письмових вказівок особі, уповноваженій на виконання запиту компетентного органу іноземної держави про міжнародну правову допомогу в кримінальному провадженні, що сприяли б усебічному, повному й об'єктивному проведенню запитуваних процесуальних дій з метою належного виконання завдання кримінального провадження, визначеного ст. 2 КПК України, а також у перевірці дотримання слідчим вимог кримінального процесуального законодавства України під час його підготовки.

3. Доведено, що судовий контроль у кримінальному процесі виконує роль арбітра між процесуальною діяльністю органів досудового розслідування та прокурора, з однієї сторони, і слідчим суддею – з другої, оскільки саме суд під час розгляду клопотань учасників провадження аналізує та констатує, чи є правомірним втручання в приватне життя або спілкування громадян, чи правомірно обмежують їхні права та чи є необхідність у застосуванні такого обмеження тощо.

Сутність судового контролю під час міжнародної правової допомоги під час проведення процесуальних дій в стадії досудового розслідування визначено як процесуальну діяльність слідчого судді, що полягає в перевірці дотримання вимог закону органом досудового розслідування або прокурором, а також повноту реалізації наглядових функцій останнім у кримінальному провадженні під час підготовки запиту про міжнародну правову допомогу компетентному органу іноземної держави або ж, навпаки, під час його виконання на території України.

4. Аргументовано необхідність формування на законодавчому рівні окремих положень, що стосуються нагляду прокурора, відомчого та судового контролів під час міжнародної правової допомоги межах проведення

процесуальних дій в стадії досудового розслідування. Запропоновано доповнити КПК України окремою статтею «Нагляд і контроль при проведенні процесуальних дій» глави 43 «Міжнародна правова допомога при проведенні процесуальних дій».

ВИСНОВКИ

Під час підготовки дисертації досліджено процесуальний порядок міжнародної правової допомоги у межах проведення процесуальних дій в стадії досудового розслідування, за результатами чого сформовано низку положень та рекомендацій, спрямованих на вдосконалення цієї форми міжнародного співробітництва.

1. На процес становлення норм міжнародного співробітництва, зокрема в кримінальному процесуальному законодавстві як України, так й іноземних держав, вплинула політична та правова реальність, яка складалася в суспільстві й державі на певному історичному етапі розвитку країн.

На підставі здійсненого дослідження розвитку міжнародного співробітництва та принципів, які є фундаментальними для нього, виокремлено сім періодів, за яких відбулося його формування на території України, а саме:

– *стародавні часи* (з найдавніших часів до V ст. н.е.), коли відбулося зародження міждержавних відносин, було укладено перші міжнародні договори, що врегульовували двосторонні зобов'язання між державами;

– *період Київської Русі* (V–XIV ст. н.е.), за якого тривав процес становлення правових норм, зокрема кримінальних процесуальних, які було закріплено, зокрема, у нормах звичаєвого права, договорах, збірниках тощо;

– *період приналежності до складу Великого князівства Литовського та Речі Посполитої* (XIV ст. – друга половина XVII ст.), коли накопичено основні принципи судочинства, які вдосконалювали й активно впроваджували в міжнародне співробітництво між країнами;

– *період Гетьманщини* (XVII–XVIII ст.) вирізнявся утвердженням демократичних засад у кримінальному процесі, активним розвитком міжнародної діяльності, укладенням міжнародних договорів з іноземними державами, що своєю чергою сприяло формуванню власного законодавства;

– *період приналежності до складу Російської та Австро-Угорської імперій* (друга половина XVIII ст. – початок XX ст.) передбачав систематизацію нормативно-правових актів, у яких було закріплено принципи кримінального судочинства, запроваджено інститут доказування та прокурорського нагляду;

– *період Української Радянської Соціалістичної Республіки (1919–1991)*, під час якого прийнято кілька КПК, а в КПК України 1960 року вперше закріплено форму міжнародного співробітництва – «Виконання запиту компетентного органу іноземної держави про міжнародну правову допомогу у кримінальній справі»; підписано перші багатосторонні та двосторонні міжнародні договори з питань правової допомоги та правових відносин;

– *період незалежності* (з 1991 року й донині), упродовж якого прийнято Конституцію України, ратифіковано протоколи до Конвенцій, для чого було внесено зміни до КПК України 1960 року: норми Кодексу було доповнено розділом «Міжнародне співробітництво у кримінальних справах», прийнято новий КПК України, який закріпив основні поняття міжнародного співробітництва, його форми й порядок їх здійснення.

Водночас період формування міжнародного співробітництва на території іноземних держав збігається із загальноприйнятим історичним поділом, кожному періоду якого притаманні певні особливості, а саме:

– *у період Стародавнього світу* (з найдавніших часів до V ст.) відбуваються зародження та розвиток міждержавної співпраці, укладають міжнародні договори, мирні союзи про взаємну допомогу, формуються юридичні поняття, інститути, а також проводять перші кодифікаційні роботи;

– *у період середніх віків* (V–XV ст.) утверджуються основні принципи кримінального судочинства, приймають нормативно-правові акти, які регулювали мирну підтримку; систематизовано правові норми, що стали основою для подальшого процесу вдосконалення правотворення;

– *період Нової історії* (друга половина XVI ст. – початок XX ст.) ознаменувався вдосконаленням і закріпленням демократичних принципів, утвердженням основоположних прав людини й громадянина, систематизацією кримінального процесуального законодавства; було прийнято перші Конституції у Франції, Німеччині, Сполучених Штатах Америки, у яких увагу також акцентовано на здійсненні міжнародного співробітництва між іноземними державами, запроваджено процес ратифікації міжнародних договорів законодавчим органом тощо;

– *період Новітньої історії* (з початку XX ст. й до сьогодні) передбачає активну міждержавну діяльність: прийняття багатосторонніх і двосторонніх міжнародних договорів з питань правових відносин, підписання основоположних конвенцій, які діють досі, а також урегулювання питання міжнародно-правових заходів і ведення дипломатичних переговорів між державами тощо.

Констатовано, що правові основи, які закладали впродовж століть у національні законодавства країн Європи та США, сприяли об'єднанню іноземних держав у міжнародні організації та укладенню численних міжнародних договорів у XX столітті, де єдиною метою стало їх єднання задля укріплення прав, свобод та законних інтересів людини, верховенства права й підтримання міжнародного правопорядку.

2. Сформульовано визначення міжнародного договору, відповідно до якого це укладена між державами в особі їх глав чи інших уповноважених законом суб'єктів угода, що врегульовує їхні права й обов'язки під час вирішення питань в окремих сферах діяльності держави.

3. Встановлено, що запит про міжнародну правову допомогу є однією з підстав проведення процесуальних дій та легітимним засобом збирання допустимих доказів, необхідних для подальшого їх використання в кримінальному провадженні.

4. Обґрунтовано необхідність правового регулювання питання порядку продовження строку виконання процесуальних дій на території

України та його закріплення в ст. 558 КПК України. Аргументовано, що в разі неможливості конкретно визначити строк, на який може бути продовжено виконання процесуальних дій на території України, він може бути продовжений центральним органом України або органом, уповноваженим здійснювати зносини з компетентними органами іноземної держави відповідно до ч. 3 ст. 545 КПК України, на строк, об'єктивно необхідний для виконання запитуваних процесуальних дій.

За наявності обставин, визначених ч. 2 ст. 558 КПК України, з метою продовження строків виконання запиту орган досудового розслідування, слідчий або прокурор звертається не пізніше ніж за п'ять днів до його закінчення до уповноваженого (центрального) органу з обґрунтованим клопотанням.

Запропоновано доповнити ст. 558 КПК України положенням про те, що орган досудового розслідування або слідчий передає матеріали виконання запиту прокурору, який здійснює нагляд за додержанням законів під час проведення досудового розслідування, для перевірки повноти й законності проведених слідчих (розшукових) та інших процесуальних дій у п'ятиденний строк.

5. Удосконалено дефініцію процесуальних дій в порядку надання міжнародної правової допомоги в кримінальному провадженні, згідно з якою вони є засобами виконання завдання кримінального провадження, визначеного ст. 2 КПК України, а також засобами забезпечення його дієвості та запропоновано доповнити ст. 561 КПК України вказаними положенням.

Виокремлено особливості, притаманні процесуальним діям під час міжнародної правової допомоги в стадії досудового розслідування, а саме: їх проведення можливе за наявності відповідних підстав; процесуальні дії можуть бути передбачені як КПК України, так і міжнародним договором, ратифікованим Верховною Радою України у встановленому законом порядку, або інші процесуальні дії, передбачені КПК України на засадах взаємності, у разі відсутності міжнародного договору між державами;

результати проведення процесуальних дій оформлюють у встановленому порядку й у передбаченій формі.

Зазначено, що строк дії дозволу на проведення процесуальної дії на території запитуваної сторони не обмежується строками, визначеними КПК України, на відміну від строку дії дозволу на проведення слідчих (розшукових) дій на території України.

Аргументовано доцільність узгодження норм КПК України, що визначають процесуальні строки проведення слідчих (розшукових) дій або строки застосування заходів забезпечення кримінального провадження, з положеннями ст. 562 КПК України щодо необмеженого строку дій спеціального дозволу.

Порядок проведення та фіксація процесуальних дій мають відповідати як положенням ст. 104 КПК України, так і положенням міжнародного договору, з огляду на особливості, передбачені ч. 3 ст. 558 КПК України.

6. З'ясовано сутність нагляду прокурора під час міжнародної правової допомоги, який полягає в комплексі врегульованих законом дій прокурора, спрямованих на перевірку законності й повноти під час проведення органом досудового розслідування процесуальних дій на виконання запиту компетентного органу іноземної держави на території України або ж законності й обґрунтованості запиту про міжнародну правову допомогу в кримінальному провадженні під час його підготовки з метою подальшого направлення запитуваній стороні.

7. Проаналізовано особливості відомчого контролю з боку керівника органу досудового розслідування за міжнародної правової допомоги, яка полягає в наданні письмових вказівок особі, уповноваженій на виконання запиту компетентного органу іноземної держави про міжнародну правову допомогу в кримінальному провадженні, що сприяли б усебічному, повному й об'єктивному проведенню запитуваних процесуальних дій з метою належного виконання завдання кримінального провадження, визначеного ст. 2 КПК України, а також перевірка дотримання слідчим вимог

кримінального процесуального законодавства України під час підготовки запиту до компетентного органу іноземної держави.

Аргументовано необхідність доповнення ст. 39 КПК України положенням, відповідно до якого керівник органу досудового розслідування уповноважений визначати слідчого, що здійснюватиме міжнародне співробітництво в кримінальному провадженні, зокрема міжнародну правову допомогу або розслідування в перейнятому кримінальному провадженні та відсторонювати слідчого в разі неефективного досудового розслідування, зокрема в перейнятому кримінальному провадженні, у разі неповного чи неправильного виконання запиту компетентного органу іноземної держави про міжнародну правову допомогу або в разі порушення змісту та форми запиту про міжнародну правову допомогу для подальшого направлення прокурору.

Запропоновано доповнити ст. 40 КПК України положенням, відповідно до якого слідчий уповноважений здійснювати міжнародне співробітництво в кримінальному провадженні, зокрема виконувати запити компетентних органів іноземних держав про міжнародну правову допомогу в кримінальному провадженні або готувати запити про міжнародну правову допомогу для подальшого направлення прокурору, а також здійснювати досудове розслідування в перейнятому кримінальному провадженні.

8. Доведено, що судовий контроль у кримінальному процесі виконує роль арбітра між процесуальною діяльністю органів досудового розслідування та прокурора з однієї сторони й слідчим суддею – з іншої, оскільки саме суд під час розгляду клопотань учасників провадження аналізує та констатує, чи є правомірним втручання в приватне життя або спілкування громадян, чи правомірно обмежуються їхні права та чи є необхідність у застосуванні такого обмеження тощо.

Сформульовано сутність судового контролю під час міжнародної правової допомоги в межах проведення процесуальних дій в стадії досудового розслідування як процесуальну діяльність слідчого судді, що

полягає в перевірці дотримання вимог закону органом досудового розслідування або прокурором, а також повноту реалізації наглядових функцій останнім у кримінальному провадженні під час підготовки запиту про міжнародну правову допомогу компетентному органу іноземної держави або виконання запиту компетентного органу іноземної держави на території України.

9. Доведено необхідність закріплення на законодавчому рівні окремих положень, що стосуються нагляду прокурора, відомчого та судового контролю під час міжнародної правової допомоги в межах проведення процесуальних дій в стадії досудового розслідування, запропоновано доповнити КПК України окремою статтею «Нагляд і контроль при проведенні процесуальних дій» глави 43 «Міжнародна правова допомога при проведенні процесуальних дій».

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Андрусівське перемир'я 1667 року. *Вікіпедія — вільна енциклопедія* : [сайт]. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%90%D0%BD%D0%B4%D1%80%D1%83%D1%81%D1%96%D0%B2%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%B5_%D0%BF%D0%B5%D1%80%D0%B5%D0%BC%D0%B8%D1%80%27%D1%8F
2. Антонюк А. Б. Процесуальні засади міжнародного співробітництва при розслідуванні кримінальних правопорушень : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Ірпінь, 2016. 220 с.
3. Атаманова Н. В. Литовські статuti як історичні пам'ятки у системі вітчизняних джерел права. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Серія : Юриспруденція. 2014. № 10–1, т. 1. С. 22–24.
4. Березневі статті 1654 року. *Вікіпедія — вільна енциклопедія* : [сайт]. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%91%D0%B5%D1%80%D0%B5%D0%B7%D0%BD%D0%B5%D0%B2%D1%96_%D1%81%D1%82%D0%B0%D1%82%D1%82%D1%96
5. Білль про права : поправки від 25 верес. 1789 р. *Вікіпедія — вільна енциклопедія*: [сайт]. URL: [https://uk.wikipedia.org/wiki/Білль_про_права_\(США\)](https://uk.wikipedia.org/wiki/Білль_про_права_(США)).
6. Білоцерківський договір 1651 року. *Вікіпедія — вільна енциклопедія* : [сайт]. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%91%D1%96%D0%BB%D0%BE%D1%86%D0%B5%D1%80%D0%BA%D1%96%D0%B2%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%B8%D0%B9_%D0%BC%D0%B8%D1%80%D0%BD%D0%B8%D0%B9_%D0%B4%D0%BE%D0%B3%D0%BE%D0%B2%D1%96%D1%80
7. Богуш В. М., Кривуца В. Г., Кудін А. М. Інформаційна безпека : термінологічний навч. посіб. / за ред. В. Г. Кривуци. Київ : Д.В.К., 2004. 508 с.
8. Буколик В. Білль про права 1689 року. *Поетичні майстерні* : [сайт]. URL: <https://maysterni.com/publication.php?id=108319>.

9. Бурлака Я. А. Відомчий контроль та його вплив на процесуальну самостійність слідчого під час проведення слідчих (розшукових) дій. *Наше право*. 2018. № 3. С. 63–68.

10. Буткевич О. В. Історія міжнародного права : підручник. Київ : Ліра-К, 2013. 416 с.

11. Велика хартія вольностей 1215 року. *Вікіпедія — вільна енциклопедія*: [сайт]. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%92%D0%B5%D0%BB%D0%B8%D0%BA%D0%B0_%D1%85%D0%B0%D1%80%D1%82%D1%96%D1%8F_%D0%B2%D0%BE%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D0%BE%D1%81%D1%82%D0%B5%D0%B9

12. Великий тлумачний словник сучасної української мови / [укл. і гол. ред. В. Т. Бусел]. Київ ; Ірпінь : Перун, 2005. 1728 с.

13. Віденська конвенція про право міжнародних договорів : підписана 23 трав. 1969 р. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_118

14. Войціховський А. В. Міжнародне право : підручник / МВС України ; Харків : Харків. Нац. ун-т внутр. справ, 2020. 544 с.

15. Володін А. А. Історія держави і права зарубіжних країн Стародавнього світу : підручник. 2018. *Підручники для студентів онлайн* : [сайт]. URL: https://stud.com.ua/151347/pravo/serednye_tsarstvo#548.

16. Ворона В. П. Від Богдана до Івана.... *Рідний край*. 2009. № 1 (20). С. 42–45.

17. Гадяцька угода 1658 рік. *Вікіпедія — вільна енциклопедія* : [сайт]. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%93%D0%B0%D0%B4%D1%8F%D1%86%D1%8C%D0%BA%D0%B8%D0%B9_%D0%B4%D0%BE%D0%B3%D0%BE%D0%B2%D1%96%D1%80

18. Глухівський договір 1669 року. *Вікіпедія — вільна енциклопедія* : [сайт]. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%93%D0%BB%D1%83%D1%85%D1%96%D0%B2%D1%81%D1%8C%D0%BA%D1%96_%D1%81%D1%82%D0%B0%D1%82%D1%82%D1%96

19. Гошко Т. Д. Саксонське зерцало: символи й метафори. *Український історичний журнал*. 2017. № 2. С. 126–141.

20. Губрик А. О. Раднотський зовнішньополітичний курс гетьмана України Б. Хмельницького (1656–1657 рр). *Український історичний журнал*. 2008. № 6. С. 57–86.

21. Гурбик А. О. Статути Великого князівства Литовського 1529, 1566, 1588. *Інститут історії України НАН України* : [сайт]. URL: P21DBN=EIU&S21STN=1&S21REF=10&S21FMT=eiu_all&C21COM=S&S21CNR=20&S21P01=0&S21P02=0&S21P03=TRN=&S21COLORTERMS=0&S21STR=Statuty_V

22. Дегтярьов С. І. Українське судочинство наприкінці XVII-уXVIII ст. та вплив на нього російських судових практик. *Гілея: наук. вісник* : зб. наук. праць. 2016. Вип. 104. С. 11–18.

23. Декларація глав держав-учасниць Співдружності Незалежних Держав про міжнародні зобов'язання в галузі прав людини та основних свобод : прийнята 24 верес. 1994 р. № 997_036. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/997_036#Text

24. Декларація до французького народу 1871 року. *Циклоп – енциклопедії та словники* : [сайт]. URL: <https://cyclop.com.ua/content/view/1030/58/1/14/>

25. Декларація прав і вимог США : прийнята 19 жовт. 1765 р. *Вікіпедія — вільна енциклопедія* : [сайт]. URL: <https://ru.wikisource.org/wiki/>.

26. Декларація прав людини і громадянина : прийнята 26 серп. 1789 р. *Вікіпедія — вільна енциклопедія* : [сайт]. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%94%D0%B5%D0%BA%D0%BB%D0%B0%D1%80%D0%B0%D1%86%D1%96%D1%8F_%D0%BF%D1%80%D0%B0%D0%B2_%D0%BB%D1%8E%D0%B4%D0%B8%D0%BD%D0%B8_%D1%96_%D0%B3%D1%80%D0%BE%D0%BC%D0%B0%D0%B4%D1%8F%D0%BD%D0%B8%D0%BD%D0%B0

27. Декларація прав людини і громадянина. Конституційний Акт 1793 р. *Павло Гай-Нижник* : [сайт]. URL: [https://hainyzhnyk.in.ua/doc2/1793%20\(06\)%2024.dekl.prav.php](https://hainyzhnyk.in.ua/doc2/1793%20(06)%2024.dekl.prav.php)

28. Договір між Україною і Китайською Народною Республікою про правову допомогу у цивільних та кримінальних справах : підписаний 31 жовт. 1992 р. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/156_014#Text

29. Договір між Україною і Литовською Республікою про правову допомогу та правові відносини цивільних, сімейних і кримінальних справах : підписаний 7 лип. 1993 р. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/440_002#Text

30. Договір між Україною і Республікою Молдова про правову допомогу та правові відносини у цивільних і кримінальних справах : підписаний 13 груд. 1993 р. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/498_604#Text

31. Договір між Україною і Республікою Польща про правову допомогу та правовідносини у цивільних і кримінальних справах : підписаний 24 трав. 1993 р. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/616_174#Text

32. Договір між Україною і Соціалістичною Республікою В'єтнам про правову допомогу і правові відносини в цивільних і кримінальних справах : підписаний 6 квіт. 2000 р. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/704_050#Text

33. Договір між Україною та Арабською Республікою Єгипет про взаємну правову допомогу в кримінальних справах : підписаний 10 жовт. 2002 р. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/818_019#Text

34. Договір між Україною та Демократичною Соціалістичною Республікою Шри-Ланка про взаємну правову допомогу у кримінальних

справах : підписаний 25 черв. 2016 р. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/144_010#Text

35. Договір між Україною та Естонською Республікою про правову допомогу та правові відносини у цивільних та кримінальних справах : підписаний 15 лют. 1995 р. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/233_659#Text

36. Договір між Україною та Канадою про взаємодопомогу у кримінальних справах : підписаний 23 верес. 1996 р. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/124_003#Text

37. Договір між Україною та Корейською Народно-Демократичною Республікою про правову допомогу в цивільних та кримінальних справах : підписаний 13 жовт. 2003 р. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/408_012#Text

38. Договір між Україною та Королівством Таїланд про взаємну правову допомогу у кримінальних справах : підписаний 5 черв. 2017 р. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/764_001-17#Text

39. Договір між Україною та Латвійською Республікою про правову допомогу та правові відносини у цивільних, сімейних, трудових та кримінальних справах : підписаний 23 трав. 1995 р. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/428_627#Text

40. Договір між Україною та Монголією про правову допомогу у цивільних та кримінальних справах : підписаний 27 черв. 1995 р. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/496_001#Text

41. Договір між Україною та Об'єднаними Арабськими Еміратами про взаємну правову допомогу у кримінальних справах : підписаний 26 листоп. 2012 р. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/076_005#Text

42. Договір між Україною та Республікою Індія про взаємну правову допомогу в кримінальних справах : підписаний 3 жовт. 2002 р. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/356_012#Text

43. Договір між Україною та Республікою Казахстан про правову допомогу у кримінальних справах : підписаний 29 жовт. 2018 р. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/398_002-18#Text

44. Договір між Україною та Республікою Панама про взаємну правову допомогу в кримінальних справах : підписаний 4 листоп. 2003 р. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/591_007#Text

45. Договір між Україною та Сирійською Арабською Республікою про правові відносини і взаємну правову допомогу в цивільних і кримінальних справах : підписаний 9 жовт. 2008 р. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/760_023#Text

46. Договір між Україною та Сполученими Штатами Америки про взаємну правову допомогу у кримінальних справах : підписаний 22 лип. 1998 р. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/840_019#Text

47. Договір між Україною та Урядом Малайзії про взаємну правову допомогу в кримінальних справах : підписаний 4 серп. 2016 р. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/458_009-16#Text

48. Договір між Україною та Федеративною Республікою Бразилія про взаємну правову допомогу у кримінальних справах : підписаний 16 січ. 2002 р. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/076_005#Text

49. Договір між Україною та Республікою Грузія про правову допомогу та правовідносини у цивільних та кримінальних справах : підписаний 9 січ. 1995 р. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/268_542#Text

50. Досудове розслідування : навч. посіб. / [Р. І. Благута, А.-М. Ю. Ангеленюк, Ю. В. Гуцуляк та ін.]. Львів : ЛьвДУВС, 2019. 600 с.
51. Друга імперія. Конституція 1852 року. *Освітній портал*: [сайт]. URL: <https://zen.in.ua/istoriya-derzhavi-i-prava-novogo-chasu/frantsiya/druga-imperiya-konstitutsiya-1852>.
52. Друга Республіка у Франції. Конституція 1848 року. *Отримання знань : дистанційна підтримка освіти*: [сайт]. URL: <https://disted.edu.vn.ua/courses/learn/1691>
53. Європейська конвенція про взаємну допомогу у кримінальних справах : підписана 20 квіт. 1959 р. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_036#Text.
54. Європейська конвенція про видачу правопорушників : підписана 13 груд. 1957 р. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_033#Text.
55. Європейська конвенція про передачу провадження у кримінальних справах : підписана 15 трав. 1972 р. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_008#Text.
56. Задорожній О. В. Міжнародно-правова діяльність князів Київської Русі періоду «Відносної централізації»: від Аскольда до Святослава (IX–X ст.). *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія : Право. 2014. Вип. 27, т. 3. С. 171–175.
57. Записки наукового товариства імені Шевченка. Т. 159. Яковлів А. І. Український Кодекс 1743 року "Права, по которым судится малороссийский народ" : його історія, джерела та систематичний виклад змісту. Мюнхен : Заграва, 1949. 210 с.
58. Захарченко П. П. Історія держави і права України : підручник. Київ : Атіка, 2005. 368 с.
59. Зборівський договір 1649 року. *Studies. Студентська бібліотека*: [сайт]. URL: <https://studies.in.ua/shpora-hukr/290-33-zborvskiy-mirniy-dogovr-chergoviy-etap-ukrayinskoyi-derzhavnost.html>

60. Зборівський договір 1649 року. *Вікіпедія — вільна енциклопедія* : [сайт]. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%97%D0%B1%D0%BE%D1%80%D1%96%D0%B2%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%B8%D0%B9_%D0%B4%D0%BE%D0%B3%D0%BE%D0%B2%D1%96%D1%80

61. Зінченко О. В. Еволюція ідей декларації прав людини і громадянина від 1789 р. до початку XXI ст. *Вісник Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого»*. Серія : Політологія. 2014. № 2 (21). С. 117–125.

62. Зозуля І. В., Зозуля О. І. Поняття відомчого контролю в адміністративному праві. *Правоохоронна функція держави: теоретико-методологічні та історико-правові проблеми* : тези доп. учасників Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Харків, 17 трав. 2019 р.) / МВС України ; Харків. нац. ун-т внутр. справ ; Консультат. місія Європейського Союзу. Харків, 2019. С. 85–87.

63. Зуєв В. В. Кримінальні процесуальні гарантії прав особи при міжнародному співробітництві під час кримінального провадження : монографія. Харків : Оберіг, 2017. 204 с.

64. Інструкція з діловодства у Національному антикорупційному бюро України : наказ Національного антикорупційного бюро України від 18 трав. 2017 р. *Національне антикорупційне бюро України* : [сайт]. URL: https://nabu.gov.ua/site/assets/files/28564/nakaz_115-o_1.pdf

65. Історія держави і права зарубіжних країн: підручник/[О. М. Бандурка, Д. В. Швець, М. Ю. Бурдін, О. М. Головка та ін.] ; за ред. О. М. Бандурки. Харків : Майдан, 2020. 618 с.

66. Каткова Т. В. Проблемні аспекти викладання навчальної дисципліни «Кримінальний процес» за КПК 2012 року. *Актуальні проблеми застосування нового кримінального процесуального законодавства України та тенденції розвитку криміналістики на сучасному етапі* : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (Харків, 5 жовт. 2012

р.) / МВС України ; Харк. нац. ун-т внутр. справ ; Кримінологічна асоціація України. Харків, 2012. С. 117–121.

67. Качур В. О. Декларація прав Вірджинії 1776 р. та її значення для державно-правового розвитку США. *Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України*. 2014. Вип. 197, Ч. 2. С. 17–22.

68. Клименко Н. І. Проблемні питання судової експертизи в Кримінальному процесуальному кодексі України. *Актуальні проблеми застосування нового кримінального процесуального законодавства України та тенденції розвитку криміналістики на сучасному етапі* : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (Харків, 5 жовт. 2012 р.) / МВС України ; Харк. нац. ун-т внутр. справ ; Кримінологічна асоціація України. Харків, 2012. С. 306–307.

69. Климчук М. П. Виконання доручень як форма взаємодії слідчих та оперативних підрозділів у кримінальному провадженні. *Вісник кримінального судочинства*. 2015. № 1. С. 54–58.

70. Климчук О. Розвиток розшукової діяльності за часів козацької доби (1648–1765 pp.). *National law journal: theory and practice*. 2019. SEPTEMBRIE 2019. С. 9–12.

71. Кобилинська І. М. Виконання процесуальних дій дипломатичними представництвами і консульськими установами в рамках кримінального провадження. *Право і суспільство*. 2018. № 4. С. 271–278.

72. Ковалевська О. Біографія Івана Мазепи (розгорнуто). *Ім'я Івана Мазепи. Минуле. Сьогодення. Майбутнє : Архів 2007–2009* : [сайт]. URL: <http://www.mazepa.name/biohrafija-ivana-mazepu-rozhornuto/>

73. Коваль О.І. Становлення інституту міжнародного співробітництва у кримінальному процесуальному законодавстві України. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2021. № 1 (36). С. 102106. URL: http://pjuv.nuoua.od.ua/v1_2021/24.pdf

74. Коваль О.І. Нова історія: епоха становлення засад міжнародного співробітництва у законодавстві зарубіжних країн. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2021. № 5. С. 254-257. URL: http://www.lsej.org.ua/5_2021/61.pdf

75. Коваль О.І. Сутність та правове регулювання міжнародної правової допомоги у кримінальному провадженні. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. 2021. № 54, том 2. С. 105-109. (Серія: Юриспруденція). URL: https://vestnikpravo.mgu.od.ua/archive/juspradenc54/part_2/23.pdf

76. Коваль О.І. Зміст запиту про міжнародну правову допомогу. *Київський часопис права*. 2022. № 4. С. 213-218. URL: <http://kyivchasprava.kneu.in.ua/index.php/kyivchasprava/article/view/238>

77. Коваль О.І. Процесуальні дії в порядку надання міжнародної правової допомоги на території України. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2022. №6. С. 217-222. URL: http://apnl.dnu.in.ua/6_2022/34.pdf.

78. Коваль О.І. Нагляд прокурора за дотриманням законодавства про міжнародну правову допомогу при проведенні процесуальних дій під час досудового розслідування. *Київський юридичний журнал*. Вип. 3. 2023. С.78-84. URL: <https://journals.fpk.kyiv.ua/index.php/kyivlawjournal/article/view/26/23>

79. Коломатські статті 1687 року. *Вікіпедія — вільна енциклопедія* : [сайт]. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9A%D0%BE%D0%BB%D0%BE%D0%BC%D0%B0%D1%86%D1%8C%D0%BA%D1%96_%D1%81%D1%82%D0%B0%D1%82%D1%82%D1%96

80. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод : підписана 04 листоп. 1950 р., в Римі. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text

81. Конвенція Організації Об'єднаних націй про боротьбу проти незаконного обігу наркотичних засобів і психотропних речовин : 20 груд. 1988 р. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_096#Text

82. Конвенція проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання : підписана 10 груд. 1984 р. *Верховна Рада України*: [сайт]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_085#Text.

83. Конотопські статті 1672 рік. *Вікіпедія — вільна енциклопедія* : [сайт]. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9A%D0%BE%D0%BD%D0%BE%D1%82%D0%BE%D0%BF%D1%81%D1%8C%D0%BA%D1%96_%D1%81%D1%82%D0%B0%D1%82%D1%82%D1%96

84. Конституційні закони 1875. *Жидков О. А., Крашеніннікова Н. А., Савельєв В. А. Історія держави і права зарубіжних країн* : підручник. 1996. Ч. 2. URL: <https://yport.inf.ua/konstitutsionnyie-zakonyi-1875-50026.html>

85. Конституція (Основний Закон) України: прийнята на позачерговій сьомій сесії Верховної Ради Української РСР дев'ятого скликання 20 квіт. 1978 р. № 888-IX. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/888-09#Text>.

86. Конституція Німеччини (Північнонімецького союзу), 1867 року. *Німецькомовна Вікіпедія* : [сайт]. URL: https://de.wikisource.org/wiki/Verfassung_des_Norddeutschen_Bundes

87. Конституція Німеччини 1848 року Конституція Паульскірхе : прийнята 27 берез. 1849 р. *Вікіпедія — вільна енциклопедія* : [сайт]. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9A%D0%BE%D0%BD%D1%81%D1%82%D0%B8%D1%82%D1%83%D1%86%D1%96%D1%8F_%D0%9F%D0%B0%D1%83%D0%BB%D1%8C%D1%81%D0%BA%D1%96%D1%80%D1%85%D0%B5

88. Конституція США : прийнята 17 верес. 1787 р. *Літопис* : [сайт]. URL: http://www.litopys.lviv.ua/katalog/pdf/US_Constitution.pdf.

89. Конституція України: Закон України від 28 черв. 1996 р. №254к/96-ВР. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254>.

90. Корсунська угода 1669 року. *Вікіпедія – вільна енциклопедія* : [сайт]. URL: [https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9A%D0%BE%D1%80%D1%81%D1%83%D0%BD%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%B0_%D1%83%D0%B3%D0%BE%D0%B4%D0%B0_\(1669\)](https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9A%D0%BE%D1%80%D1%81%D1%83%D0%BD%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%B0_%D1%83%D0%B3%D0%BE%D0%B4%D0%B0_(1669))
91. Косов В. В. Суб'єкти судово-контрольного провадження на досудових стадіях кримінального процесу : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Одеса, 2012. 22 с.
92. Крестовська Н. М., Цвіркун О. Ф. Історія держави і права зарубіжних країн : хрестоматія-практикум. Харків : Одіссей, 2010. 488 с.
93. Кримінальний процесуальний кодекс України : затв. Законом України від 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>
94. Кримінально-процесуальне уложення 1877 року Німеччини. Кримінально-процесуальний кодекс ФРН : прийнятий від 01 лют. 1877 р. URL: https://wikipedia.tel/Уголовно-процессуальный_кодекс_Германии
95. Кримінально-процесуальний кодекс Республіки Молдова : прийнятий 14 берез. 2003 р. № 122-XV. *ІС Континент* : [сайт]. URL: https://continent-online.com/Document/?doc_id=30397729
96. Кримінально-процесуальний кодекс України : затв. Законом України від 28 груд. 1960 р. № 1001_05. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1001-05#Text>.
97. Крищенко А. Є. Повноваження керівника територіального органу Національної поліції щодо публічної безпеки та порядку. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2017. № 4 (105). С. 186–198.
98. Крушинський С. А. Подання доказів у кримінальних справах за статутом кримінального судочинства 1864 року. *Університетська наукові записки*. 2011. № 3 (39). С. 324–329.
99. Кузьмінець О. В., Дурнов Є. С., Сокур Ю. В. Історія держави та права зарубіжних країн (схеми, коментарі, термінологічний словник) : навч. посіб. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2012. 242 с.

100. Кутюми. *Вікіпедія* — *вільна енциклопедія* : [сайт]. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9A%D1%83%D1%82%D1%8E%D0%BC%D0%B8>
101. Макаров М. А. Судовий контроль у кримінальному процесі: теоретичні та правові основи : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2018. 495 с.
102. Макаруч В. С. Загальна історія держави і права зарубіжних країн : навч. посіб. Київ : Атіка ; Харків : Право, 2015. 624 с. URL: https://pidru4niki.com/82499/pravo/zagalna_istoriya_derzhavi_i_prava_zarubizhni_h_krayin
103. Маляренко В.Т. Дисертація з права – Перебудова кримінального процесу України в контексті Європейських стандартів: теорія, історія і практика. 2004. *Меґо-Інфо– Юридичний портал №1* : [сайт]. URL: <https://dspace.nlu.edu.ua/handle/123456789/14501>
104. Марчук В. П. Словничок юридичних термінів : навч. посіб. Київ : МАУП, 2003. 128 с.
105. Меморандум про взаєморозуміння з питання правонаступництва щодо договорів колишнього Союзу РСР, які представляють взаємний інтерес : підписаний 06 лип. 1992 р. № 997_231. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/997_231#Text.
106. Методичні рекомендації зі складання ділових листів. Київ : КФВС МОН, 2018. 14 с. URL: https://sportmon.org/wp-content/uploads/2018/09/Skladannya_dilovih_listiv.pdf
107. Михайлик Д. О. Поняття процесуальних дій у кримінальному провадженні України. *Право і суспільство*. 2017. № 2. С. 217–221.
108. Міжнародна правова допомога у кримінальному провадженні : навч. посіб. / [Л. Д. Удалова, Д. П. Письменний, О. Є. Омельченко, Д. О. Савицький, В. В. Рожнова, А. В. Форостяний]. Київ, 2015. 211 с.

109. Міжнародне публічне право : навч. посіб. /за заг. ред. В. Ф. Антипенка. Київ : НАУ, 2012. Т. 1. 420 с.
URL:http://megalib.com.ua/book/112_Mijnarodne_publichne_pravo_Tom_1.html.
110. Міжнародний пакт про громадські і політичні права : прийнято 16 груд. 1966 р. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043#Text
111. Московські статті 1665 рік. *Вікіпедія — вільна енциклопедія* : [сайт].
URL: [https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9C%D0%BE%D1%81%D0%BA%D0%BE%D0%B2%D1%81%D1%8C%D0%BA%D1%96_%D1%81%D1%82%D0%B0%D1%82%D1%82%D1%96_\(1665\)](https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9C%D0%BE%D1%81%D0%BA%D0%BE%D0%B2%D1%81%D1%8C%D0%BA%D1%96_%D1%81%D1%82%D0%B0%D1%82%D1%82%D1%96_(1665))
112. Овсій І.О. Зовнішня політика України (від давніх часів до 1944 року): навч. посіб. [2-ге вид.]. Київ : Либідь, 2002. 147 с.
113. Осадчук І. Бонапартизм як тип політичного режиму у Франції (1799–1814/1815). *Humanitarian Vision*. 2017. С. 13–18.
URL:<https://science.lpnu.ua/sites/default/files/journal-paper/2018/mar/8815/dokument3.pdf>
114. Основи кримінального процесу Федеративної Республіки Німеччини: навч. посіб. / [В. А. Савченко, Я. І. Соловій, В. І. Фелик, В. Д. Юрчишин]. Харків : Право, 2017. 372 с.
115. Перелік багатосторонніх міжнародних договорів з питань кримінального судочинства. Міністерство юстиції України: [сайт]. URL: <https://minjust.gov.ua/m/bagatostoronni-mijnarodni-dogovori-z-pitan-kriminalnogo-sudochinstva-z-korisnimi-posilannyami>
116. Переяславські статті 1659 року. *Вікіпедія — вільна енциклопедія* : [сайт]. URL: [https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9F%D0%B5%D1%80%D0%B5%D1%8F%D1%81%D0%BB%D0%B0%D0%B2%D1%81%D1%8C%D0%BA%D1%96_%D1%81%D1%82%D0%B0%D1%82%D1%82%D1%96_\(1659\)](https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9F%D0%B5%D1%80%D0%B5%D1%8F%D1%81%D0%BB%D0%B0%D0%B2%D1%81%D1%8C%D0%BA%D1%96_%D1%81%D1%82%D0%B0%D1%82%D1%82%D1%96_(1659))

117. Петиція про права (28 трав. 1628 р.). Історія держави і права зарубіжних країн. *Підручники для вузів онлайн* : [сайт]. URL: https://pidru4niki.com/1405100358653/pravo/petitsiya_pro_prava_1628

118. Пеший Д. А. Судовий контроль як засіб забезпечення законності в досудовому кримінальному провадженні. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Серія : Юриспруденція. 2014. № 10–1, т. 2. С. 135–138.

119. Положення про слідчі підрозділи Національної поліції України : затв. наказом Міністерства внутрішніх справ України від 06 лип. 2017 р. № 570. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0918-17#Text>

120. Поняття контролю. *Вікіпедія — вільна енциклопедія* : [сайт]. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/>

121. Поняття правосуддя. *Юридична енциклопедія* : в 6 т. / [редкол. : Ю. С. Шемшученко (голова редкол.) та ін.]. Київ : Укр. енцикл., 2003. Т. 5. С. 50. URL: <https://leksika.com.ua/13420511/legal/pravosuddya>.

122. Попелюшко В. О. Система органів розслідування та їх повноваження за КПК Франції 1808 р. *Часопис Національного університету "Острозька академія"*. Серія : Право. 2010. №2. С. 1–13. URL: <https://lj.oa.edu.ua/articles/2010/n2/10pvokfr.pdf>

123. Потелло Н. Я., Скиртач Г. Є. Українське ділове мовлення і спілкування : навч. посіб. Київ : МАУП. 2003. 440 с.

124. Права, за якими судиться малоросійський народ 1743 року. *Вікіпедія — вільна енциклопедія* : [сайт]. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9F%D1%80%D0%B0%D0%B2%D0%B0,_%D0%B7%D0%B0_%D1%8F%D0%BA%D0%B8%D0%BC%D0%B8_%D1%81%D1%83%D0%B4%D0%B8%D1%82%D1%8C%D1%81%D1%8F_%D0%BC%D0%B0%D0%BB%D0%BE%D1%80%D0%BE%D1%81%D1%96%D0%B9%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%B8%D0%B9_%D0%BD%D0%B0%D1%80%D0%BE%D0%B4

125. Про Бюро економічної безпеки України : Закон України від 28 січ. 2021 р. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1150-20#Text>

126. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо забезпечення діяльності Національного антикорупційного бюро України та Національного агентства з питань запобігання корупції : Закон України від 12 лют. 2015 р. № 198-VIII. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/198-19#Text>

127. Про Державне бюро розслідувань : Закон України від 12 листоп. 2015 р. № 794-VIII. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/794-19#Text>

128. Про затвердження Положення про Міністерство юстиції України : постанова Кабінету Міністрів України від 02 лип. 2014 р. № 228. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/228-2014-%D0%BF#Text>.

129. Про затвердження Правил організації діловодства та архівного зберігання документів у державних органах, органах місцевого самоврядування, на підприємствах, в установах і організаціях : наказ Міністерства юстиції України від 18 черв. 2015 р. № 1000/5. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0736-15#Text>

130. Про міжнародні договори України : Закон України від 29 жовт. 2004 р. № 1906-IV. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1906-15#Text>.

131. Про Національне антикорупційне бюро України : Закон України від 14 жовт. 2014 р. № 1698-VII. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1698-18>

132. Про Національну поліцію: Закон України від 02 лип. 2015 р. № 580-VIII. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19#Text>.

133. Про організацію роботи органів прокуратури України у сфері міжнародного співробітництва : наказ Генерального прокурора від 12 верес. 2023 р. № 258. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0258905-23#Text>

134. Про правонаступництво України : Закон України від 12 верес. 1991 р. № 1543-ХІІ. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1543-12#Text>

135. Про прокуратуру : Закон України від 14 жовт. 2014 р. № 1697-VII. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1697-18#Text>.

136. Про судоустрій і статус суддів : Закон України від 2 черв. 2016 р. № 1402-VIII. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19#Text>

137. Про утворення Національного антикорупційного бюро України : указ Президента України від 16 квіт. 2015 № 217/2015. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/217/2015#Text>

138. Решетелівські статті 1709 року. *Вікіпедія — вільна енциклопедія* : [сайт]. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%A0%D0%B5%D1%88%D0%B5%D1%82%D0%B8%D0%BB%D1%96%D0%B2%D1%81%D1%8C%D0%BA%D1%96_%D1%81%D1%82%D0%B0%D1%82%D1%82%D1%96

139. Римський Статут Міжнародного кримінального суду : прийнятий 17 лип. 1998 р. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588#Text

140. Рогальська В. В. Прокурорський нагляд та судовий контроль на досудовому провадженні : конспект лекцій. Дніпро : ДДУВС, 2016. 67 с.

141. Саксонське зерцало. *Вікіпедія — вільна енциклопедія* : [сайт]. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%A1%D0%B0%D0%BA%D1%81%D0%BE%D0%BD%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%B5_%D0%B7%D0%B5%D1%80%D1%86%D0%B0%D0%BB%D0%BE

142. Самойленко О. О. Звід законів Російської імперії - пам'ятка юридичної думки XIX століття. *Правова держава*. 2017. Вип. 28. С. 65–71.
143. Сармати. *Вікіпедія — вільна енциклопедія* : [сайт]. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/>.
144. Слідчі (розшукові) дії у кримінальному провадженні : навч. наочн. посіб. у схемах і таблицях / [О. А. Осауленко, А. В. Самодін, Г. М. Степанова та ін.]. Київ : Центр учбової літератури, 2015. 140 с.
145. Словник української мови. Академічний тлумачний словник (1970–1980). URL: <https://sum.in.ua/>
146. Словник.ua : [сайт]. URL: <https://slovnyk.ua/index.php>
147. Сорока С. О., Римарчук Г.С. Кримінальний процес в Україні: історія і сучасність. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія : Юридичні науки : зб. наук. праць. 2016. № 850. С. 553–562.
148. Статистика про роботу органів прокуратури за 2019, 2020, 2021, 2022 та 2023 роки. Офіс Генерального прокурора: [сайт]. URL: <https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-robotu-organiv-prokuraturi-2>.
149. Статті про конфедерацію та вічний союз : узгоджені Конгресом від 15 листоп. 1777 р.; ратифіковані і набрали чинності 1 берез. 1781 р. *Громадянська освіта. Харківська правозахисна група* : [сайт]. URL: <https://osvita.khpg.org/index.php?id=946555724>
150. Субтельний О. М. Україна : історія / [пер. з англ. Ю. Шевчук ; Вст. ст. С. Кульчицький]. Київ : Либідь, 1991. 512 с.
151. Судові та правоохоронні органи України : навч. посіб. / [М. А. Макаров, А. С. Симчук, М. Й. Кулик, Ю. В. Терещенко, С. В. Харченко]. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2022. 656 с.
152. Сухонос В. В. Прокуратура в системі державних органів України: теоретичний аналіз сучасного стану та перспектив розвитку : монографія. Суми : Університетська книга, 2008. 448 с.

153. Терещенко Ю. В. Слідчі та інші процесуальні дії: правова регламентація. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. 2011. № 2. С. 168–175.

154. Топильницький М. В. Витоки інституту міжнародно-правового визнання і держав у Стародавньому світі. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка*. 2011. № 2. С. 59–68.

155. Угода між Україною та Великою Соціалістичною Народною Лівійською Арабською Джамагірією про правову допомогу в цивільних і кримінальних справах : підписана 8 квіт. 2008 р. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/434_029#Text

156. Угода між Україною та Гонконгом, Спеціальним Адміністративним Районом Китайської Народної Республіки, про взаємну правову допомогу у кримінальних справах : підписана 2 квіт. 2003 р. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/344_001#Text

157. Угода про партнерство і співробітництво між Україною і Європейськими Співтовариствами та їх державами-членами : підписана 14 черв 1994 р. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/998_012#Text.

158. Ухвала Малиновського районного суду м. Одеси від 13 квіт. 2021 р. у справі № 521/4013/21. *Єдиний державний реєстр судових рішень*: [сайт]. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/96310932>.

159. Ухвала Малиновського районного суду м. Одеси від 20 берез. 2020 р. у справі № 521/3861/20. *Єдиний державний реєстр судових рішень*: [сайт]. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/88217908>

160. Ухвала Малиновського районного суду м. Одеси від 20 берез. 2020 р. у справі № 521/3860/20. *Єдиний державний реєстр судових рішень*: [сайт]. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/88178366>

161. Ухвала Малиновського районного суду м. Одеси від 01 квіт.2020 р. у справі № 521/4884/20. *Єдиний державний реєстр судових рішень*: [сайт]. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/88576078>
162. Ухвала Малиновського районного суду м. Одеси від 12 жовт. 2021 р. у справі № 521/16137/21. *Єдиний державний реєстр судових рішень*: [сайт]. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/100325706>
163. Ухвала Малиновського районного суду м. Одеси від 16 черв. 2021 р. у справі № 521/8757/21. *Єдиний державний реєстр судових рішень*: [сайт]. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/97845761>
164. Ухвала Малиновського районного суду м. Одеси від 02 лют. 2022 р. у справі № 521/2255/22. *Єдиний державний реєстр судових рішень*: [сайт]. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/103105990>
165. Ухвала Малиновського районного суду м. Одеси від 09 черв. 2022 р. у справі № 521/7885/22. *Єдиний державний реєстр судових рішень*: [сайт]. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/104750105>
166. Ухвала Малиновського районного суду м. Одеси від 28 листоп. 2023 р. у справі № 521/26069/23. *Єдиний державний реєстр судових рішень*: [сайт]. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/115265761>
167. Ухвала Малиновського районного суду м. Одеси від 15 трав. 2023 р. у справі № 521/11119/23. *Єдиний державний реєстр судових рішень*: [сайт]. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/110958880>
168. Ухвала Малиновського районного суду м. Одеси від 05 квіт. 2024 р. у справі № 521/5098/24. *Єдиний державний реєстр судових рішень*: [сайт]. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/118255012>
169. Ухвала Франківського районного суду м.Львова від 01 черв. 2023 р. у справі № 465/4095/23. *Єдиний державний реєстр судових рішень*: [сайт]. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/111447106>
170. Ухвала Самарського районного суду м. Дніпропетровська від 16 січ. 2023 р. у справі № 206/65/23. *Єдиний державний реєстр судових рішень*: [сайт]. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/108477067>

171. Ухвала Святошинського районного суду м. Києва від 30 серп. 2021 р. у справі № 759/19346/21. *Єдиний державний реєстр судових рішень*: [сайт]. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/99253495>
172. Ухвала Зарічного районного суду м. Суми від 18 лют. 2022 р. у справі № 591/886/22. *Єдиний державний реєстр судових рішень*: [сайт]. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/103388110>.
173. Ухвала Дніпровський районний суд м. Києва від 27 лип. 2023 р. у справі № 755/10617/23. *Єдиний державний реєстр судових рішень*: [сайт]. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/112495906>
174. Ухвала Галицького районного суду м. Львова від 23 лют. 2023 р. у справі № 461/1223/22. *Єдиний державний реєстр судових рішень*: [сайт]. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/103729060>.
175. Ухвала Галицького районного суду м. Львова від 07 лют. 2023 р. у справі № 461/854/22. *Єдиний державний реєстр судових рішень*: [сайт]. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/103205869>.
176. Ухвала Оболонського районного суду міста Києва від 28 жовт. 2021 р. у справі № 756/15897/21. *Єдиний державний реєстр судових рішень*: [сайт]. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/100937521>.
177. Ухвала Дрогобицького міськрайонного суду Львівської області Оболонського районного суду міста Києва від 25 квіт. 2023 р. у справі № 442/2046/23. *Єдиний державний реєстр судових рішень*: [сайт]. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/110490271>.
178. Ухвала Святошинського районного суду м. Києва від 14 черв. 2021 р. у справі № 759/13000/21. *Єдиний державний реєстр судових рішень*: [сайт]. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/97740319>.
179. Ухвала Солом'янського районного суду м. Києва від 07 груд. 2022 р. у справі № 760/17971/22. *Єдиний державний реєстр судових рішень*: [сайт]. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/108044325>

180. Ухвала Солом'янського районного суду м. Києва від 06 черв. 2023 р. у справі № 760/11787/23. *Єдиний державний реєстр судових рішень*: [сайт]. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/111462953>.

181. Ухвала Солом'янського районного суду м. Києва від 14 лип. 2022 р. у справі № 760/8423/22. *Єдиний державний реєстр судових рішень*: [сайт]. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/105306641>.

182. Ухвала Солом'янського районного суду м. Києва від 14 листоп. 2023 р. у справі № 760/25610/23. *Єдиний державний реєстр судових рішень*: [сайт]. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/115052825>

183. Французька Конституція 1 року : прийнята Національним конвентом 24 черв. 1793 р. *Вікіпедія — вільна енциклопедія* : [сайт]. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9A%D0%BE%D0%BD%D1%81%D1%82%D0%B8%D1%82%D1%83%D1%86%D1%96%D1%8F_I_%D1%80%D0%BE%D0%BA%D1%83

184. Французька Конституція III року : ухв. Конвентом 22 серп. 1795 р. *Wikiwand*: [сайт]. URL: <https://www.wikiwand.com/uk>

185. Французька Конституція від 03 вересня 1791 р. *Вікіпедія — вільна енциклопедія* : [сайт]. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Французька_конституція_1791_року

186. Харитонова Т. Є. Систематизація права у Візантійській імперії у першій половині VI ст. н. е. (Систематизація Юстиніана) : автореф. дис. ...канд. юрид. наук : 12.00.01. Одеса, 2003. 16 с.

187. Хартія 1814 року. *Вікіпедія — вільна енциклопедія* : [сайт]. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%A5%D0%B0%D1%80%D1%82%D1%96%D1%8F_1814_%D1%80%D0%BE%D0%BA%D1%83

188. Черноус Ю. М. Міжнародна правова допомога: зміст та питання удосконалення реалізації. *Вісник кримінального судочинства*. 2015. № 2. С. 95–101.

189. Шаргей М. Е. Уголовно-процессуальный кодекс УССР 1927 года, текст и постатейный практический комментарий. Харьков : Юрид. изд-во НКЮ УССР, 1928. 356 с.

190. Шведсько-українська угода 1708 року. *Вікіпедія — вільна енциклопедія*: [сайт]. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%A8%D0%B2%D0%B5%D0%B4%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%B0_%D1%83%D0%B3%D0%BE%D0%B4%D0%B0

191. Юридичний словник. Збірник юридичних термінів. 2019 р. *Мего-Инфо. Юридичний портал № 1* : [сайт]. URL: <http://meگو.info>

192. Юрчишин В. М. Співвідношення прокурорського нагляду і судового контролю у досудовому розслідуванні за новим КПК України. *Юридична Україна*. 2012. № 11. С. 128–133.

193. Habeas Corpus Act. *Вікіпедія — вільна енциклопедія* : [сайт]. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Habeas_Corpus_Act.

ДОДАТКИ

Додаток А

АНКЕТА

**проведення опитування слідчих Національної поліції України
та прокурорів окружної прокуратури**

На кафедрі кримінального процесу Національної академії внутрішніх справ триває підготовка дисертаційного дослідження за темою «Міжнародна правова допомога при проведенні процесуальних дій на стадії досудового розслідування».

Звертаємося до Вас із проханням висловити свою думку щодо запропонованих питань (*анкета анонімна*).

№ з/п	Запитання	Отримані відповіді
1.	Ваша професія	слідчий _____ прокурор _____
2.	Стаж роботи в органах прокуратури	до 2 років _____ від 2 до 5 років _____ від 5 до 10 років _____ понад 10 років _____
3.	Чи відомий Вам інститут міжнародного співробітництва в кримінальному провадженні?	так _____ ні _____
4.	Міжнародна правова допомога під час проведення процесуальних дій:	потребує вдосконалення _____ не потребує вдосконалення _____ складно відповісти _____
5.	Якщо потребує удосконалення, то в чому саме?	_____ _____
6.	Чи потребує запит про міжнародну правову допомогу в кримінальному провадженні удосконалення, з огляду на найтипівіші положення міжнародних договорів?	так _____ ні _____
7.	Якщо потребує, то в чому саме?	_____ _____
8.	Чи готували Ви запит про міжнародну правову допомогу в кримінальному провадженні або брали участь у його підготовці?	так, готував(-ла) самостійно _____ так, брав(-ла) участь у його підготовці _____ ні, не готував(-ла) і не брав(-ла) _____
9.	Якщо готували, то чи виникали у Вас складнощі під час його підготовки та які саме?	_____ _____ _____

10.	Чи проводили Ви процесуальні дії на виконання запиту компетентного органу іноземної держави про міжнародну правову допомогу?	так ні	_____ _____
11.	Чи потребує КПК України закріплення поняття та сутності процесуальних дій, які проводяться в порядку надання міжнародної правової допомоги у кримінальному провадженні?	так ні складно відповісти	_____ _____ _____
12.	Чи були у Вас на виконанні запити компетентних органів іноземних держав про надання міжнародної правової допомоги?	так ні	_____ _____
13.	Чи виникали у Вас складнощі під час його виконання та які шляхи їх вирішення?	так ні	_____ _____
14.	Чи відома Вам суть нагляду прокурора під час міжнародної правової допомоги в кримінальному провадженні та чи потребує він окремого законодавчого формулювання і закріплення?	так ні складно відповісти	_____ _____ _____
15.	Чи потребує КПК України врегулювання питання відомчого контролю за дотриманням законодавства про міжнародну правову допомогу в кримінальному провадженні?	так ні складно відповісти	_____ _____ _____
16.	Як Ви вважаєте, чи має бути закріплено в нормі КПК України питання щодо здійснення міжнародної правової допомоги органом досудового розслідування?	так ні складно відповісти	_____ _____ _____
17.	Чи слід доповнити КПК України нормами щодо судового контролю за дотриманням законодавства під час проведення процесуальних дій, які потребують спеціального дозволу?	так ні складно відповісти	_____ _____ _____

Щиро дякуємо за допомогу!

ЗВЕДЕНІ ДАНІ
анкетування слідчих та прокурорів (загалом 130 осіб)

1. Ваша професія:

130 відповідей

Слідчий (76 осіб)	58,5 %
Прокурор (54 особи)	41,5 %

2. Ваш стаж роботи:

130 відповідей

До 2 років	9,2 %
Від 2 до 5 років	23,9 %
Від 5 до 10 років	25,4 %
Понад 10 років	41,5 %

3. Чи відомий Вам інститут міжнародного співробітництва в кримінальному провадженні?

130 відповідей

Так	55,3 %
Ні	44,7 %

4. Міжнародна правова допомога під час проведення процесуальних дій:

130 відповідей

Потребує вдосконалення	34,7 %
Не потребує вдосконалення	9,2 %
Складно відповісти	56,1 %

5. Якщо потребує вдосконалення, то в чому саме?

45 відповідей:

Обмеження відомчої «тяганини» під час підготовки запиту про міжнародну правову допомогу	2,2 %
Переклад запиту й доданих до нього документів необхідно здійснювати через Офіс Генерального прокурора	8,9 %
Удосконалення міжнародної правової допомоги	6,7 %
Складно відповісти	82,2 %

6. Чи потребує запит про міжнародну правову допомогу в кримінальному провадженні вдосконалення, з огляду на найтипівіші положення міжнародних договорів?

130 відповідей:

Так, потребує	47,7 %
Ні, не потребує	20,8 %
Складно відповісти	31,5 %

7. Якщо потребує, то в чому саме?

62 відповіді:

Складно відповісти	92,3 %
У спрощенні форми запиту	4,7 %
Можливість направлення запиту в найстисліші строки електронним зв'язком	3 %

8. Чи готували Ви запит про міжнародну правову допомогу в кримінальному провадженні або брали участь у його підготовці?

130 відповідей:

Так, готував(-ла) самостійно	13,1 %
Так, брав(-ла) участь у його підготовці	20,8 %
Ні, не готував(-ла) і не брав(-ла)	61,5 %

9. Якщо готували, то чи виникали у Вас складнощі під час його підготовки та які саме?

50 відповідей:

Витрачання часу на пошук перекладачів	4 %
Відсутність централізованого перекладу запиту та додатків	6 %
Відомча тяганина	10 %
Складно відповісти	80 %

10. Чи проводили Ви процесуальні дії на виконання запиту компетентного органу іноземної держави про міжнародну правову допомогу?

130 відповідей:

Так	29,2 %
Ні	70,8 %

11. Чи потребує КПК України закріплення поняття та сутності «процесуальних дій, які проводяться в порядку надання міжнародної правової допомоги у кримінальному провадженні»?

130 відповідей:

Так	29,2 %
Ні	15,4 %
Складно відповісти	55,4 %

12. Чи були у Вас на виконанні запити компетентних органів іноземних держав про надання міжнародної правової допомоги?

130 відповідей:

Так	26,1 %
Ні	73,9 %

13. Чи виникали у Вас складнощі під час його виконання та які шляхи їх вирішення?

34 відповіді:

Так	8,8 %
Ні	91,2 %

14. Чи відома Вам суть нагляду прокурора під час міжнародної правової допомоги в кримінальному провадженні та чи потребує він окремого законодавчого формулювання та закріплення з цього питання?

130 відповідей:

Так	36,1 %
Ні	13,1 %
Складно відповісти	50,8 %

15. Чи потребує КПК України врегулювання питання відомчого контролю за дотриманням законодавства про міжнародну правову допомогу в кримінальному провадженні?

130 відповідей:

Так	34,7 %
Ні	20 %
Складно відповісти	45,3 %

16. Як Ви вважаєте, чи має бути закріплено в нормі КПК України питання щодо здійснення міжнародної правової допомоги органом досудового розслідування?

130 відповідей:

Так	23,8 %
Ні	8,5 %
Складно відповісти	67,7 %

17. Чи слід доповнити КПК України нормами щодо судового контролю за дотриманням законодавства під час проведення процесуальних дій, які потребують спеціального дозволу?

130 відповідей:

Так	35,4 %
Ні	10 %
Складно відповісти	54,6 %

**Судова практика щодо надання дозволів слідчими суддями
на проведення процесуальних дій під час міжнародної правової допомоги
в кримінальному провадженні**

У процесі виконання дисертації постала потреба в дослідженні питання надання слідчими суддями дозволу на проведення процесуальних дій у межах виконання запитів компетентних органів іноземних держав.

За період з 2020-го до 2023 року слідчі судді неодноразово розглядали клопотання органів досудового розслідування або прокурора про надання дозволу на проведення процесуальних дій під час міжнародної правової допомоги, що свідчить про розвиток судового контролю.

Із 160 вибірково проаналізованих ухвал, постановлених у зазначений період судом і розміщених у Єдиному державному реєстрі судових рішень, встановлено, що органи досудового розслідування або прокурор зверталися до слідчих суддів з такими клопотаннями:

- 1) У 154 випадках – про надання тимчасового доступу до речей та документів;
- 2) по 2 – щодо проведення допитів свідків і потерпілих у режимі відеоконференції та про примусове відібрання біологічних зразків;
- 3) по 1 – про проведення обшуку та здійснення примусового приводу для допиту як свідка.

За результатами розгляду цих клопотань винесено такі рішення:

1. Задоволено – 146
2. Відмовлено в задоволенні – 4
3. Задоволено частково – 10

**URL відповідних ухвал
згідно з Єдиним державним реєстром судових рішень**

1.	<p>Задоволено клопотань про:</p> <p>1) надання тимчасового доступу до речей і документів у зв'язку з наявністю достатніх підстав вважати, що інформація має суттєве значення для встановлення важливих обставин, які підлягають доказуванню в кримінальному провадженні: Справа № 465/4095/23 – https://reustr.court.gov.ua/Review/111447105 Справа № 206/65/23 – https://reustr.court.gov.ua/Review/108477067 Справа № 759/19346/21 – https://reustr.court.gov.ua/Review/99253495</p> <p>2) примусове відібрання біологічних зразків у зв'язку з тим, що зазначені в клопотанні зразки мають суттєве значення для встановлення об'єктивних обставин у кримінальному провадженні, можуть бути використані як докази, також доведено неможливість отримати зазначені відомості в інший спосіб, оскільки особа відмовляється в добровільному порядку їх надавати, а тому є правові підстави для вчинення таких процесуальних дій примусово: Справа № 591/886/22 – https://reustr.court.gov.ua/Review/103388110 – здійснення примусового приводу для допиту як свідка у зв'язку з наявністю даних, які підтверджують факт ознайомлення зі змістом повісток про виклик, до котрих судом відносяться також дії вжиті прокурором у період інформування свідка про потребу його допиту та які в своїй сукупності, за переконання слідчого судді сформованим у порядку ст. 94 КПК, є достатніми для доведеності обставин передбачених ч. 1 ст. 136 КПК України. Справа № 755/10617/23 – https://reustr.court.gov.ua/Review/112495906 – про надання дозволу на проведення допиту як потерпілих шляхом проведення відеоконференції у зв'язку з наявністю конкретних підстав, передбачених ч. 1ст. 567 КПК України, при наявності яких допит за запитом компетентного органу іноземної держави проводиться у присутності слідчого судді, наявні відомості про те, з якою службовою (посадовою) особою необхідно здійснити відеоконференцію і яка буде проводити допит, тобто клопотання слідчого про надання міжнародної правової допомоги та доданих до нього матеріалів відповідає вимогам КПК України та яким доведено необхідність проведення даної процесуальної дії. Справа № 461/1223/22 – https://reustr.court.gov.ua/Review/103729060</p>
-----------	---

2.	Відмовлено в задоволенні клопотань про:
	<p>– надання дозволу на проведення допиту як потерпілих осіб шляхом проведення відеоконференції у зв'язку з тим, що клопотання подано поза межами строків виконання запиту компетентного органу іноземної держави: Справа № 461/854/22 – https://reyestr.court.gov.ua/Review/103205869 Справа № 756/15897/21 – https://reyestr.court.gov.ua/Review/100937521</p> <p>– про примусове відібрання біологічних зразків та відбитків пальців і долонь через відсутність у матеріалах клопотання процесуального документа про продовження центральним органом України або органом, уповноваженим здійснювати зносини з компетентними органами іноземної держави строку виконання запиту про міжнародну правову допомогу: Справа № 442/2046/23 – https://reyestr.court.gov.ua/Review/110490271</p> <p>– проведення обшуку через відсутність у сукупності достатніх підстав для задоволення клопотання про надання дозволу на проведення обшуку Справа № 759/13000/21 – https://reyestr.court.gov.ua/Review/97740319</p>
3.	Задоволено частково:
	<p>тимчасовий доступ до речей і документів:</p> <p>– у зв'язку з відсутністю повноважень у слідчого, прокурора на виконання міжнародного запиту, а тому слідчий суддя не вбачає правових підстав для надання тимчасового доступу до речей і документів іншим особам, які не є учасником виконання запиту: Справа № 760/17971/22 – https://reyestr.court.gov.ua/Review/108044325 Справа № 760/11787/23 – https://reyestr.court.gov.ua/Review/111462953</p> <p>– надано дозвіл на тимчасовий доступ до інформації, речей і документів, які містять охоронювану законом таємницю, належно завірених копій документів щодо інформації, а не оригіналів документів Справа № 760/8423/22 – https://reyestr.court.gov.ua/Review/105306641 Справа № 760/25610/23 – https://reyestr.court.gov.ua/Review/115052825</p>

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

які опубліковано в наукових фахових виданнях України:

1. Коваль О. І. Становлення інституту міжнародного співробітництва у кримінальному процесуальному законодавстві України. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2021. № 1 (36). С. 102–106. URL: http://pjuv.nuoua.od.ua/v1_2021/24.pdf.
2. Коваль О. І. Нова історія: епоха становлення засад міжнародного співробітництва у законодавстві зарубіжних країн. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2021. № 5. С. 254–257. URL: http://www.lsej.org.ua/5_2021/61.pdf.
3. Коваль О. І. Сутність та правове регулювання міжнародної правової допомоги у кримінальному провадженні. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. 2021. № 54, т. 2. С. 105–109. (Серія «Юриспруденція»). URL: https://vestnik-pravo.mgu.od.ua/archive/juspradenc54/part_2/23.pdf.
4. Коваль О. І. Зміст запиту про міжнародну правову допомогу. *Київський часопис права*. 2022. № 4. С. 213–218. URL: <http://kyivchasprava.kneu.in.ua/index.php/kyivchasprava/article/view/238>.
5. Коваль О. І. Процесуальні дії в порядку надання міжнародної правової допомоги на території України. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2022. № 6. С. 217–222. URL: http://apnl.dnu.in.ua/6_2022/34.pdf.
6. Коваль О. І. Нагляд прокурора за дотриманням законодавства про міжнародну правову допомогу при проведенні процесуальних дій під час досудового розслідування. *Київський юридичний журнал*. Вип. 3. 2023. С. 78–84. URL: <https://journals.fpk.kyiv.ua/index.php/kyivlawjournal/article/view/26/23>.

які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

1. Коваль О. І. Формування міжнародних договірних відносин за часів Київської Русі. *Кримінальне судочинство: сучасний стан та перспективи розвитку* : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (Київ, 28 трав. 2021 р.). С. 306–309. URL: <https://elar.naiu.kiev.ua/server/api/core/bitstreams/7a95929c-2e18-4fec-8bc8-c0e359066b21/content>.

2. Коваль О. І. Прохання Міжнародного кримінального суду про допомогу: особливості виконання на стадії досудового розслідування. *Кримінальне судочинство: права людини під час дії надзвичайного або воєнного стану* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 18 листоп. 2022 р.). С. 190–193. URL: <https://elar.naiu.kiev.ua/server/api/core/bitstreams/cd3f3264-2a8e-4c1e-a0ef-2cd8d98712ed/content>

3. Коваль О. І. Особливості надання міжнародної правової допомоги під час кримінального провадження в умовах воєнного стану. *Кримінальне судочинство: сучасний стан та перспективи розвитку* : матеріали міжвідом. наук.-практ. конф. (Київ, 28 квіт. 2023 р.). С. 112–115. URL: <https://elar.naiu.kiev.ua/server/api/core/bitstreams/b720686a-8722-452d-b283-576fa93cc23c/content>.

Акти впровадження

«ЗАТВЕРДЖУЮ»
Керівник Білоцерківської
окружної прокуратури
Київської області
Михайло РИМАР

« 30 » квітня 2024 року

**Акт
про впровадження результатів
дисертації у практичну діяльність**

Комісія у складі:

Голова комісії: заступник керівника Білоцерківської окружної прокуратури Маційчук О.А.

Члени комісії:

1. Прокурор Білоцерківської окружної прокуратури Київської області Клочко Ю.А.;
2. Прокурор Білоцерківської окружної прокуратури Київської області Данилюк В.М.;
3. Прокурор Білоцерківської окружної прокуратури Київської області Самборук О.С.

склали цей акт про те, що наукові праці, в яких опубліковані теоретичні положення дисертації, поданої на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 «Право» аспіранта кафедри кримінального процесу Національної академії внутрішніх справ Коваль О.І. на тему: «Міжнародна правова допомога при проведенні процесуальних дій в стадії досудового розслідування» містять обґрунтовані положення та можуть бути корисними у практичній діяльності прокурора окружної прокуратури, зокрема під час проведення семінарських занять.

Статті, що опубліковані у фахових наукових виданнях:

1. Коваль О.І. Становлення інституту міжнародного співробітництва у кримінальному процесуальному законодавстві України. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2021. № 1 (36). С. 102–106.
2. Коваль О.І. Нова історія: епоха становлення засад міжнародного співробітництва у законодавстві зарубіжних країн. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2021. № 5. С. 254-257.
3. Коваль О.І. Сутність та правове регулювання міжнародної правової допомоги у кримінальному провадженні. *Науковий вісник Міжнародного*

гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція. 2021. № 54 том 2. С. 105-109.

4. Коваль О.І. Зміст запиту про міжнародну правову допомогу. *Київський часопис права*. 2022. № 4. С. 213-218.

5. Коваль О.І. Процесуальні дії в порядку надання міжнародної правової допомоги на території України. *Науковий збірник «Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції»*. 2022. №6. С. 217-222.

6. Коваль О.І. Нагляд прокурора за дотриманням законодавства про міжнародну правову допомогу при проведенні процесуальних дій під час досудового розслідування. *Київський юридичний журнал*. Вип. 3. 2023. С.78-84.

Тези доповідей на конференціях:

1. Коваль О.І. Формування міжнародних договірних відносин за часів Київської Русі: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції. (Київ, 28 травня 2021 рік). С. 306-309.

2. Коваль О.І. Прохання Міжнародного кримінального суду про допомогу: особливості виконання на стадії досудового розслідування: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції «Кримінальне судочинство: права людини під час дії надзвичайного або воєнного стану» (Київ, 18 листопада 2022 рік). С. 190-193.

3. Коваль О.І. Особливості надання міжнародної правової допомоги під час кримінального провадження в умовах воєнного стану: матеріали міжвідомчої науково-практичної конференції «Кримінальне судочинство: сучасний стан та перспективи розвитку» (Київ, 28 квітня 2023 рік). С. 112-115.

Голова комісії:

заступник керівника

Білоцерківської окружної

прокуратури Київської області

Олександр МАЦІЙЧУК

Члени комісії:

Прокурор Білоцерківської

окружної прокуратури

Київської області

Юлія КЛОЧКО

Прокурор Білоцерківської

окружної прокуратури

Київської області

В'ячеслав ДАНИЛЮК

Прокурор Білоцерківської

окружної прокуратури

Київської області

Олександр САМБОРУК

Проректор з освітньої, виховної та міжнародної діяльності
Вінницький національний аграрний університет
д-р с.-г. наук, професор

Тетяна ДИМАНЬ

2024 р.

АКТ

23.04. 2024

м. Біла Церква

№ _____

АКТ

впровадження (використання) результатів виконаної науково-дослідної роботи у навчальний процес студентів спеціальності 081 Право на соціально-гуманітарному факультеті

Голова комісії: кандидат юридичних наук, доцент

Н. Гавриш

Ковальчук І.В.

(декан соціально-гуманітарного факультету)

Члени комісії:

кандидат юридичних наук, доцент

В.О. Мельник
Мельник В.О.

кандидат юридичних наук, доцент

О.А. Сокиринська
Сокиринська О.А.

кандидат юридичних наук, доцент

А.О. Пахомова
Пахомова А.О.

склали цей акт про те, що наукові праці, в яких опубліковані теоретичні положення дисертації, поданої на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 «Право» аспіранта кафедри кримінального процесу Національної академії внутрішніх справ Коваль Ольги Іванівни на тему: «Міжнародна правова допомога при проведенні процесуальних дій в стадії досудового розслідування» містять обґрунтовані положення та практичні рекомендації, а саме:

Статті, що опубліковані у фахових наукових виданнях:

1. Коваль О.І. Становлення інституту міжнародного співробітництва у кримінальному процесуальному законодавстві України. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2021. № 1 (36). С. 102–106.

2. Коваль О.І. Нова історія: епоха становлення засад міжнародного співробітництва у законодавстві зарубіжних країн. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2021. № 5. С. 254-257.

3. Коваль О.І. Сутність та правове регулювання міжнародної правової допомоги у кримінальному провадженні. *Науковий вісник Міжнародного*

гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція. 2021. № 54 том 2. С. 105-109.

4. Коваль О.І. Зміст запиту про міжнародну правову допомогу. *Київський часопис права*. 2022. № 4. С. 213-218.

5. Коваль О.І. Процесуальні дії в порядку надання міжнародної правової допомоги на території України. *Науковий збірник «Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції»*. 2022. №6. С. 217-222.

6. Коваль О.І. Нагляд прокурора за дотриманням законодавства про міжнародну правову допомогу при проведенні процесуальних дій під час досудового розслідування. *Київський юридичний журнал*. Вип. 3. 2023. С.78-84

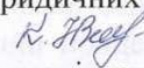
Тези доповідей на конференціях:

1. Коваль О.І. Формування міжнародних договірних відносин за часів Київської Русі: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції. (Київ, 28 травня 2021 рік). С. 306-309.

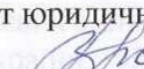
2. Коваль О.І. Прохання Міжнародного кримінального суду про допомогу: особливості виконання на стадії досудового розслідування: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції «Кримінальне судочинство: права людини під час дії надзвичайного або воєнного стану» (Київ, 18 листопада 2022 рік). С. 190-193.

3. Коваль О.І. Особливості надання міжнародної правової допомоги під час кримінального провадження в умовах воєнного стану: матеріали міжвідомчої науково-практичної конференції «Кримінальне судочинство: сучасний стан та перспективи розвитку» (Київ, 28 квітня 2023 рік). С. 112-115.

Комісія вважає, що результати проведеного дослідження можуть будуть впровадження в освітній процес студентів спеціальності 081 Право на соціально-гуманітарному факультеті під час написання навчальних та навчально-методичних посібників, укладання навчальних програм, читання лекцій та під час проведення семінарських і практичних занять з дисципліни «Кримінальний процес».

Голова комісії: кандидат юридичних наук, доцент
 Ковальчук І.В.
 (декан соціально-гуманітарного факультету)

Члени комісії:

1. Коваль О.І. Ступені і ступені кандидат юридичних наук, доцент
 Мельник В.О.
 кандидат юридичних наук, доцент

2. Коваль О.І. Повна історія епохи становлення кандидат юридичних наук, доцент
 Сокиринська О.А.
 кандидат юридичних наук, доцент

3. Коваль О.І. Суцільна та правово регульована міжнародної правової кандидат юридичних наук, доцент
 Пахомова А.О.

ЗАТВЕРДЖУЮ
 Перший проректор
 Національної академії
 внутрішніх справ
 доктор юридичних наук, професор
 полковник поліції

Станіслав ГУСАРЄВ

15.05.2024

АКТ

15.05.2024

м. Київ

№ 31-017

Впровадження результатів дисертації
 Коваль Ольги Іванівни на тему
 «Міжнародна правова допомога при
 проведенні процесуальних дій
 в стадії досудового розслідування»
 в освітній процес НАВС

Уклала експертна комісія з виявлення, узагальнення та впровадження позитивного досвіду роботи у складі:

- т.в.о. начальника навчально-методичного відділу, кандидата юридичних наук В. О. Бойчук;
- начальника відділу організації наукової діяльності та захисту прав інтелектуальної власності, кандидата юридичних наук, старшого наукового співробітника В. В. Корольчука;
- т.в.о. начальника відділу докторантури та ад'юнктури А. П. Містюка;
- завідувача кафедри кримінального процесу, кандидата юридичних наук, доцента О. Ю. Хабло;
- завідувача загальної бібліотеки Л. Г. Гайдар.

Комісія розглянула й узагальнила матеріали дисертації, поданої на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 «Право» та наукові праці аспіранта кафедри кримінального процесу Національної академії внутрішніх справ Коваль Ольги Іванівни за темою «Міжнародна правова допомога при проведенні процесуальних дій в стадії досудового розслідування».

Проаналізовано основні результати дослідження Коваль О.І., зокрема наукові праці, в яких опубліковані теоретичні положення дисертації:

1. Коваль О.І. Становлення інституту міжнародного співробітництва у кримінальному процесуальному законодавстві України. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2021. № 1 (36). С. 102–106.
2. Коваль О.І. Нова історія: епоха становлення засад міжнародного співробітництва у законодавстві зарубіжних країн. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2021. № 5. С. 254-257.

3. Коваль О.І. Сутність та правове регулювання міжнародної правової допомоги у кримінальному провадженні. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Серія: Юриспруденція. 2021. № 54 том 2. С. 105-109.

4. Коваль О.І. Зміст запиту про міжнародну правову допомогу. *Київський часопис права*. 2022. № 4. С. 213-218.

5. Коваль О.І. Процесуальні дії в порядку надання міжнародної правової допомоги на території України. *Науковий збірник «Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції»*. 2022. №6. С. 217-222.

6. Коваль О.І. Нагляд прокурора за дотриманням законодавства про міжнародну правову допомогу при проведенні процесуальних дій під час досудового розслідування. *Київський юридичний журнал*. Вип. 3. 2023. С.78-84

7. Коваль О.І. Формування міжнародних договірних відносин за часів Київської Русі: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції. (Київ, 28 травня 2021 рік). С. 306-309.

8. Коваль О.І. Прохання Міжнародного кримінального суду про допомогу: особливості виконання на стадії досудового розслідування: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції «Кримінальне судочинство: права людини під час дії надзвичайного або воєнного стану» (Київ, 18 листопада 2022 рік). С. 190-193.

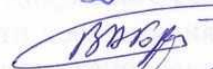
9. Коваль О.І. Особливості надання міжнародної правової допомоги під час кримінального провадження в умовах воєнного стану: матеріали міжвідомчої науково-практичної конференції «Кримінальне судочинство: сучасний стан та перспективи розвитку» (Київ, 28 квітня 2023 рік). С. 112-115.

На основі проведеного аналізу комісія зробила висновок, що праці Коваль О.І. містять науково обґрунтовані теоретичні положення і практичні рекомендації, що дає підстави запровадити їх для використання в освітньому процесі Національної академії внутрішніх справ, зокрема при викладанні навчальних дисциплін «Кримінальний процес», «Складання процесуальних документів на стадії досудового розслідування», «Складання кримінальних процесуальних документів», «Судові та правоохоронні органи України» та під час підготовки навчально-методичних і дидактичних матеріалів, а також рекомендувати їх до вивчення під час самостійної роботи здобувачів вищої освіти.

Члени комісії:

Вікторія БОЙЧУК

Віктор КОРОЛЬЧУК

Андрій МІСТЮК

Оксана ХАБЛО

Людмила ГАЙДАР

**МІНІСТЕРСТВО
ВНУТРІШНІХ СПРАВ
УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ
ВНУТРІШНІХ СПРАВ**

пл. Солом'янська, 1, м. Київ, 03035
тел./факс: + 380 44 246-94-91
E-mail: post@naiaiu.kiev.ua
https://www.naiaiu.kiev.ua
Код згідно з ЄДРПОУ 08751177

Голові Комітету
Верховної Ради України з питань
правоохоронної діяльності
Сергію ІОНУШАСУ

23.05 2024 № 46/03/39 ВР

На № _____ від _____ 20__

Про надіслання пропозицій

Шановний пане Сергію!

Засвідчуємо Вам глибоку повагу та вдячність за плідну співпрацю з очолюваним Вами Комітетом.

Просимо розглянути для можливого врахування в законотворчій роботі проект Закону України «Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо міжнародної правової допомоги при проведенні процесуальних дій», порівняльну таблицю й пояснювальну записку до цього проекту, підготовлені аспірантом докторантури та аспірантури Національної академії внутрішніх справ Коваль Ольгою Іванівною за результатами дисертаційного дослідження на тему «Міжнародна правова допомога при проведенні процесуальних дій в стадії досудового розслідування».

- Додатки: 1. Проект Закону України на 4 арк. в 1 прим.
2. Порівняльна таблиця до проекту Закону України на 4 арк. в 1 прим.
3. Пояснювальна записка до проекту Закону України на 3 арк. в 1 прим.

**З повагою
проректор
полковник поліції**

Сергій ЧЕРНЯВСЬКИЙ

Наталія Павленко 044 520 06 58

ЗАТВЕРДЖУЮ

Проректор

Національної академії

внутрішніх справ

доктор юридичних наук, професор

Сергій ЧЕРНЯВСЬКИЙ

15.05 2024

АКТ

15.05 2024

м. Київ

№ 72-10

Впровадження результатів дисертації
Коваль Ольги Іванівни на тему
«Міжнародна правова допомога при
проведенні процесуальних дій в стадії
досудового розслідування» в наукову
діяльність НАВС

Уклала експертна комісія з виявлення, узагальнення та впровадження позитивного досвіду роботи у складі:

- начальника відділу організації наукової діяльності та захисту прав інтелектуальної власності, кандидата юридичних наук, старшого наукового співробітника В. В. Корольчука;
- т.в.о. начальника відділу докторантури та ад'юнктури А. П. Містюка;
- завідувача кафедри кримінального процесу, кандидата юридичних наук, доцента О. Ю. Хабло;
- завідувача наукової лабораторії з проблем протидії злочинності ННІ № 1, доктора юридичних наук, професора А. А. Вознюка;
- завідувача загальної бібліотеки Л. Г. Гайдар.

Комісія розглянула матеріали дисертаційного дослідження «Міжнародна правова допомога при проведенні процесуальних дій в стадії досудового розслідування» та на основі проведеного аналізу зробила висновок, що надана робота містить низку обґрунтованих теоретичних положень і пропозицій спрямованих на розширення процесуального регулювання міжнародної правової допомоги в стадії досудового розслідування, що дає підстави запровадити їх для використання в науковій діяльності Національної академії внутрішніх справ.

Матеріали дисертаційного дослідження Коваль О.І. застосовуються під час підготовки монографій, підручників, навчальних посібників, методичних

рекомендацій, узагальнення аналітичних матеріалів, обґрунтування пропозицій до чинних та проектів нормативно-правових актів, підготовка яких потребує проведення відповідних наукових досліджень або містить наукову складову.

Члени комісії:

 Віктор КОРОЛЬЧУК

 Андрій МІСТЮК

 Оксана ХАБЛО

 Андрій ВОЗНЮК

 Людмила ГАЙДАР